

EMLÉKKÖNYV
PALKÓ ATTILA
születésének centenáriuma

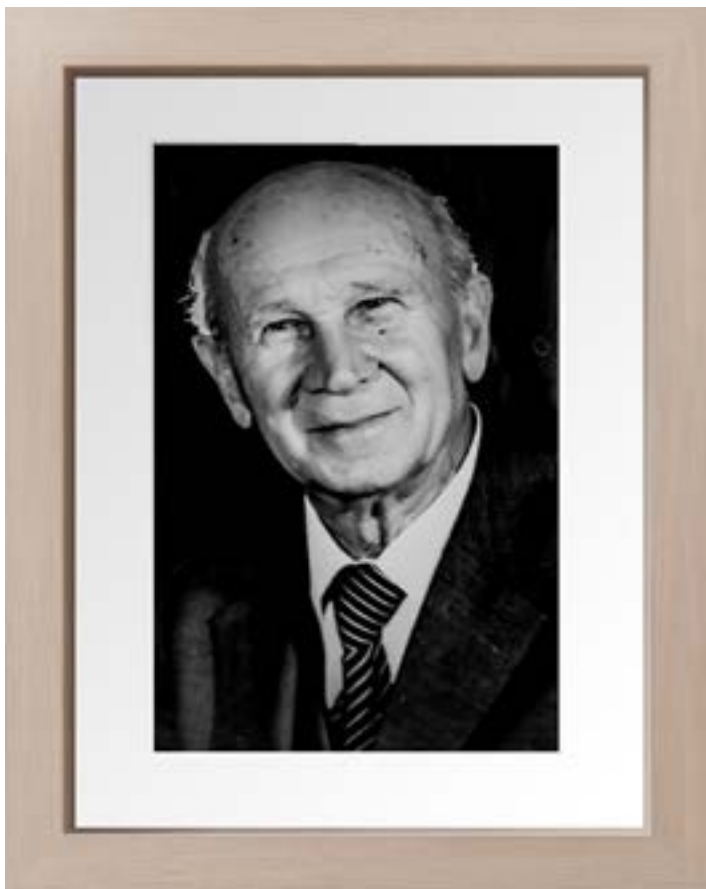
EMLÉKKÖNYV

PALKÓ ATTILA

SZÜLETÉSÉNEK CENTENÁRIUMÁRA

Szerkesztette: Nagy (sz. Palkó) Emese
Olvasószerkesztő, korrektúra: Nagy Bálint Zsolt
Tördelés, nyomdai előkészítés: Molnár Réka Beáta
A kiadást támogatta: Molnár (sz. Palkó) Enikő
Borító terv Varga József felvételének felhasználásával
Magánkiadás
ISBN: 978-615-01-6034-4
Nyomda: By Line Kft., Siófok

2022

Magyaró, 1922 – Kolozsvár, 2012

1.

ELŐSZÓ

*„A példát élni és éltetni kell, nem pedig magyarázni”
Sütő András*

Édesapánk számára Magyaró nemcsak a szülőfalut, a gyermek- és ifjúkorát jelentette, hanem egész életében szülőfaluja iránti odaadó szeretete és elkötelezettsége sarkallta néprajzi és történelmi munkájában. Úgy érezte, hogy értékmentő tudományos munkával kell közkinccsé tenni szülőfaluja és a környező falvak nagyon gazdag és egyedi népi hagyományait. Évtizedeken át példás szorgalommal gyűjtött a helyszíneken, kutatott levéltárak mélyén, ezzel hálálva meg azt a gazdag szellemi örökséget, amellyel szülőfaluja útnak indította, és egy életre feltarisznyálta. Ahogy a Magyaróról írt monográfia előszavában is olvashatjuk, a kötet megírását közel 25 éves kutatómunka előzte meg. Cikkei, tanulmányai, könyvei nyomán egyrészt ismertté tette Erdélyben és a világban Magyaró nevét, ugyanakkor évszázados, pusztuló értékeinek az összegyűjtésével és átmentésével a jövőképet is igyekezett alakítani. Olyan értékrendet adni át a következő nemzedékeknek, amely az önbecsülés biztonságával vértézi fel őket életük során.

Munkájában olyan elismert szakemberek is segítettek, mint Jagamas János népzene kutató, Szentimrei Judit etnográfus, Gálffy Mózes nyelvészprofesszor, Faragó József folklorista, Portik Irén grafikus és néprajzkutató, vagy a szintén magyarói születésű Zsigmond József.

Az egykori és jelenlegi előjáróknak, a faluközösség színe-javának a kezdeményezésére és kitartó szorgalmazására az iskola 2014 októbere óta Palkó Attila nevét viselheti. Ebből az alkalomból családunk emlékdíjat alapított, amelyet a tanári kar döntése szerint minden évben a két tagozat egy-egy tanulójának ítélnek oda.

Azoknak, akik szorgalmukkal, tanulmányi eredményeikkel, a népi hagyományok iránti érdeklődésükkel ezt a díjat a leginkább kiérdemelték.

Jelen kötet egyrészt tisztelgés születésének századik évfordulóján, de körképet nyújt, ízelítőt ad mindazok lelkes és áldozatos munkásságából, akik a helyi hagyományok tudományos feltárását folytatják, illetve e hagyományokat a község közművelődésébe szervesen beillesztve, napjainkban is életben tartják, alakítják és működtetik. Hálás köszönetünket fejezzük ki a falu előljáróinak, világi és egyházi tisztségviselőinek, a magyarói iskola pedagógusainak, vezetőségének a kötet megszerkesztéséhez nyújtott fáradhatatlan segítségükért és a megemlékezés megszervezéséért.

Kötetünk emlékezés Palkó Attila kolozsvári pedagógusi és szülőfalujához fűződő néprajzi munkásságára, valamint a munkáját folytató hagyományörző magyarói értelmiségiek, lelkes falubeli gyűjtők tevékenységének bemutatása, akik tovább léptek az általa megnyitott úton.

Nagy Emese Mária, született Palkó

2.

PALKÓ ATTILA ÉLETÚTJA ÉS MŰVEI

2.1. Palkó Attila

(Magyaró, 1922. 10. 09. – Kolozsvár, 2012. 08. 08.)

tanár, régész, néprajzkutató

Az erdélyi Maros megye Magyaró községében született 1922 október 9-én. Édesapja, Palkó Rácz András szücsmester, édesanyja, Borbély Katalin háztartásbeli volt. András nevű öccse 19 éves korában elhunyt, Mária és Zsuzsánna nevű testvéreinek leszármazottjai Erdély különböző városaiban élnek. Palkó Attila 1949-ben feleségül vette Kovács Mária tanítónőt, Emese lánya (angol-magyar szakos tanár) 1951-ben, az ékszerész Enikő Gyöngyvér 1955-ben született. Két unokája és öt dédunokája Kolozsváron, illetve Érden, Magyarországon él.

Palkó Attila az elemi iskola osztályait szülőfalujában, középiskolai tanulmányait Nagyenyeden a Bethlen Gábor alapította Református Kollégiumban és Marosvásárhelyen végezte. A kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen 1949-ben földrajz-történelem szakos tanári diplomát szerzett. Pedagógiai pályáját ugyanott tanársegédként kezdte, majd 1951-58 között egyetemi adjunktus volt korábbi egyetemén. Eközben történelmi doktorátusi tanulmányokat is folytatott a moszkvai Lomonoszov Egyetemen 1954-57 között. A kolozsvári 11-es (később 3-as) számú Matematika-fizika Líceum, jelenlegi nevén Báthory István Elméleti Líceum tanára volt 1959-85 között, nyugalomba vonulásáig. Nyugdíjasként is óraadó tanárként dolgozott a kolozsvári Református Kollégiumban. Pedagógusi pályája elismeréseként 1997-ben és 1998-ban megyei és országos pedagógusi díszoklevéllel tüntették ki.

A Magyar Tudományos Akadémia köztestületének és az Erdélyi Gyopár képes természetjáró folyóirat szerkesztőbizottságának is tagja volt 1993-1998 között.

Tanári tevékenységével párhuzamosan együttműködött az Erdélyi Történelmi Intézettel (Régészeti Múzeum), a kolozsvári Erdélyi Múzeummal és a nyomába lépő Erdélyi Múzeum Egyesülettel. Hosszú évtizedek kutatómunkáját a kolozsvári Erdélyi Múzeumban és az Állami Levéltárban végezte. Foglalkozott helynévkutatással, Szabó T. Attila akadémikus és Janicsek Jenő irányításával. A néprajzi kutatómunkát dr. Gunda Béla vezetésével végezte. Kutatásai fő területe a Felső Maros-mente története és néprajza volt.

Első könyvében a világítás történetét tekintette át, majd mint régész, ásatási eredményeiről az *Acta Archeologica* (1959), *Apulum* (1963), *Studii și Cercetări de Istorie Veche* (1972) hasábjain számolt be. Kurt Horedt, ismert régész munkatársa volt a Hallstatt-kori lelőhelyek felkutatásánál a Maros megyei Beresztelkén (1965) és a Marosvásárhely melletti malomfalvi ásatások alkalmával több éven át. Nicolae Vlăsa egyetemi tanárral együtt folytatott ásatásokat a Körös-kultúra neolitikum kori lelőhelyén Kisbács mellett, a Bácsai-torokban (1968-72) ahol Európai viszonylatban is jelentős leleteket tártak fel. Köztük a leghíresebb egy, a neolitikumban, zsugorított testtartásban feltárt nő kb. nyolcezer éves csontváza. A lelet 3,5 méteres mélységből került elő. A lelkes diákok „Penzsi” névre keresztelték el. Ismert történészek véleménye szerint egész Romániában ez a neolitikum kori kultúra bizonyítottan legrégebbi tárgyi emléke. A régészeti ásatásokkal egybekötött nyári táborozások a diákság körében igen kedveltek voltak. A szakmai sikerélmény mellett a diákok életre szóló, felejthetetlen élményekkel is gazdagodtak. Szoros barátságok, diákszerelmek is szövődtek, többen pedig ebből a táborból indultak el későbbi történészpályájukra is. Ezekre a nyarakra az egyik vendiák ekként emlékezett: „Lehetetlen elfelejteni, ahogy lestük a földet, az ásó nyomát, hogy mikor bukkan elő egy-egy cserépdarab, csonteszköz vagy éppen – még a gondolatába is beleremegtünk – egy csontváz! Ez volt minden álmunk, és úgy tűnt, minden ásóvágás közelebb vitt a beteljesüléshez”.

Ily módon az iskolában bevezette a történelemoktatásba a gyakorlati régészetet. 1978 és 1982 között évente ismétlődő diáktáborozás keretében tárta fel Léta várát, Erdélyben az egyik legrégebbi királyi majd fejedelmi várat.

Régészeti és pedagógiai tapasztalatait A régészeti táborozás kockázatairól cím alatt a *Korunk* folyóiratban dolgozta fel (1976/3. szám).

Az ásatások alkalmából talált középkori hamispénzverő műhelyről Gyulai Pál történésszel és Pap Ferencsel együtt számolt be az *Acta Musei Napocensis* hasábjain (1983). Erről, a maga nemében páratlan vállalkozásról a Báthory Líceum 2013-2015-ös emlékkönyvében Baka Tibor öregdiák a következőket írta: „Az a hely, ahol egyetlen karmester uralta az egész 'zenekart'; a létai ásatási tábor volt. Itt a dirigens szerepét Palkó Attila tanár játszotta, aki ezeket a táborokat nagy lelkesedéssel szervezte. Számomra felejthetetlenek maradtak a barangolások, a beszélgetések. Itt megtanultunk közösségekben élni, megtanultuk, hogy a minket körülvevő természetet szeressük és védjük. Azt is itt sajátíthattuk el, hogy az ásatások alkalmával előkerült értékes leleteket tisztelnünk és szeretnünk kell. Ezekben a táborokban nemcsak tudományt, hanem haza- és nemzetszeretetet is tanulhattunk.”

Néprajzi munkássága során szülőföldjét, a Felső-Maros vidék etnográfiaját dolgozta fel a tutajozástól (*Korunk Évkönyv*, 1979) a népdalokig és a varrottasokig. Évekig tartó gyűjtőmunkával elkészítette szülőfaluja, Magyaró község történelmi és társadalom-néprajzi monográfiáját. Az erdélyi magyarság múltját feltáró írásait Erdélyben az *Új Élet*, *Igazság*, *Tanügyi Újság*, *Korunk*, *Művelődés*, *Dolgozó Nő*, *Fiatal Fórum*, *Üzenet*, *Református Szemle*, Budapesten pedig a *Néprajzi Látóhatár* közölte. Mint a diktatúra bukása után reaktivált tanár, tanítványaival közösen szerkesztette a Kolozsvári Református Kollégium *Kollégiumi tükör* című 1993-as évkönyvét.

Kiállításokat rendezett a létavári ásatás anyagából (1984), majd magyarói gyűjtéseiből (1986), a régészeti táborozások nevelő hatásáról értekezett a Báthory István nevét felvevő líceum *Tiltott Évkönyv* című kiadványában (Kolozsvár 1990). A *Kalotaszegi Füzetek* című sorozatban Varga Alfonzzal közösen kis turistakalauzt állított össze *Kalotaszeg* címmel.

Kolozsváron hunyt el, 2012 augusztus 8-án. Ugyanott, a Házsongárdi temetőben nyugszik.

Munkásságának elismeréseként szülőfaluja iskolája 2014-ben felvette Palkó Attila nevét.

(Pedagógusok Arcképcsarnoka, Karácsony Sándor Pedagógiai Egyesület, Debrecen, 2020)

Szülei Palkó Rác András szücsmester és felesége, szül. Borbély Katalin

*Feleségével házasságkötés után.
Felesége ekkor a Magyaró községhez tartozó Holtmaroson tanított.*

Az azóta lebontott szülői ház Magyarón.

Magyarói „mellrevaló” részlet. Édesapja emlékére készíttette, édesanyja hímezte

2.2. Palkó Attila – Publikációs lista

- Palkó Attila: *Győz a világosság, 1953*
- Palkó Attila – Portik Irén – Zsigmond József: *Felső-Maros-vidéki varrottasok, 1985*
- Palkó Attila: *Magyaró. Egy Felső-Maros menti falu évszázadai, 1995*
- Zsigmond József – Palkó Attila: *Magyaró néphagyományai-ból Szemelvények; Mentor, Marosvásárhely, 1996*
- Palkó Attila – Zsigmond József: *Magyaró hétköznapijai. Népi foglalkozások, mesterségek; Mentor, Marosvásárhely, 1998*
- Palkó Attila: *A Maros-Torda megyei Magyaró hely- és család-nevei; ELTE, Bp., 1998 (Magyar névtani dolgozatok)*
- Palkó Attila–Szentimrei Judit: *Marosmagyarói varrottasok és szóttesek; Kritérion, Kolozsvár, 2008*

Palkó Attila néhány munkája

2.3. Palkó Attila: Magyaró. Egy felső-marosmenti falu évszázadai Kriterion Könyvkiadó. Bukarest 1995. Könyvrecenzió

1990 után örvedetesen megszorodtak a helytörténeti monográfiák, például egy-egy évforduló kapcsán munkaközösségek vagy egyéni kutatók felkérés nyomán írták meg az illető helység történetét. Így jelent meg 1992-ben a Backamadaras 600 éve c. 208 lap terjedelmű kiadvány Pál-Antal Sándor szerkesztésében. Gyakoribb azonban, hogy egy-egy falu vagy kistáj szülőtte évtizedekre terjedő kutatómunkával tárja föl szülőföldje múltját, s az eredményeket tanulmányba vagy könyvbe foglalva nyújtja át az olvasónak. Az EME két helytörténeti pályázatának sikere is tanúsítja, hogy a szülőföld iránti szeretetnek ilyen tudományos értékekben is gazdag megnyilvánulásai korántsem vesztek ki társadalmunkból.

Palkó Attila 1995 őszén nyomdafestéket látott falumonográfiája ez utóbbi csoportba tartozik. Magyaró szülőtte, a kiváló régész és történelemtanár helytörténeti kutatásait diákkorában, az 1940-es években kezdte és a levéltári-könyvtári bűvárkodásnak nem mindig kedvező évtizedekben is szívósan folytatta. A most előttünk fekvő kötet a hosszú gyűjtőmunka eredményeinek csupán egy részét tartalmazza: a Palkó által szervezett gyűjtők (Gálffy Mózes, Jagamas János, Szentimrei Judit, Faragó József, Zsigmond József, Portik Irén) tájnyelvi, népzenei, népművészeti kutatásai korábbi közleményekben, kötetekben kerültek az olvasóközönség elé.

E kötetében Palkó Attila arra vállalkozott, hogy Magyaró történetét a Felső-Marosmente környező falvainak (Disznajó, Holtmaros, Marosvécs, Felfalu, Beresztelke, Kisfülpös, Nagfülpös, Tancs, Unoka, Vajdaszentivány, Toldalag és Abafája) keretébe ágyazva a kezdetektől 1850-ig mutassa be.

A tájegység földrajzi-földtörténeti leírása nyomán (Szász András szintén magyarói származású geológus adatai alapján) az olvasó előtt megelevenedik az a természeti környezet, amely a magyarói emberek életét századok óta meghatározta.

A könyv első része a történelem folyamatának a Felső-Maros mentére elható zajlását vagy apró hullámverését tárja elénk. Korán kezdődött itt a történelem, hiszen Maroshévízen a paleolitikum emberének eszközeire bukkantak, s a neolitikumbeli Körös-kultúra hordozói is eljutottak e tájra. A bronzkor és a vaskor különféle kultúráinak tárgyi emlékei szintén előkerültek szórványleletként vagy ásások során. A római hódítás határvidéke húzódott e tájon, a marosvécsi kastélykertben találták meg a határvédelmet biztosító castrum nyomait, Beresztelkén és Szászrégen mellett pedig római edénytöredékek és éremleletek bukkantak elő. A népvándorlás korából avar, szláv, hun lakossághoz köthető leleteket tárt fel eddig a kutatás.

A magyar honfoglalás és államalapítás aztán hosszú századokra állandó kereteket biztosított e táj emberi életének. Szerzőnk megállapítása szerint „a feudális magyar állam hatalmát e területre valószínűleg a 11. század folyamán terjesztette ki”, Marosvécs és Görgényszentimre központtal két nagy kiterjedésű királyi váruradalom jött itt létre a középkori Torda megye keleti részén. A magyarság betelepülése a 11–12. századra tehető. A vidék etnikai képének alakulásához az itt talált szlávok, a királyok által telepített úzok és besenyők, a 13. század közepétől a szászok, egy évszázaddal később pedig a románok járultak hozzá.

Magyaró és közvetlen környéke középkori történetéről szólva Palkó megállapítja, hogy e helységek fejlődését a 13. század elejétől a Bánffy-nemzettség határozta meg mint fő birtokos. E nemzetség tagjainak nevéhez fűződik Mentővár, a magyarói és disznajói erődített kastély építése.

Az erdélyi fejedelemség idején a lutheri és kálvini reformáció befogadása hozott újat a felső-marosmenti falvak egyházi életében. Basta pusztításainak és Ali basa járásának szomorú következményeit a későbbi összeírások adatai alapján részletesen sikerült bemutatni. A Rákóczi-szabadságharc itteni eseményeire Bánffy László és Wesselényi István írásai vetnek fényt.

A 18. században megszorodó urbáriumok alapján tárhatta fel a szerző a falvak gazdasági viszonyait, a súlyosodó adóterheket, az eladósodást. Természeti katasztrófák is nehezítették az életet, Magyarón 1803-ban tűzvész pusztított, két év múlva pedig a Maros áradása okozott károkat.

A kötet második, Gazdaság és társadalom címet viselő részében előbb a nemesi birtokosokat és a birtokviszonyokat tekinti át a szerző.

A Bánffy-birtokosok mellett a 16. századtól más nemes családok is szereztek részt Magyarán; a 18. század végén már 26 bebíró családot jegyeztek föl.

A szerző a családi levéltárak gazdag forrásanyagát feltárva részletesen bemutatja a nemesi udvarházakat és tartozékait, a majorsági birtok szervezetét, gazdasági tevékenységét és jövedelmeit. A jobbágyok mindennapi életére vonatkozóan ugyane források szolgálnak értékes adalékokat. Ezek nyomán állapította meg Palkó, hogy e tájon a földművelés mellett az állattartás hangsúlyos szerepet kapott a gazdasági tevékenységben. Ennek kedvezett a havasalji táj. Ugyancsak sajátos megélhetési forrást jelentett a 18. század közepétől a Maroson folyó tutajozás. Táblázatos formában tárja elénk a szerző a jobbágyok birtokviszonyainak változását a 18–19. századi összeírások alapján.

Népesedés és oktatás címet visel a harmadik rész, amelynek elején a faluképpel, annak történeti kialakulásával ismertet meg Palkó Attila, sorra véve a magyarói utcák kialakulását, a középkori (ma református) templom építését, a nemesi udvarházakat. Az ortodox románok fatemploma a 18. század elején épült (helyébe 1824-ben emeltek téglapületeket), a görög katolikusoké a század végén. A falu népesedési viszonyait a jobbágyösszeírások és a népszámlálások adatai nyomán vázolja, elemezve a 19. század eleji tömeges betelepülés okait.

Különös figyelemmel olvasta a recensens a helybéli oktatás történetéről szóló fejezetet. Magyaró abban a szerencsés helyzetben van, hogy a reformáció korában kiteljesedő népoktatás helyi munkásának nevét már 1587-ből ismerjük: „Mihály deak Marosvarhelyi, mogioroi scholamester”. A következő századból csak két tanító nevét ismerjük még; a tanítói fizetésre, az iskolaházra vonatkozóan a vidék más falvaiból is kevés adat maradt fenn. Többet tudunk az oktatás módjáról, az iskolaház felszereléséről az 1783-tól fennmaradt magyarói kurátori számadások és az esperesi vizitációs jegyzőkönyvek adatai alapján. Ami az iskolalátogatást illeti, Palkó az 1800–1846 közötti évekről készített táblázatos kimutatása szerint Magyaró vezetett a vidék öt faluja között, de még itt sem tett ki az iskoláskorúak 6%-ánál többet.

A munka negyedik részében az 1848–49-es forradalom és szabadságharc felső-marosmenti eseményeit tárja elénk a szerző, majd a Függelékben magyar nyelvű 16. századi okleveleket, valamint Magyaró 17–18. századi összeírásait közli.

Külön ki kell emelnünk a kötet gazdag illusztrációs anyagát: fényképek és rajzok örökítik meg a vidék különféle vallású templomait, a régészeti leleteket, a kastélyokat és udvarházakat. Némelyik kép már történeti forrássá nemesedett, mivel az ábrázolt épületet lebontották. Így maradt meg a magyarói barokk stílusú régi parókia képe, udvar felőli részéről sematikus rajz is készült. Nem maradtak ki a jellegzetes magyarói és környékbeli háztípusokat bemutató képek sem; a temetők fejfáinak változatos szimbólumait rajzokban szemlélhetjük. Igen gazdag a népviseletet bemutató, esetenként századunk elejéről származó képanyag. Egyetlen rajz feliratához fűznénk bíráló megjegyzést: a deres, pellengér, kaloda képe a „jobbágykínzó eszközök” címet viseli, holott e szerszámok valójában nem az összes jobbágyok, hanem a nem nemes rendű gonosztevők megbüntetésére szolgáltak egykor.

Tudjuk, hogy a kötet kézírata már a nyolcvanas években készen állt, s nem a Kriterion Könyvkiadó jóindulatán múlt, hogy akkor nem jelenhetett meg. Mostani közrebocsátásáért csak elismerés illeti a kiadót, azonban a nyomdába adás előtt jó lett volna alaposabban átfésülni a kéziratot. A „Koloszvár-Napoca” elnevezés pl. kötelező volt a megírásakor, de az 1995-ös megjelentetés előtt nyugodtan el lehetett hagyni. Tízosztályos iskolát emleget a szerző, ez az oktatási forma azonban 1990-ben megszűnt. Magyar szövegben Mihály vajdát vagy Vitéz Mihályt írunk, a korábban kötelező román nevet át kellett volna javítani.

A rövidítésjegyzékben igazítandó az, hogy a görgényi református egyházmegye vizitációs jegyzőkönyve a szászrégeni református egyházközség gyűjtőlevéltárában volna: valójában az illető egyházmegye levéltárában található, amelyet jelenleg a szászrégeni parókián őriznek.

Csak apróságokra vonatkozó kritikai megjegyzéseink is tanúsítják, hogy Palkó Attilának a falutörténetet a vidéktörténetbe ágyazó munkája helytörténeti irodalmunk nyeresége, nem utolsósorban azért, mert e táj múltjáról mind ez ideig nem készült a Szolnok-Doboka vagy a Szilágy vármegyéhez hasonló monográfia. Végül a recensens csak azt kívánhatja, hogy a szülőföldje iránti szeretetét és háláját évtizedes kutatómunkával és méltó könyvvel lerovó Palkó tanár úr példáját sokan kövessék.

Sipos Gábor

megjelent: Erdélyi Múzeum 1996. 3–4. sz. 351–353.

2.4. A civilizáció hajnala a Kolozsvár melletti Bács-torokban a Kr. e. VI. évezredben

Mindennapi táplálkozásunk során megszokottak és természetesnek vesszük az asztalra kerülő kenyeret, a tejtermékeket, a sültöt és főzött húsféléseket. Eszünkbe sem jut, hogy évezredekkel ezelőtt – sőt még századunk elején is – mennyire nélkülözhetetlenek voltak a cserépedények: csuprok, tányérok, lábasok, kancsók, tálak, bográcsok, fazekak és korsók. Évezredekre nyúlik vissza ruházatunk és fehérnemünk alapanyagának, a gyapjúnak, kendernek és lennek az előállítás. Ugyanez vonatkozik fémeszközaink elődjére: a kőbaltára, kővésőre, kőpengére, ütőkőre, nyíl- és dárdahegyre. Ezekkel együtt jelentek meg a civilizáció hajnalán a különböző háztípusok.

Szükségszerűen jelent meg az emberiség két legősibb foglalkozása: az állattenyésztés és a földművelés, valamint az egyes kézműveségek: kötés, fonás, szövés, varrás, fazekasság, festés, házépítés. Mindez letelepedett életmódra vall. Ehhez járult még két olyan lényeges technikai vívmány, mint a csiszolás és a fűrés ismerete. Mindezek együtt döntő változást idéztek elő az akkori primitív társadalom életében. Történelmileg kifejezve, sok százéves lassú fejlődés után az emberiség eljutott a kőkorszak utolsó és egyben legfejlettebb szakaszához, a neolitikum vagy a csiszolt kőkorszakhoz, s így a vándorló-gyűjtögető, halászó-vadászó életmódról áttérhetett az élelemtermelő gazdálkodásra. Az itt élő emberiség tehát nyolcezer évvel ezelőtt megtette az első lépést ahhoz, hogy fokozatosan a természet urává váljék.

Ezt a döntő változást előidéző történelmi folyamatot nyomom követhetjük a Bács-toroki őskori telepen.

Kolozsvár szomszédságában, a Kisbács községhez tartozó Bács-torok nevű határrész, a kedvelt kirándulóhely, nemcsak természeti szépségénél fogva érdemel figyelmet, hanem az őskori régészet szempontjából európai viszonylatban is különleges jelentőségű.

A déli fekvésű, szélről védett és erdőktől határolt legelő patak felőli padkáján található az őskori telep. Ezt a valójában ideálisnak mondható helyet választották szálláshelyül Kr. e. a VI. évezredtől háromezer éven át a neolitikumi lakók.

Az újkőkori telep már századunk elejétől ismert, de rendszeres feltárással csak 1968-tól kezdődően került sor, és több mint két évtizeden át folytatódott 1992-ig.

Jómagam az 1950-es években foglalkozásomnál fogva kiváló régészek által szervezett ásatásokon vettem részt Erdély különböző helyein, ahol megkedveltem a régészkedést. Régi álmom teljesült, amikor 1968-ban régészeti ásatással egybekötött nyári táborozást szervezhettem. A résztvevők a kolozsvári II-es Számú Középfelsőiskola – a jelenlegi Báthory – történelemkörtanulóiból kerültek ki. Tavaszi felderítés után jelöltem ki azt a kutatóárat, ahol az ásatást júniusban elkezdhettük. Még a körülmények is nekünk kedveztek. A tavaszi felderítéskor az egyik hangyabolyból ősi cserepek és leletek kandikáltak ki. Jól tudtam, ahol tárgyai, eszközei előkerülnek, ott rejtőzik valahol az újkőkori ember. Ezt három heti kemény munka után a kunyhó legalján, az ásatógödör legmélyén (3,5 méter) találtuk meg. Akárha látogatóba érkeznénk hozzá, előbb a „háza táját” pillantjuk meg, maga csiszolta kőeszközeiről következtethetünk a „gazdára”, majd a házába, „otthonába” lépve találkozhatunk magával a lakóval, akit a tanulók Pendzsi-nek neveztek el (a halottat zsugorított testtartásban temették el a saját kunyhójában a tűzhely közelében.) Pendzsi felbukkanásakor az egész tábor akörül a pár szerencsés ember körül topogott, akiknek még jutott hely a szűk ásatógödörben. Nagy becsülete van ilyenkor a spaklinak! Gyakorlott szobafestők módjára simogatjuk a koponyát, óvatosan távolítjuk el a csontvázra rakódó földet. Üdvrivalgások közepette hozzuk felszínre a szinte teljesen ép csontvázat. Az ásatások során talált három női és egy gyermek csontváz – azóta egy tucatnál is több került elő – antropológiai értékét növelte, hogy hazai viszonylatban akkor alig tucatnyi hasonló, korai neolitikumbeli lelettel rendelkezünk. A csontváz önmagában néma lelet. Nem sokat árul el arról, kik lehettek, honnan jöttek és milyen szerepet játszottak a mi vidékünkön a Bács-toroki őskori település lakói. Pendzsi humanizált környezetét kellett tehát megszólaltatnunk. Ebben is főleg az agyagedény töredékeket. Készítési módjuk, típusuk, díszítésük beszédes útlelél.

Meggyvörös színű égetett cserépdarabkák – egy hangyaboly nyílása – mindennél többet mond.

Itt olyan kultúrával van dolgunk, mely megtette az első döntő lépést a természet meghódítása felé. Cserépedényt csak az készít, aki növényi ételmet, tejterméket, húst tárol, és főz. Csiszolt kőbaltát csak az használ, aki kunyhót épít magának. Kunyhót pedig csak az épít, aki megtelepedett életmódot folytat: aki a gyűjtögetésről, vadászatról a földművelésre, állattenyésztésre tér át. A neolitikus forradalom egy pillanatát értünk tetten. Olyan új világ kezdődött itt, amely máig tart. Ez a földműves-állattenyésztő kultúra nem hazánk területén alakult ki. Képviselői a mai Irak, Izrael és Kis-Ázsia fennsíkjairól indultak útnak mintegy tízezer évvel ezelőtt, s a Balkánon át nagyjából a Tisza és a Körösök mentén jutottak el hozzánk, s innen tovább haladva elérték a Prutot (emlékeiket mi Körös-műveltség néven tartjuk számon.) Megjelenésükkel forradalmi változást idéztek elő mindenütt. Ők honosították meg a környező kezdetlegesebb életmódú népek körében a neolitikus kor majdnem minden vívmányát, melynek nyomait mi is mind megtaláltuk a Bácsai-toroki őstelepen. Nyilvánvaló volt tehát, hogy Pendzsi és társai a Körös-műveltségnek csak a hanyatló korszakából fennmaradt emlékeit ismerték. Hiányoztak a virágzó szakaszra vonatkozó települések ásatásai. Ilyeneket eddig csak Észak-Görögországból (Protoszeszko) És Jugoszláviából (Sztarcevo) ismertünk. Tehát hiányzott az a legfontosabb láncszem, amely bennünket e közös eredetű kultúrkörrel összekapcsolt volna.

E téren mondhatjuk magunkat a legszerencsésebbeknek. Már 1968-ban olyan leletanyagot ástunk ki, mely új módon világított meg egy sor fontos kérdést. Rendkívüli eredményeinket látván csatlakozott hozzánk a Múzeum részéről Nicolae Vlása (aki az 1970-1971-es ásatásokat szakmailag irányította), megállapítása szerint ez „Erdély és az egész ország területén egyelőre a legrégebb, bizonyítható módon a neolitikus kultúrához tartozó leletanyag”.

1971-ben végül a hiányzó összekötő kapcsot is megtaláltuk: azt a bizonyos gömb alakú edényt, fehér alapon zerguzos vonalakkal. A neolitikus forradalom döntő pillanatát értük tetten. N. Vlása kapcsolatot teremtett a német, olasz és jugoszláv szakemberekkel. 1971-ben a táborban valóságos búcsújárás kezdődött. Jugoszláv, olasz és német szakemberek látogattak meg bennünket, s a legnagyobb elismeréssel beszéltek az ásatásról és az ered-

ményekről. Ennek révén a Bácsai-toroki telep úgy került be az európai régészeti irodalomba, mint a Körös-műveltség egyik igen értékes, sajátos köre.

A látogatásoknak a tanulók körében is megvolt a kellő hatása. Igazából most lettek büszkéek és tudatosult bennük az, hogy az ásatások során milyen fontos tevékenységet fejtettek ki.

Pendzsi „népének” csonteszközei (ár, lyukasztó, ékszer, amulett, sőt egy állati ujjpercből készült, ma is használható síp) fejlett csiszolási technikáról vallanak. Az ár és lyukasztó varrószerszámok. Az átfúrt agyag orsókarikák tanúsága szerint ismerték a fonás és a szövés mesterségét. A kőbaltá nyelének azonban még nem tudtak lyukat fúrni, s inkább a vékonyabb falú cserepet fúrták át.

A települési réteg legrégebbi, azaz I. szintjéről kiásott cserépanyag finom pasztájú, vékony falú, többnyire gömb vagy tál alakú edényekből áll. Az edényt kívül-belül vörösre iszapolták, finoman fényezték, festették, majd kiégették. A díszítőelemek vörös alapon fehér pettyek, zerguzos vonalak, háromszögek. A kunyhóban és a csontvázak leletanyagában kilószámra találtunk vörös vagy sárgásbarna okkerrögöket.

Az edények pasztájában pelyvát és megszemcsésedett gabonaszemeket találtunk. Az őstelep lakói hittek a túlvilági életben. Az alvó testtartásban zsugorított tetemet közvetlenül a tűzhely mellett temették el. Jobb vállához jókora darab húst tettek. A halottat ellátták étellemmel s a „jövő élethez” szükséges személyes tárgyakkal, edényekkel. (Például a másik csontvázunk, Júlia mellé vörös okkerrögön kívül finom pengéket, törött baltát és egy gabonaszemmel is helyezett. Az így nyert lisztből készülhet valamilyen lepény vagy palacsinta.)

A termékenység és az anyaősök tiszteletének emlékét őrzi a késői női szobrocska, melyből csupán a fej és a végtagok nélküli törzs felső része maradt fenn. Művészi szempontból jó formaérzékre vall a bikaszobrocska megmintázása. Az őskori művész a bika alakjában a legjellemzőbb vonást igyekezett kidomborítani – a nagy fejet és nyakat, valamint a támadó mozdulatot. A félelmetes erejű bikát totemállatként tisztelték, valamilyen varázserőt tulajdonítottak neki (bikafej alakú csontamulettet is találtunk.)

Befejezésül csak annyit: mind jómagam, mind tanulóim a szakmai siker-
élmény mellett a táborozással életre szóló feledhetetlen emlékekkel lettünk
lelkileg gazdagabbak. Nemcsak tartós barátság alakult ki köztünk, hanem a
táborozás eredményeként jó párán házasságra is léptek. Egy tanuló pedig
a főiskolán régészként tevékenykedik.

Palkó Attila

Reggeli eligazítás a Bácsai-toroki táborban

Pendzsi, a Bácsai-torokban talált 8000 éves csontváz

3.

A BÁTHORY LÍCEUMBAN TÖLTÖTT ÉVEIRŐL

3.1. Ennyi év elteltével is

... olyan sok emlék tör rám, elfog a bizonytalanság, hogy melyiket is írjam le, melyik is illik ide?

Magamról annyit, hogy 1974-ben végeztem humán szakon Patócs Mária tanárnő osztályában. Osztályfőnökömre végtelen hálával és szeretettel gondolok, mert nemcsak az elhivatott irodalmárokkal szerettette meg a magyar irodalmat, akikben osztályunk egyébként bővelkedett, hanem sikerült érdeklődő, igényes olvasóvá nevelnie az osztály derékhadát is, akik közé magamat is besorolnám.

Immár harmincnégy éve élek családommal Magyarországon. Férjem, Molnár Jenő végzettsége szerint testnevelő tanár. Később pályát módosított és megfelelő szakmai képzés után ő is az ötvös szakmában találta meg a helyét. Egyetlen fiúunk, Molnár Lehel 1979-ben született. 2003-ban fejezte be tanulmányait a Pécsi Tudományegyetem Közgazdasági Karán. Ezzel egyidőben az egyetem jogi karán is tanult.

Középiskolás élményeim között keresgélve, sajnos, olyasmiről nem tudok hosszasan írni, hogy hány diákversenyt, olimpiát is nyertem meg szeretett iskolámnak. Én nem ilyesmikben jeleskedtem. Amit tudtam és szerettem is, az a rajz volt. A többi tantárgyból átlagosan teljesítettem. Közepesnek azért jó lenni, mert így több helyre is betekinthez kíváncsiságból az ember. Vagyis nem válik szakbarbárrá. Amit viszont megtanul, azt egy életre magába zárja.

Erre egy remek példa, hogy most már közel az ötvenhez, még mindig fel tudnám sorolni azokat a növényeket, amelyekkel „Csikar”, vagyis Sándor Károly tanár úr ismertetett meg bennünket. Mindig lehetett „üzletelni” a tanár úrral. Tavasszal, amikor a diákszerelem együtt nyiladozik a természettel, sokszor kértük arra, hogy vigyen a Botanikus kertbe, és ott, a helyszínen szemléltessen. Persze, az egésznek volt egy előre megtervezett koreográfiája, színjátás is volt a részünkről: ahogy szívünkre tett kézzel sűrűn fogadkoztunk, hogy majd a jövő órára vállaljuk a felelést és még a dologi írását is a bemutatott anyagból. Csak be kell hunynom a szemem minden rügyfakadáskor, ha újra akarom élni a régi diákévek örömeit, hangulatát.

Hasonló szép emlékek fűznek a Bács-torokban tartott régészeti táborokhoz is. Ki ne hallott volna ezekről? Férjemmel, akkor még iskolatársammal is itt ismerkedtem meg, immár ötven éve.

A nyolcvanas évek végén, mint annyian mások, mi is áttelepültünk Magyarországra. Már a kezdetektől sikerült saját ötvös szakmában elhelyezkednem. Szerencsésnek mondhatom magam, mert a munkám egyben a hobbim is. Immár harminc éve saját ékszerüzletünkben dolgozunk férjemmel együtt. Közösen álmodjuk meg, készítjük el a szép és értékes műtárgyakat. Együtt éljük át nap mint nap az alkotás gyötrelmeit és elégtételeit is. Életutunk nem volt könnyű, de az idő múlásával egyre inkább hisszük, hogy kétkezi munkánk szépségébe vetett hitünk frissítő és kellemes színeket visz az elgépiesedett világban élő emberek szívébe is.

Molnár Enikő, született Palkó

3.2. A tényszerű és az emlékezetes múlt

Palkó Attila (mindannyiunk Attila bácsija) nyolc éven át volt a történelemtanárom: sztártanárnak számított – a szó legszebb értelmében –, és nem csupán a humán beállítottságúak szemében. Azt hiszem, egy olyan képessége tette azzá, amely mára egyre ritkább, és ez a hiány bizony nagy veszteség: a közoktatásban dolgozó kutató-tanár ugyanis sajátos világokba vezetheti be a növendékeit. Szisztematikus összefoglalás helyett három részletet elevenítenék fel annak tanulságaival.

1. Rendhagyó történelem tantárgyverseny az 1970-es években. Ötödikesek voltunk, valamikor a tanév második harmadában szervezett nekünk Attila bácsi egy könyvekkel és édességgel motiváló versenyt a párhuzamos osztályok részvételével. Zseniális pedagógiai húzása volt, hogy a szervezéssel a tizenegyedikeseket bízta meg: a „nagyok”, de mégiscsak diákok ismer tették a szabályokat, tették fel a kérdéseket, zsűriztek; a tanár úr a háttérből figyelt. Utólag megértettem a fiatalokat önállósító bizalom fontosságát is, de akkor számomra teljesen más tanulsága volt a dolognak: a vetélkedőre készülöben – amikor egy dózisban vettem át újra az éves tananyagot – felismertem annak olyan összefüggéseit, amelyek rejtve maradtak a (bármilyen lelkiismeretes) óráról órára történő felkészülés idején. Ez a reveláció tette, hogy attól kezdve tudatosan kezdtem figyelni a folyamatok történeti alakulására, egyáltalán: itt kezdett formálódni a történeti látásmódom és gondolkodásom. Talán nem kell mondanom, mennyire fontos ez egy irodalomtörténész számára (is).

2. A létai táborok realitása és legendája. Órákon nyilván hallottunk a régészetről mint a történettudományi kutatások egyik útjáról, a magyar-létei táborok alkalmával azonban szabályos beavatást nyertünk ennek működésébe: kapirgálás talpig sárosan/porosan a kutatóárokban, az előkerülő edénytörmelékek, pénzérmék, csontmaradványok eufóriája, a leleteket nem vagy kevésbé hozó napok vagy műszakok frusztrációja... És az Attila bácsitól érkező vigasztalás, meg persze élet- és tudósbölcsesség: „vegyétek tudomásul, hogy a látványos találatokhoz szerencse is kell, de még több kitartó munka, kíváncsiság, egyfajta szívós ragaszkodás a kitűzött célhoz akkor is, ha az eredmény várat magára.” És hogy lássunk is, ne csak nézzünk, történészek osztották meg velünk a délutáni foglalkozások keretében, mi mindenről árulkodnak a feltárt leletek; sőt még azt is részletezték, hogyan lehet mindezt kideríteni az írott források használatától a stílusvizsgálaton át a korábbi eredményekkel való összevetésig. Itt szembesültem úgy igazán és testközelből azzal, hogy a tudományos kutatás voltaképpen nyomozómunka és kirakós játék (amely azonban egyáltalán nem játék): a meglévő információkhoz megkeressük a hiányzó elemeket, vagy ha ezt nem lehet, akkor megpróbálunk következtetni rájuk. De itt tanultam meg azt is, hogy – éppen a hiányzó elemek miatt – mennyire fontos féken tartanunk a magabiztosságunkat, mekkora odafigyelő alázatra van szükség az adatok értelmezésében.

3. Történelemtanárként a diktatúra markában. Nyolcadikban románul kellett Románia történelmét tanulnunk: enyhén szólva is fura egy helyzet volt a színmagyar osztályban Attila bácsival románul beszélgetni... Megtettük gombóccal a torkunkban, de azért a hatalommal szembeni cinkos kis pimaszság sem maradhatott el. Amikor a két világháború közötti romániai kulturális élet került terítékre, Attila bácsi felkért, tartsak – magyarul – egy kiselőadást az erdélyi magyar irodalmi életéről, intézményekről, egyáltalán arról, hogyan találta fel magát az erdélyi magyarság az új helyzetben. Heteiken át készültem lelkesen, összeszedtem és kivonatoltam sokféle forrást, és úgy beszéltem a felfedezéseimről az órán, mint aki a saját életét meséli el.

Igen, bizonyos szempontból életemmé vált az, amivel hosszasan foglalkoztam: ez volt az első „kutatói” szárnypróbálgatásom, ahol azzal is kísérleteztem, hogy hogyan lehet egyidőben tárgyilagosnak és személyesnek lenni. A Jan Assmann-i formatív tudás képzetével csak évtizedek múlva találkoztam, de tapasztalatot róla e feladatnak köszönhetően szereztem.

Köszönök mindent, Attila bácsi! Remélem, az általad elvetett mag nem maradt gyümölcstelen...

*Gábor Csilla egyetemi tanár Babeş-Bolyai Tudományegyetem,
Bölcsészettudományi Kar, Magyar Irodalomtudományi Intézet*

*A magyarói kézimunkákat bemutató 1996-os
kiállítás megnyitóján Balázs Ildikó igazgatónővel*

3.3. Az iskola diákfolyóirata

Iskolánkban a diáklap szerkesztésének régi hagyományai vannak. Feljegyzésekből és visszaemlékezésekből tudjuk, hogy már 1845 körül az egykori Római Katolikus Líceum román anyanyelvű diákjai önképzőkört alakítottak, s kéziratos hetilapot adtak ki Aurora sau Zorile pentru minte și inimă címmel. Főszerkesztője a későbbi író és történész, Alexandru Papiularian volt. A magyar diákok 1857-től próbálkoztak lapalapítással, a felső osztályos tanulók néhány hónapig szerkesztették a Korányt. A tanári kar betiltotta, de feltehetően a városban lakó diákok szállásán 1859-ig jelentek meg számai. Végül 1863-ban a főgimnázium irodalomkedvelő diákjai Önképző Társulatot hoztak létre, s ez az igazgatóság beleegyezésével megindította az iskola 38 éven át hetente megjelenő kézírásos diáklapját, a Hajnalt. Oldalain a gimnázium több neves tanítványa közölte első írásait, próbálkozásait. A Hajnallal párhuzamosan az alsó tagozatos konviktusi diákok Rajta (1879-1895), Regg (1879-1894), Viribus Unitis (1880) és Remény (1895-1896) címmel jelentettek meg rövid életű kézírásos lapokat.

Ilyen előzmények után érthető, hogy líceumunk mai diákjai már évek óta szívügyüknek tartják egy iskolai folyóirat kiadását. 1966-tól központi intézkedés tette lehetővé a diáklapok megjelenését, s a legtöbb gimnázium élt is ezzel a lehetőséggel.

A líceum diákjai már három évvel ezelőtt szerkesztőségbe tömörültek, s a KISZ támogatásával megkezdték egy folyóirat anyagának összegyűjtését. A tanári kar részéről nem kaptak elég támogatást, a főszerzők is rendre végeztek, s egyre húzódott az első „jégtörő” szám megszerkesztése. Az 1970-71-es tanévben már elég sok anyag gyűlt össze, úgyhogy ebben a tanévben ennek felhasználásával kellett volna a lapot összeállítani. Sajnos, a kéziratok gondatlanság folytán elvesztek.

Az I. évharmad idején az iskola pionírszervezete Sámson Jánosné főparancsnok vezetésével *Hajnal* című egységlapot állított össze (Hajnal, 11. Sz. Líceum pioníregységének lapja, 1. szám, 1971. december). A 21 oldalas írógépelt, kis példányszámú kiadvány a III-VII. osztályos tanulók rövid versikéivel, első fogalmazásaival és naplórészleteivel figyelemre méltó teljesítmény. A változatos tartalmú, néhány fényképpel is illusztrált anyag éppen fiatalos lendületével bizonyította, hogy már az alsó tagozatos tanulóknak mennyi energia, alkotási kedv rejlik.

A líceum igazgatósága a II. évharmad folyamán a KISZ- és pionírszervezettel együtt elhatározta, hogy szorgalmazni fogja egy egységes iskolai folyóirat megjelentetését. Még abban az évharmadban az alsó tagozaton Sámson Jánosné, a felső tagozaton pedig Gaal György elvégezte az anyag összegyűjtést.

Hajnal folyóirat

A kéziratok gépeltetésére, valamint az első szám összeállítására a tavaszi szünet alatt került sor. Tizenkét rovat körülbelül hatvan írása hűen tükrözi a mai fiatalság életfelfogását, IGSZ- és pionírtevékenységét, az iskola belső szellemét. A Tollhegyezők rovat egy másodikos pionír pár soros fogalmazásától a tizenkettedikesek tehetségéről tanúskodó versekig kíséri nyomon a diákok íráskészségének a kibontakozását.

A folyóirat legszorgalmasabb munkatársai az alsó tagozaton az elemiből, a felső tagozaton pedig a XII. C humán osztályából kerültek ki.

A diákszerkesztőség tagjai: Barra Ildikó XII. C, Bretter Zoltán VII. B, Csiki Éva XL A Egyed Péter XI. B, Mészáros János VIII. C, Veress Attila V. C.

Jelenleg a megszerkesztett kézirat kinyomtatásra vár. Zsoldos Álmos tanár elvégezte a technikai szerkesztést, s így a Palkó Attila főszerkesztő vezette bizottság azon fáradozik, hogy minél hamarabb sajtó alá kerülhessen a lap. Előreláthatóan az új tanév kezdetén a *Hajnal* új sorozatának első száma fogja köszönteni a visszatérő diákokat.

A szerkesztőbizottság nevében
Gaal György
2003

3.4. Egy kéziratban maradt iskolai évkönyv a 70-es évek elejéről

Néha, dossziéim között rendezgetve kezembe kerül egy „Évkönyv. 11-es Líceum” feliratú köteg. Tanári pályám kezdetének emléke, s ezért mindig gondosan arrébb teszem, sajnálom kidobni. A Báthory István Elméleti Líceum nemrég közzétett felhívása egy emlékkönyv összeállítására adta az ötletet, hogy vegyem elő ezt az iratköteget, s olvassak bele, hátha még hasznosítható egy emlékkötet keretében. Mert kortörténeti dokumentumokat tartalmaz, fényt vet arra, hogyan is működött a tanintézet 1971 – 1973 között.

1971 őszén vezérelt a sors a 11-es Líceumba angoltanárként. Akkor ez lehetetlen kegynek tűnt. Júniusban végeztem a kolozsvári egyetemen évfolyamelsőként az angol-magyar szakot. Bár a kolozsvári egyetemen is volt üres tanársegédi állás, engem a Iași-i egyetemre irányítottak névre szóló ki nevezéssel. Ez volt akkor a bevett eljárás. Az ország összes végzős angolszakosait adott napra Bukarestbe rendelték a „repartícióra”. Itt egy nagy terem előtt függesztették ki valamennyi abszolvens névsorát csökkenő sorrendben, valamint az illető diplomával elfoglalható állások jegyzékét. Az állások száma többnyire azonos volt a végzősök számával. Aztán nagyjából média szerint, de bizonyos kivételeket is szem előtt tartva kellett bevonulni a bizottság elé. Egyes egyetemi, kutatói állásokat csak névreszló ajánlással lehetett elfogadni, férj-feleség egyszerre választhatott, a zárt városokba helyi személyazonossági kellett stb. Nehezen hittem a szememnek, mikor az állásjegyzéken vagy öt kolozsvári katedra is megjelent, az egyik kifejezetten magyar tannyelvű tagozaton megjelöléssel. A katedrák mind az Ady-Şincai Líceumban akkor induló kísérleti angol nyelvű osztályokhoz kötődtek, csak ez a magyar tannyelvű volt összekötve a 11-es Számú Líceummal is. Örömmel csaptam le rá. Így lettem valamivel több, mint fél normával az iskola tanára. Kissé elszomorított, mikor kiderült, hogy pont az elemi osztályokban folyó kísérleti oktatásban lesz rám szükség. Értelmes, felső tagozatos diákokra vágytam. De akkor, úgy hittem, hamar elsajátítom az elemik módszertanát is.

Nagy dolog volt akkoriban Kolozsvárt angoltanár lenni. Magam ama szerencsések közé tartoztam, akik a líceum utolsó éveiben második nyelvként az orosz mellett pár évig angolt tanulhattam. Így választottam az egyetemen is az angol-magyar szakot. De mikor végeztem, még mindig alig pár kolozsvári iskolában volt diplomás angoltanár. Az 1960-as évek vége felé Románia oktatásügyében bizonyos nyitás történt, ennek nyomán kezdték a „nyugati nyelvek” kiszorítani az orosz, létesültek az idegen nyelvű líceumi osztályok, vezették be kísérleti jelleggel az elemi osztályokba az angolt, franciát, németet. S mindkét esetben fél-fél osztállyal dolgozott egy tanár.

A 11-esben egyszerre ketten is indultunk 1971-ben. Czeglédy Enikő áthelyezéssel, magam kihelyezéssel kerültem oda. Még új tagnak számított az akkor létesített iskolapszichológusi állást elfoglaló Roşca Zsuzsa. Három új fiatal tanárt már rég kapott a nagymúltú iskola. Ha akadtak is fiatalabbak, rendszerint egy évre oda küldött helyettesek voltak. A véglegesen kinevezettek idősebbje még az 1910-1920-as években született. A 30-as évekből származók voltak a középnemzedék. Megegett, hogy hármunkat egy-egy iskolai rendezvényen tévedésből diákok közé soroltak. Csak az könnyítette meg valamennyire helyzetünket, hogy éppen 1971 őszén az iskola egy nagy változáson esett át. A Nicolae Bălcescu Líceumból oda helyezték a magyar sport tagozatot V-XII. osztállyal és teljes tanári karával. Jó pár év kellett, amíg a beilleszkedés megtörtént. A sporttanárok, edzők közt még akadtak fiatalabbak is.

Az iskolai munkát, életet a 11-esben ismertem meg. Állandóan összehasonlíthattam két tanintézetet. Míg az Ady-Şincaiban lelkes fiatal csapat kísérletezett, jóformán mindenre maga kellett, hogy rájöjjön, a 11-esben szervezett munka folyt a tanítás mellett is. A katedrák ténylegesen működtek, az idősebb kollégák szívesen adtak tanácsot, néha éppen figyelmeztettek. Az angoltanítás terén Bartos Kati, Löwy Maja és Czeglédy Enikő bemutatóórái mércét állítottak elém, az iskolai rendtartás sajátosságaira barátilag Palkó Attila hívta fel a figyelmet. Nemcsak ő, hanem Sándor Károly, sőt idősebb tanárnők is felszólítottak, hogy tegeződjünk, ami eleinte részemről nehezen ment. Az iskola élén – bizonyos távolságtartással Török István igazgatóskodott. Ő végezte a besorolásokat, osztotta a feladatokat, s vezette az esténkénti, későig elhúzódó gyűléseket, melyek nem egyszer a számonkérés, a megintés hangulatát hordozták.

Akkor még csak három éve állt az iskola élén, sokan visszasírták a korábbi, Székely Ferenc-féle korszakot. Török iskolavezetési módszereiről, korábbi, tanfelügyelői tevékenységéről bizonyára majd a történelem ítéletet mond. Magam is szomorú tapasztalatokkal gazdagodtam e téren. Tény azonban, hogy az iskola szinten tartását, sőt színvonalbeli emelését fő célkitűzésének tekintette. Neki is szerepe volt abban, hogy az 1977-es hírhedt Ceaușescu-féle iskolareformot csak ez az egy kolozsvári magyar iskola tudta nagyobb veszteség nélkül átvészelni.

Az iskola életében mint angoltanár nem sokat jelentettem, de többé-kevésbé tudták rólam, hogy az egyetem diákművelődési lapját, az *Echinot* szerkesztettem éveken át, s nem egy tanulmányom jelent meg rangos folyóiratokban. A II-esben pedig éppen egy szerkesztő tanárra volt szükség. Mert már évek óta vajúdott az iskolai folyóirat ügye. Több kolozsvári román iskola mellett már 1967 óta a Brassai Líceum is diáklapot (*Fiatal Szível*) jelentetett meg. Itt pedig nem akadt senki, aki összefogja a tollforgató diákokat, aki összeállítsa, nyomdaképesé tegye a számokat. Ha jól emlékszem, a vezetőség Palkó Attila útján kért fel, hogy vegyem kezembe a diáklap ügyét.

Nem kis feladat volt, de 1972 májusára elkészült az első szám (*Hajnal*, a kolozsvári II-es számú Magyar Tannyelvű Líceum diáklapja. Új folyam, 1. szám. 148 l.). Persze, a megjelenés jócskán elhúzódott, mert ezzel a számmal kellett az engedélyeket kijárni, csak őszire került nyomdába az anyaga, s 1973 elején örvendezhettünk megjelenésének. Így történhetett meg, hogy a 2. szám 1974. júniusi keltezésű, s azután általában tanév végére készültek el az egyes füzetek. Az első szám tényleges szerkesztése szinte teljesen az én vállamon nyugodott, de aztán örömmel vettem tudomásul, hogy a felsős diákok közül minduntalan akadt egy-kettő, akinek egyéni véleménye alakult ki a következő számról. Harcolt egy-egy cikkért, beállításért. A tanárra hárult a kellemetlen feladat, hogy tudatosítsa, mi az, amit a cenzúra eltűr, meddig lehet elmenni bizonyos témákban.

Az első Hajnal-szám részére írtam egy tanulmányt az iskola diáklaphagyományairól *Hajnaltól Hajnalig* címmel. Ennek összeállításakor átnéztem az akadémiai könyvtárban őrzött kéziratot diáklap-köteteket, s az iskola 1944-ig kiadott értesítőit/évkönyveit is. Látva, hogy azok mennyi hasznos adatot őriznek meg, magam tettem javaslatot az iskola vezetésének, hogy a diáklap mellett jelentessünk meg egy évkönyvet is.

Különben akkoriban már néhány székelyföldi iskola kiadta az intézet monográfiáját, ünnepi évkönyvét. Tehát erre volt lehetőség. Török igazgató kissé kételkedve fogadta az ötletet, de Palkó Attila támogatta, s végül felszólítottak, hogy készítsék egy tervezetet. Ezt rövidesen összeállítottam magyar nyelven. Azt nem tudom, ki dolgozta át románra, annak egy 3 oldalas példányát máig őrzöm: „*Proiectul Anuarului Liceului nr. 11 Cluj*” a címe, Török kézírásával rávezetve, hogy „Megbeszélve 29. III. 1972 a vezetőségben”, s hogy kétnyelvű, román és magyar lesz a szövege. Ez arra vezethető vissza, hogy a két világháború között is csak román fordítással engedélyezték az iskolai évkönyvek megjelentetését. Az egyes fejezetek mellé tintával oda van jegyezve, ki is felel az összeállításukért. A sok bejegyzett tanár közül végül csak Józsa János és Palkó Attila írta meg az iskolatörténeti fejezeteket, s Libál Ilona készítette el nyomtatott betűs táblázatokkal a diák osztálynévsorokat, összeállították a pionírszervezet történetét, s pár katedra munkabeszámolóját. Magam a tanárok névsorát és adattárát, a diáklap ismertetését jegyeztem. Úgy fele, kétharmada a tervbe vett anyagnak készen állott őszire. Nagy gondot okozott a gépeltetés és a fordítás. A legtöbben kéziratban adták a szövegüket, ki románul, ki magyarul (ahogy jobban fogalmazott), s egy-két tanárra hárult a fordítás.

Ez azonban az előkészítő munkának csak az egyik vonatkozása volt. A másik főleg az igazgatóra hárult. Ő a vezetőségtől jóváhagyott tervezetet át kellett, hogy adja a megyei főtanfelügyelőnek véleményezésre. Ez rendszerint kiadta valamelyik magyarul is tudó vagy az iskoláért felelős tanfelügyelőnek átnézésre. Aztán a tanfelügyelőség vezető tanácsának kedvező viszonyulása esetén a tervezet átkerült a megyei pártbizottság kultúrügyekért felelős titkárához. Tőle függött minden. De még ő is kiadhatta véleményezésre. Mindez hónapokat vett igénybe. S ha netán az elvi jóváhagyás megszületett, akkor következett a cenzúrázás. Vagyis a teljes kézirat elolvasása, cikkek, bekezdések kifogásolása. Ez korábban egy külön hivatalban történt, ekkoriban ez is a pártbizottság keretében folyt. Telt-múlt az idő, már az ősz vége fele jártunk, én még próbáltam kihajtani egyik-másik kolégából a megfelelő cikket, de egyre reménytelenebb lett a helyzet. Török egy-egy gyűlés után megkérdezte a „titkár elvtársat”, talán audienciára is elment hozzá az évkönyv ügyében. Végül egyszer csak közölte velem: nem megy az évkönyv, nem engedélyezik. Úgy az első évharmad végén lehetett ez.

Az anyag aztán nálam maradt.

Egy év múlva az az ötletem támadt, hogy a két tanév főbb adatait egyesítve – függelékként csatoljuk a Hajnal következő számához. Palkó Attilának, a főszerkesztőnek nem volt kifogása ellene. Így az évkönyvi függeléket magam szerkesztettem és gépeltem. Persze, így le kellett mondani a teljes osztálynévsorokról, megelégedtem a ballagó osztályokkal, a többiekből csak a díjazott tanulókat sorolhattam fel. Több mint 20 gépelt oldalt tett ki az anyag. A cenzúra ezt is kivágta, mondván, hogy nem tartozik a diáklap jellegéhez. Az 1975. június 3. szám végére mégiscsak sikerült becsempésznem az iskola 395. tanévi osztályainak felsorolását diáklétszámmal és osztályfőnökökkel.

Most, az évkönyv-szerkesztési kísérlet után kerek három évtizeddel a nálam őrzött dossziéból válogattam néhány korjellemező, nyomdakész gépiratot. A Hajnal függelékeként előkészített kettős évkönyvhöz csatoltam pár, az első terv alapján megírt fejezetet. Ilyen a pioníregység története, Palkó Attila iskolatörténeti portrészorozata. (A Józsa János szövege nem került hozzám.) Néhány jobban sikerült, magyar nyelven is meglévő katedra tevékenységi beszámolóját is mellékelem.

Meggyőződésem, hogy az iskola történetének egy sarkalatos pillanatra vetnek fényt ezek az írások. Az iskolában folyó kitűnő matematika- és fizikaoktatás, a speciális fizikaosztályok beindítása. nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a 11-es Számú Líceum Kolozsvár, sőt a környező megyék viszonylatában is az élre törjön. Olyan tanári kar névsora és adatai ismerhetők meg az évkönyvi részből, amely nemcsak az egykori diákok emlékezetében él, hanem a tudományművelés és -népszerűsítés terén is számontartott.

A szövegek közlésekor meghagytam az eredeti, korabeli fogalmazást: akkor így kellett írni, ha nyomtatva akartuk látni a szöveget. Még így is belekötöttek. Az iskola rövid történetét is vállalom, habár, azóta a Tiltott Évkönyv (Kolozsvár, 1990) számára megírtam sokkal részletesebben a tanintézet történetét, s foglalkoztam vele két éve megjelent kötetemben: Egyetem a Farkas utcában (Kolozsvár, 2001).

Gaal György, 2003

3.5. Sorok egy megíratlan naplóból (1985. szeptember 1. – 1989. december 23.)

1985. szeptember 1. – első napom a 3-as Számú Matematika-Fizika Líceumban, Kolozsvár évek óta legszínvonalasabb magyar középiskolájában. Örvendek, de alapvető érzésem a szorongás: megfelelek-e az itteni magas igényeknek? A megelőlegezett bizalom – a kitűnő V. A osztályfőnökségét kapom – csak fokozza a bensőmben felhalmozódott félelmeket. De a kollégák kedvesen fogadják az új embert. Különösen hat az alig néhány román kolléga ittléte. A Zene- és a Faipari Líceumban, amelyet a magyar tagozat fokozatos elsorvasztása miatt ott kellett hagynom, hozzá voltam szokva a kisebbségi helyzethez. Itt ellenkező kép fogad: a két tucatnyi magyar osztály mellett alig van néhány román, hiszen csak néhány éve hozták be őket – ejtőernyős módra –, s tanulóink többsége magyar.

1985. október eleje – Évek óta kialakult szokásomhoz híven kirándulást hirdetek a tövisi Hunyadi-templomhoz és Gyulafehérvárra. Nagydob, cécó, különösebb előkészületek nélkül: az érdeklődők vasárnap reggel legyennek az állomáson. Tájékozódás végett összeállítom a jelentkezők névsorát: a várt 10-20 helyett 112 tanuló iratkozott fel. Hát igen, nem szemfényvesztő propaganda eredményeképpen született meg az iskola jó híre; van itt jó nyersanyag, érdeklődő gyermekhad. A hegymászó Egri Laci kolléga húz ki a csávából, ő segít a gyermekszázad sokszori le- és felszállásánál, terelésénél.

1985 október – Pártgyűlés. Fél száznyi tagja van az alapszervezetnek, visszajárnak a nyugdíjas kollégák is. Az egyetemi felvételi vizsgák eredményét elemezzük. Az évekkel ezelőtti, közel százszázalékos bejutási arányhoz képest szembetűnő visszaesés mutatkozik. Farizeus módra kerülgetjük a mindenki által ismert ok kimondását. Végre Fey László nyugdíjas kolléga hangozatosan is kimondja, amit mi, többiek nem merünk: jó román nyelvtudásuk

ellenére, ám a román szakszókincs birtoklása nélkül, a magyar iskolát végzett gyermekek hátrányban vannak az újabban bevezetett román nyelvű felvételin. A városi pártbizottság kiküldöttjének közelében ülök. Látom, hogy keze, szája remeg, amiért higgadtságot erőltetve magára, egy rövid megjegyzéssel kénytelen elmenni az egyenes beszéd, a szókimondás mellett. Miért kell nyugdíjba vonulniuk az értékes, hasznos embereknek?

1986. november, 11 órai szünet. – Röpgyűlés. Lázár Irén igazgatónő kényszeredett mosollyal az ajkán közli a városi pártbizottság telefonon érkeztetett utasítását: a mai nap folyamán az iskola területén lévő mindennemű magyar nyelvű feliratot – a pártunkat, államunkat dicsőítő jelszavakat is beleértve – el kell távolítani.

1986. december eleje. – Tantestületi ülés. Új igazgatóságot választunk. A felsőbb tanügyi és pártvezetés ismerteti az eljárást: 3-3 jelöltet választunk, akik közül a megyei vezetés ki fogja nevezni a következő négyéves időszakra az igazgatót és helyettesét. Demokratikus módozat. Az előre megírt szöveggönyv alapján – kijelölt javaslattevők és javasoltak – megtörténnek a javaslatok, s beindul a szavazógépezet. Az eredmény: az igazgatójelöltek valamennyien – szakmailag nem kifogásolható – román kollégák, a helyettesjelöltek magyarok. Nézem az arcokat. Van köztük néhány diadalittas, de a másik félnél megjelenő mosolyokban is felfedezni vélek bizonyos röstelkedést: érzik, hogy egy öv alatti ütésnél segédkeztek. A legtöbb arc gondterhelt: a magyar iskola, a magyar tagozat felszámolása karnyújtásnyi közelségbe került.

1986. december 20. – Tanítványaink alig tudnak valamit Báthory Istvánról. Találkoztam olyan vendiákkal, aki nem tudta, hogy a kisépületben, a Szentjós-kában mellszobra áll. Halálának 400. évfordulója megfelelő alkalmat nyújt az űr betöltésére. Az ötlet megszületésekor aggodalmaskodó válaszokat is kaptam: a magyar múlt emlegetése tabu. Hát akkor rendezünk kettős megemlékezést. Székely Győző és Vincze István kollégák, Maczalik Arnold tanuló segített az ötlet kivitelezésében. S hosszú szünet után a klubgalériában, amelyet Zsoldos Álmos kolléga évekkel előbb a város kultúrára szomjas magyarságának egyik találkozóhelyévé avatott, képkiállítást

nyitunk meg. Egyik oldalon Mircea cel Bătrân alakját idéző képek (600 éve foglalta el Havasalföld vajdai székét), szemben pedig az iskolaalapító magyar fejedelem életművével ismerkednek a magyar és a román tanulók. Eszembe jutnak Esterházy Miklós szavai: „Őrütség semmit nem tennünk, ha mindent nem tehetünk is.”

1987. január – Néhány hetes huzavona után megtörtént a döntés: Săndulache Viorel az igazgató, Vincze Zoltán a helyettese. Viorel arca ragyog, örvend, mint egy gyermek, nem látja át, mibe került. Én sejtem, hogy megkezdődött életem talán legnehezebb időszaka. Mikor lesz vége?

1987. június – Ballagás. Évek óta a város magyarságának színpompás ünnepe. Pár napja itt járt a városi pártszervezet képviselője és közölte, hogy az ünnepségen egyetlen magyar szó sem hangozhat el. Megkockáztatom a megjegyzést, hogy a tiltás előre nem látható következményekkel járhat. Válaszképpen délutánra az iskola teljes vezetőségét – román igazgató és nevelési igazgató, magyar párttitkár és aligazgató – a magyar tanügyi osztályra rendelték. Rosszat sejtve érkezem. Megkönnyebbültem, ám vesztesen távozunk. Közben értesítettük a szülőket a váratlan fordulatról. Megpróbálták tenni valamit; küldöttség, kérvény. Sikertelenül. Nincsenek magyar búcsúbeszéddek, elmaradtak a szavalatok. A színjátéknak vége. Én felkábultan ödöngök az ölelkező emberek között. Életem legszomorúbb ballagása.

1988 tavasza – Órák közben riasztanak: tanítás közben Horváth Jóska rosszul lett. Agyvérzés? Egy-két napja kapta a hírt, hogy fia külföldön (Svédországban?) maradt. Hála Istennek néhány hét múlva talpra állt. De szocialista hazáját áruló módra elhagyó szökevénynek az apja nem tölthet be bizalmi beosztást, párttitkári tiszttségéből búcsúznia kell. A demokrácia látszatát megőrzendő, utódának magyarnak kell lennie. A felsőbb vezetés kitérő ötlete: Vincze Zoltán aligazgatót megválasztatják párttitkárrá is, így az iskola vezetőségében az eddigi paritás helyett a román-magyar arány 2:1-re módosul. Mikor szabadulok?

1988. június – Ballagás. Érvényes a magyar nyelvet tiltó tavalyi parancs. Megszületett hát az alternatív ballagás. Egy órával a főépület udvarán zajló hivatalos ünnepség előtt a ballagó magyar osztályok a Szentjóska kis tornatermében bensőséges hangulatban búcsúztak. Volt magyar dal, magyar szavalat, voltak magyar búcsúbeszéddek, és kiosztották a hagyományos Fodor Éva-díjat. Szülők, gyermekek, osztályfőnökök megvívták a hatalommal a maguk kis csatáját. És győztek. (Reményik Sándor: Ahogy lehet...). És Săndulache Viorel igazgató úgy tesz, mintha nem tudna a rendezvényről. Sőt, kisütötte, hogy maga a ballagás – a vendiákok méltóságos, harangzúgásos vonulása a folyosókon, a tanári és igazgatói szobákon át, az iskola épülete előtt végeredményben nem része a hivatalos évváró ünnepségnek: lehet magyarul énekelni. És zúg az Elmegyek, elmegyek... És román meg magyar diákok együtt éneklnek a latin nyelvű dalokat: Gaudeamus..., Cohors generosa... Miközben vonulnak el mellettem, a betanító, Halmos Kati énektanárnő cinkosan felém kacsint: „Zoli, ez Kodály.” És zúg a latin szöveg. Ahogy lehet.

1988. július – Régészkedő tanítványaimat, Pista bácsi és a feleségem gondjaira bízva, Homoródalmáson hagytam. Nekem haza kellett jönnöm, hogy a XII. osztályosok kihelyezésénél képviseljem az iskolát. Pártunk és államunk gondoskodásából – és a társadalom homogenizálásának jegyében – valamennyien álláshoz jutnak. A legjobbak közül néhányan az informatikai vállalathoz kapnak kinevezést, de másoknak is jut valamilyen hely. A fiúk többségének a Zsil völgyébe kell mennie. Egy rövidke szünetben összekerülök a bányaigazgatóság kiküldöttjével. Kiderül, hogy nekik nincs szükségük új munkaerőre, nincsenek betöltetlen állásaik, a listákon szereplő adatok légből kapottak. De azért a színjáték folyik. A gyermekek kézhez kapják a kinevezéseket, a szülők pedig rohangálnak, hogy felhajthassanak egy fiktív ajánlatot egy helyi vállalatnál, vagy pedig orvosi bizonyítványért, amely igazolja, hogy a – hála Istennek egészséges gyermek – a föld alatti munkára alkalmatlan. (Holnap – ezúttal szülőként – talán nekem is sikerül a 8-as Líceumban érettségizett szemüveges Tibi fiam részére kijármom a felmentést). Személyzeti osztályvezetők, orvosok szívességéből pénzért gyártják az igazolványokat nem létező állásokról és nem létező betegségekről, hogy gyermekeink megmeneküljenek a nemlétező munkahelyektől.

1989. április – Megint itt járt B. elvtárs. A múlt héten azt közölte, hogy a kiséület falára tanulóink a párt és az állam vezetőjét ócsárló szöveget firkáltak. Most azon háborog, hogy hangszeren játszó diákjaink diszkókban muzsikálnak, a színpadon fekete jelmezt viselnek, és tánc közben a padlón hemperegnek. Aztán, szokásához híven, kiküldi szobájából az igazgatót, az asztalához telepedik, és várja a berendelt diákokat. Ilyen-olyan csínytevésen rajtakapott gyerekeket zsarol, informátorokként foglalkoztat. A múltkoriban egyik esti líceumi diákunk édesapja figyelmeztetett, hogy fiát és néhány barátját B. elvtárs beszervezte, számoljanak be, miről is beszélnek órákon a tanárok.

1989. április 30. – Hivatalos vagyok a Román Operában rendezett május elsejei díszünnepségre. A terem tele vállalati, intézményi vezetőkkel. Az elnökségben a megye és a város párt- és állami vezetősége. Az ünnepi beszédet művészi műsor követi. Ütemes könnyűzenére fekete jelmezbe bújt táncosok mutatják be tudásukat, időnként a padlón hemperegve. (Utólagos megjegyzés: Szemtanúk állítják, hogy az 1989. december végi, terrorista rémme-sékkel táplált hangulatban B. elvtárs a győztes forradalom fölött örökődő karszalagos rendfenntartókközött üggykődött. Jómagam 1990 nyarán találkoztam vele. Érdeklődésemre, hogy az új rendszerben milyen változás következett be munkakörében, értetlenül közölte: „Sunt ofițer de carieră” (Hivatásos tiszt vagyok). Ezzel talán azt akarta tudtomra adni, hogy – ellentétben másodállású besúgó kollégáimmal – ő hivatásos szekus volt és maradt.

1989. május – Még egy tanítványunk hagyta itt az iskolát. A család Magyarországra (vagy Németországba?) költözött. „Áttelepült.” Évek óta egyre több, addig érdeklődő, nyílt tekintetű gyermekszempáron fedezem fel az unalom, a közöny jelét. Sejttem, hogy ezek a gyerekek már az útlevelet várják. És valóban: néhány hét múlva a helyük már üres. A magyar igazgatóhelyettes hatáskörén kívül esik az iskolaváltoztatás jóváhagyása. Így is megtudom, hogy az utóbbi évben körülbelül két osztályra való tanulóval lettünk szegényebbek. Mikor ér véget a hatalom szándékára rájátszó önpusztításnak ez a járványa?

Hallom, hogy egykori diákjaink is egyre többen hagyják itt szülőföldjüket. Tíz-, húszéves találkozókon majd büszkén fogják elősorolni új hazájukbeli sikereiket. Én csak az üressé váló iskolapadokra gondolok. Többé nem megyek érettségi találkozókra.

És mennek a kollégák is. Többnyire ők is megkerülnek engem. Csak azoknak a szándékáról szerzek tudomást, akik párttagok, ugyanis titkári minőségemben nekem kell levezénelnem a kizárások színjátékát. Egy fiatal kolléga, akiről tudom, hogy a szekuritáté állandóan zaklatja, mégis megkeres: „Zoli, szégyellem.” (Utólagos megjegyzés: A költözködés előkészítése elhúzódott. 1989. decembere itt érte a családot. S ők – jóváhagyással a zsebükben – maradtak. A kolléga szakfelügyelőként, minisztériumi felelős beosztásban éveken át küzdött a hazai magyar oktatás újjászervezéséért. Így is lehet.)

1989. június – A ballagás hivatalos része a zártkörű magyar búcsúzás után. Kása Zoltán szülői bizottsági elnök román nyelvű beszédben búcsúztatja a ballagókat. Majd megszólal magyarul is. A határozott tiltás ellenére. Egy háromgyermekes, pályája elején álló tanársegéd. És a hatalom nem lépett. Így is lehet.

1989. július – Harmadik éve egyetemi éveim kedves tanára, Ferenczi István napszámosai és tanítványai vagyunk. Kolozsvár és Kajántó határán római villa rustica, a Vargyas vadregényes szurdoka fölött pedig bronz és dák kori település feltárásánál dolgoztunk. Alapvető feladatunk a Hargita és a Persány-hegység nyugati oldalán húzódó töltésvonulat azonosítása. Pista bácsi azért kapta az engedélyt, mert a szaktudomány a Kakasborozdát a római limes darabjaként tartja számon. Neki viszont meggyőződése, hogy a Szent Lászlókorai Magyarország keleti határának egy darabja. A magyar múlt homályos részeinek feltárását célzó kutatómunka részesei vagyunk.

A terepbejárás során felkerestük a homoródkarácsonyfalvi rovásírásos követ, Bibarcfalván megcsodáltuk a Szent László-freskót, ellátogattunk a kisbaconi Benedek-kúriába és a temetőbe, megkóstoltuk Isten tudja, hány borvízforrás vizét. És megmáztuk a székelyek szent hegyét, a Hargitát. Felfedeztük magunknak a Székelyföldet, ahol a pacsirta is székelyül dalol. Kis csoportunk tagjai életre szóló élményekkel gazdagodtak. „Nemes

irigység” tölt el, valahányszor arra gondolok, hogy elődöm, Palkó Attila – míg a hatalom meg nem tiltotta – száz résztvevőt is meghaladó régészeti táborokban végezte ezt az önként vállalt, élményteremtő túlmunkát. A mi kis csapatunk pedig mindössze tucatnyi gyerekből áll. Csakhogy most a Ceaușescu-rendszer megmerevedésének éveiben vagyunk. Megint csak Eszterházy Miklós szavai jutnak eszembe: „Örültség semmit nem tennünk, ha mindent nem tehetünk is.”

1989. szeptember – A román tagozat fokozatos bővítésével az osztályok és tanulók számának tekintetében már csaknem elértük az egyensúlyi helyzetet. A nem túl távoli jövő lehetőségeként felsejlik a magyar tagozat elsorvasztásának rémképe. A Farkas utca végében álló egykori Református Kollégium sorsa a veszély valós voltát példázza: utódiskolájában, az Ady-Şincai Líceumban már csak egyetlen magyar osztály (X.) működik.

1989. december 21., csütörtök, fél három. – A Főtéren fiatalok csoportja Ceaușescu-ellenes jelszavakat kiáltva vonul a tűzparancssal kivézenyelt katonák vonala felé. Mindkét oldalon 19-20 éves gyerekek. S egy kiskatona remegő kezében – avagy egy sunnyogó szekusében? – eldördül a fegyver. Elszabadul a pokol. Két volt tanítványunk – most egyetemi hallgatók – van az áldozatok között. Tamás-Burgya József a forradalom hősi halottja. A két comblövéstől sebesült Farkas Csillával karjában Horváth Botond orvoshoz rohan. A gazember megtagadja az elsősegélynyújtást. Ennyire elemberteledtünk? Vagy egyszerűen gyávák vagyunk?

1989. december 22. péntek – A kolozsvári házak ma puszták. Mindenki az utcákon tolong. Elzarándokolunk a tegnapi mészárlás néhány helyszínéig, megnézzük a kiterített halottakat. Az emberfolyam a Szekuritáte Árpád (Traian) úti központjához vonul. Páncélosok, katonák. Civil fiatalok kenyérrel a kezükben a kiskatonához közelednek. Visszautasítják. Vonakodnak. Elfogadják. A fiatalok és a katonák a páncélos autók tetején beszélgetnek. Így történik a fraternizálás, amelyről történelemórákon annyiszor beszéltem? Rövidesen nyílnak az emeleti ablakok, s a jól táplált urak tüntetően dobálják a mélybe a Ceaușescu-arcképeket, a vezér díszkiadású műveit. A rádió nemsokára világgá kürtöli a rendkívüli hírt: Ceaușescu el-

menekült Bukarestből. A tömeg betódul az épületbe. Tör, zúz. Hol őrzik a rabokat, a titkos iratokat? Az utcán ismerősök és ismeretlenek ölelkeznek. Volt tanítványommal, a kis Nagy Emesével a capitolumi farkas mellett egymás nyakába borulunk. Ez a forradalom, a győztes forradalom, amelyről órákon annyiszor szónokoltam?

1989. december 23., szombat reggel – Megyek az iskolába. Tanítványokkal találkozom, kollégákkal: Mezei Elemér, Sorosán Iván, Székely Győző, Tőkés Elek. Az épület homlokzatáról leverjük a bádogtáblát. Előtűnik a 130 éves márványtábla. Latin nyelvű szöveg, a zsarnok I. Ferencet emlegeti. De a mienk, a mi múltunk része. Lássa mindenki. -Megvan-e még a néhány éve román nyelvűvel felcserélt kétnyelvű iskolai cégtábla? Sajgó bácsi, a karbantartó visz is a pincébe: nem verte szét, remélte, hogy egyszer majd csak ismét szükség lesz rá. És a kapu melletti falra visszakerül a román-magyar nyelvű tábla. – Lezárult egy korszak. Milyen lesz az új? Csak jobb lehet.

(Utólagos megjegyzés. Az adatok között akadhat téves. A gondolat, a tartalom hiteles.)

Vincze Zoltán, az iskola történelemtanára és aligazgatója

3.6. Nemcsak a derű óráit számolom

2003. január. Megcsörren a telefon budai lakásomon. Kedves, régi tanítványom kér, hogy írnék néhány sort a készülő emlékkönyvbe. A kolozsvári Báthory István Líceum életem egy része, az 1957-1994 közötti évek. Természetesen sok emlék fűz hozzá. Leginkább a volt kollégákról és tanítványokról írnék, akik közül sokat nagyon szerettem, és ma is szívesen gondolok rájuk. Hányan voltak? Több százan, illetve ezren. A pontos névsorukat csak az iskola levéltárában lehetne megtalálni (talán!), de erre most már nincs lehetőségem. Remélem, hogy mások, ma is Kolozsváron élők, megteszik.

Azt pedig, hogy néhány nevet kiragadjak emlékeimből, nem vállalom, mert félek, hogy kifelejténék egyeseket igazságtalanul. Ezért e fordított feladatra vállalkozom. Amit papírra vetek, személyes emlékek, kisebb-nagyobb ügyek. Közös bennük csupán annyi, hogy én nem tudom őket elfelejteni, s a szereplők valószínűleg nem büszkélkednének akkori mondataikkal. S miközben olyan nagy a jövés-menés azon a bizonyos úton, fontosnak tartom, hogy az utókor számára néhány jellemző – a fiatalabbak számára talán hihetetlen – történetet felelevenítsek.

Elhatároztam, hogy csak az 1978-86 között átélt eseményekről írok. Igaz, hogy az 1990-94 közötti igazgatói tevékenységem éveit sem voltak felhőtlenek, de erről talán majd máskor... Maradjunk az említett nyolc évnél, ami igazgatói megbízatásaim során számomra a legnehezebb időszak volt.

1978-ban A. tanfelügyelő rám parancsolt, hogy az igazgatói választáson a jelölésemkor ne mondjak nemet, mert „szomorú” következményei lesznek. Azon az őszön B. megyei tanfelügyelő magához rendelt és kezembe nyomott egy cigarettapapír vékonyságú fecnit, 2R, 2M jelzéssel. Hirtelen nem is értettem, hogy miről van szó, azt hittem naivul, hogy tévedés. Hiszen eddig csak magyar tannyelvű IX. osztály indult iskolánkban. Fellebbezés nincs. Nem tudtam visszatartani a könnyeimet, sírva mentem végig a volt megyei néptanács folyosóján. Összetalálkoztam C. (magyar nemzeti-ségű) tanfelügyelővel, aki részvétet színlelve megkérdezte, hogy mi a gond.

Elmondtam. Mire ő, szó szerint ezt válaszolta: „Oh, ezért nem érdemes sírni. Én sakkozom, s olyankor azzal vigasztalom magam, hogy kevesebb figura, kevesebb gond.” Ezt a mondatot sohasem felejttem el!, hiszen akkor lett világos számomra, hogy kik képviselnek minket a tanfelügyelőségben.

1979-ben nagy nehézségek árán megünnepeltük iskolánk fennállásának 400. évfordulóját. Egy éven keresztül, szinte hetente kellett benyújtanom írásbeli tájékoztatókat a hatóságoknak a részletes műsorterrvről. Kihúztak, változtattak. Az igazgatói beszédemet D. pártaktivista többször átírta, végül az írás már köszönőviszonyban sem volt az általam megfogalmazott beszéddel. Eljött a várva várt nap novemberben, a hivatalosan jóváhagyott névsor szerint kb. 2000 érdeklődő zsúfolódott össze az Egyetemiek Házában, a megszavazott 600 helyett. Felolvastam a román nyelvű hivatalos szöveget és utána folytatólagosan, magyar nyelven, a saját gondolataimat közöltem. (Volt, aki észrevette és utólag szóvá tette, hogy a két szöveg nem volt azonos, de annak már nem volt írásbeli nyoma.)

A nyolc év alatt szinte naponta látogattak meg az irodámban azok az „elvtársak”, akiknek mint BM alkalmazottaknak az volt a feladatuk, hogy a magyar tannyelvű kolozsvári gimnáziumokat felügyeljék. (Akkoriban három ilyen iskolánk volt.) Így pl. ők ellenőrizték, hogy X. Y. tanuló az iskolában van-e, mert az alatt a szüleiknél titokban házkutatást tartottak (főleg ismert magyar írókról, szerkesztőkről volt szó).

No, persze nemcsak a „nyakkendős fiúk” voltak a rendszeres vendégeink, ugyanígy a városi és megyei pártaktivisták is sűrűn bekopogtak és széles mosollyal, kávézás közben feltették a kérdéseiket. Pl. hogy kik olvassák a Magyarországon megjelenő Ifjúsági Magazint, kik viselnek biztosítótűt a ruhájukon (ez akkor állítólag a csövesek jelképe volt), kik énekelték otthon szilveszterkor a magyar himnuszt, sőt, kik tépték el az utolsó tanítási napon az egyenruhájukat.

E. pártaktivista otthon is meglátogatott, váratlanul. Végigjárta a lakásunkat, mint kiderült, kereste a keresztet a falon. Csodálkozott, amikor megmagyaráztam neki, hogy mi, reformátusok nem viselünk keresztet. (Az illető 1990 óta sűrűn látogatja a főtéri Szent Mihály-templomot, mint buzgó katolikus.)

F. megyei titkár fekete báránybőr kucsmában ült az igazgatói irodában, és közölte, hogy neki Ceaușescu fia jó barátja, és tőle kapta azt az utasítást, hogy göngyölje fel a kolozsvári magyar iskolákban működő „ceves” (csöves) hálózatot. Úgy emlékszem, abban az évben 17 kolozsvári tanulót „szankcionáltak”. (Természetesen ma is országos pártvezér az illető.)

Amikor begipszelt, törött lábbal feküdtem a sebészeti klinikán, meglátogattam a párttitkárnőt. Közölte, hogy egy. magas rangú BM tiszt beszélgetni akar velem a kollégáimról, és ezalatt a két szobatársnőmet eltávolítanák a kórteremből. Természetesen ezt felháborodva utasítottam vissza.

Volt olyan tanév, amikor a hatóságok egyik célkitűzése az volt, hogy csökkentsék a magyar tannyelvű osztályaink számát, s ezért egyszerűen „levágták” a beiskolázási tervünkről az egyik igényelt első osztályt. A megyei tanfelügyelőség, a városi és megyei pártszervezet, a KISZ valóságos hadjáratot folytatott ellenünk.

Órákig böngésztek a tanulók kérvényeit. G. tanfelügyelőné összehívta az I. osztályosok szüleit, ott ordítozott az egyik tantermünkben, majd látva az ellenállást, megsértődve, szitkozódva kirohant az iskolából. Később pedig a bíróságon jelentették fel azokat a családokat, akik befogadó nyilatkozatokkal lehetővé tették, hogy valamely I. osztályos gyerek „körzetinek” minősüljön. Többen pénzbüntetésben részesültek.

Még nagyon sok „élményről” írhatnék, de ennyi elég az 1990 előtti romániai rendszer módszereinek visszaidézéséből. Jó, hogy legalább ez elmúlt! Voltak emellett apró örömeink, eredmények, melyeket a tantestület tagjaival, a szülői bizottság mellettünk álló vezetőivel sikerült néha kiharcolnunk. Legyen vigasztalásunkra a Márai Sándortól kölcsönzött idézet: „Akármilyen kicsi az ablak, amit beversz az öklöddel, mindig bejön rajta egy kevés friss levegő.”

Nem voltunk hősök, de tanárok, szülők, diákok, az iskola adminisztratív dolgozói, tettük a dolgunkat, ahogy tudtuk...

Lázár Irén

A Báthory István alapította liceum 400-dik évfordulóján

3.7. Hogy is kezdődött?

Tíz évvel ezelőtt Palkó Attila igazgató tanár elvtárs egy vasárnapi kiránduláson a jó történész szemével nézte még a hangyabolyt is. A hangyák-túrta föld tetején észrevette azt a kicsi cseréptöredéket, ami emberi kéz munkája volt, s amiben látszott a beledolgozott pelyva nyoma is. Nagy volt az izgalom, megkezdődött az ásás, s utána is folytatódott minden nyáron. Két-három méter mélységből gazdag lelet került felszínre: sok cserépedény-töredék, állatszobrocska, állati csontok, az 5-6000 évvel ezelőtt élt ember teljes csontváza, a tűzhely alól pedig egy gyermekcsontváz. Újra napfényre került a hajdani kunyhó alapja, jól látható falainak nyomaival határolva, a kunyhó tetejét befejező agyag-csúcs. Obszidián kések, festékanyag és még meghatározásra váró tárgyai a Kőrös-kultúrának nevezett kornak.

Évről évre egyre több szakember érdeklődött a munkánk iránt, és segítségünkre is voltak. A kolozsvári Történelmi Múzeum, antropológusok, több külföldi látogató és sok-sok kolozsvári lakos látogatott el táborunkba. (...)

Minden táborozó részt vesz az önellátó, önkiszolgáló munkában. Bevásárlás, az élelem felhordása a domb aljából, ahonnan az autó már nem tud felkaptatni, vízhordás, meg aztán a konyha körül mindig sok a tennivaló. A krumpli takarításánál egész csoport dolgozik. A szakács vezetésével jó illatú ételeket főznek a lányok. A nagy fák alatt az asztalok sorakoznak, s a dolgozásokon senkit sem kell kínálni, mindenkinek farkasétvágya van.

Talán a legszebbek az esti tábortüzek. A jól megépített rőzsemáglyából magasra röppennek a piros lángnyelvek. Fényeiknél hallgatunk, majd népdalokat dalolunk; híres emberek, tudósok keresnek fel, és mesélnek nekünk. Mi magunk is rendezünk műsort. Szavalatok, mókás jelenetek, könnyűzene, mind helyet kap ezeken az estéken.

Este 10 órakor takarodó, mert reggel korán kelünk. A tábor éjjel sem marad őrizetlenül. A beosztott, egymást váltó őrszemek figyelmét semmi sem kerüli el. Jó adag bátorságra lehet szert tenni az éjjeli szolgálaton. Próbálja csak ki az, aki nem tudja, hogy mit jelent. (...)

A Bácsai-torokban kutató régész-tábor összegyűjtötte leletekkel újra találkozunk iskolánkban. Mielőtt kiállításra, vitrinekbe gyűlnének, a történelem-kör keretében dolgozunk velük.

*Farkas Zoltán, VII.A.
(Hajnal, 1972. május, 1. szám)*

Vidám percek a Bácsai-toroki táborban

3.8. Ami csak később tudatosodik bennünk...

1965 és 1969 között minden más volt a tizenegyekben, kivéve talán az épületet. A tanárok szigorúbbak, a diákok fegyelmezettebbek és szófogadók voltak, volt egyenruha és karszám, no meg tanári ellenőrző körút a városban délelőtt és este meg még ki tudja, micsoda.

Jómagam mindig szerettem tanulni, s a tanítási órákon kívüli tevékenységekben is aktívan kivettem a részem: futottam, kézilabdáztam, kórusra jártam, szakkörre, és még KISZ-munkát is végeztem, szívesen! Nyáron pedig, ha az iskola szervezett kirándulást vagy táborozást, akkor abban is részt vettem. Így voltam két országjáró körúton, melyekről készült „díjnyertes” naplóim mai napig megvannak, valamint két alkalommal az Attila bácsi (Palkó Attila történetíró és iskolaigazgató) által szervezett nyári régészeti táborokban a Bácsi-torokban.

Mi ősmukit kerestünk, a körösi kultúra valamelyik képviselőjét, de mindenképp maradványait. Ha a lapátos, seprős és spaklis ásatási munkáinkról áradoztunk, kissé lenéző mosollyal értették meg velünk, hogy holmi törött cserepet meg ebsontmaradványt bármely faluvégi szemétdombon is kutathatunk a gyepmester segítségével. Pedig az egy hetes (hat napos!) táborozás nagy élmény volt. Nemcsak a régészkedés, hanem a közös főzés, a természet megismerése, a Bácsi-torok feltárása mind felfedezészámba ment. Estefelé tüzet raktunk, melynek melegénél és fényénél énekeltük a népdalokat s meséltük olvasmányainkat, éjszaka néztük a csillagos eget, melyet Kolozsvár és Bács kivilágítása együttesen sem halványított el. Így tanultuk meg a tüzet őrizni szélről, esőtől. A tévé akkor még gyermekcipőben járt, nem használták a nevelési munka kiváltására, a PC-keket pedig még fel kellett találni!

Ásatásaink során sok leletre bukkantunk, de a „nagy fogás” a második táborozáskor került elő. A Bácsi-torok déli oldalában egy szép asztalt vajtunk ki, s annak a lapján keresgélünk ismételt gondosan. Néha hétvégi kirándulásokon is, de akkor estére mindent vissza kellett állítani az

eredeti állapotába, mert a torok nem volt kizárólagos használatunkban. A csontok azonosítását Attila bácsi Csikar bácsival végezte (Sándor Károly biológiai tanár). Több állati csontot találtunk meg sok edény- és szerszám-maradványt. Ezek nagy része az iskolában került kiállításra. A második táborozáskor egyszer csak egy koponyacsont kezdett kibukkanni, emberi. A felkiáltásra mindenki abba hagyott mindent, hogy megcsodálhassa, még a konyhások is a szakács bácsival együtt. Attila bácsi rögtön mondta, hogy most figyelemmel és különös gonddal kell keresni, de jómaga sem tudta kíváncsiságát legyőzni. Mivel tudta, hogy a teljes csontváznak milyen lehet a fekvése, megpróbált többet megtudni. És sikerrel járt, amikor a lábszárból is kibukkant valami. Ezután már csak a „jártaabbak dolgozhattak a terepen, „szellőpapucsban” kellett járni, a vezetőket nem volt szabad boszszantani még élcelődő megjegyzésekkel sem. Két napba telt, míg Pendzsit feltártuk. A mellette levő leletekből látszott, hogy régi, de fogalmunk sem volt, milyen idős lehetett. A körösi kultúrát nagyjából korban beillesztettük, de nem tudhattuk pontosan, mikori. Feltárás után az értékes leletet haza kellett szállítani. Mindez olyan egyszerűnek tűnhet most, de akkor csupán az autóbusz és a lábunk volt közlekedési eszköz. Egy szállítóeszközhöz jutni engedélyek kellettek. Nem mindenkinek volt autója! Nagy nehezen sikerült egy Ladát szerezni. Az pedig nem is tudott bejönni a lelőhelyig, hanem azt ki kellett cipelnünk a torok bejáratához. Nem csupán pár kiló csontnak a hazaviteléről volt szó, Pendzsi alaposan megdolgoztatott. Apám (néhai Pap István), aki Attila bácsival már dolgozott hasonló ásatásokon, segített a hordágy megácsolásában, ugyanis a csontváz alatt kb. 20-25 cm-es földágyat kellett készíteni, magyarul deszkákat alábányászni, hogy teljességében lehessen mozgatni. Két nap, két éjszaka külön őrzés után bekerült a városba. Mi pedig már megkezdtük a tanítást, mikor megtudtuk, hogy neve maradhat Pendzsi, mert csekély 8000 (nyolcezer!) éves nő. Persze ez megfelelő ok volt arra, hogy későbbi táborozások során minket, mint a NAGY feltárákat tartsanak számon. Dagadt is a mellényünk!

35 év távlatából mi a különös ebben? A feltárás izgalma, a tűz varázsa, maga a gyermekcsoport? Mind. Volt ennek a táborozásnak egy sajátos varázsa. Kolozsvártól nem volt messze, még ma is kipróbálhatjátok, hogy a Hóján keresztül másfél óra alatt megközelíthető. Az otthoniak meglátogattak, pedig a buszmegállótól is volt 2-3 km gyalogolnivaló.

Nem hoztak rágógumit és Coca-Colát. Forrásvizet ittunk, s nem kellett tonnányi nylonzacskót és konzerves dobozt kerülgetnünk és szedegetnünk. Törött üveg viszont már volt. És vipera is. De minket megtanítottak, hogy kirándulohelyed úgy hagyd, ahogy találtad. Képzeljétek el, hogyan nézne ki ennek az elvnek az alkalmazása napjainkban! Heti kirándulásainkon is mindig rendet hagyunk magunk után. Ezeken a kirándulásokon pedig volt velünk szülő, aki focipartikban is részt vett. Tanárainktól sokat tanultunk, természetszeretetet, humort, műveltséget, türelmet, megértést, nyitottságot. Az iskolán kívül jól tudtunk szórakozni, ott pedig komolyan tanulni.

Szellemi, lelki és írott emlékeim közül nemcsak körútnaplóimat őrzöm féltő gonddal.

Tudtommal Csocsónak (Tellmann Jenő)-egyetlen tanítványa voltam, akinek a négy év fizikaanyaga egy füzetben volt. Ha valamire tizenkettedikben azt mondtuk, hogy nem vettük, csak mondta a Tanár úr: Hozd csak a bibliát! Mert hiánytalan volt. És perdöntő bizonyítékként használtuk kölcsönös bizalommal. Ma is előveszem, ha gyermekeimnek gyorsan akarok magyarázni. A friss felfedezéskor még az Ifjúnunkásban is jelent meg cikk róla.

Papp Katalin

Ballagás a Báthoryban, az akkori 11-es Liceumban

3.9. Létai emlék

Régóta ígérem második elemista fiamnak, hogy elviszem a Géczi várhoz. Őszintén szólva magam is szíves-örömet megyek hajdani táborozásaink színhelyére. Hiszen nem kopnak az emlékek, pedig immár több mint húsz év telt el azóta. Ha jól számolom, 1981-ben táboroztunk utoljára Magyarlétán. Már az előző években egyre nehezebben tudta megszerezni a táborozási-ásatási engedélyt Palkó Attila tanár úr. Az említett esztendő követő évben aztán kegyetlenül betiltották „illetékesék” a 3-as Számú Elméleti Líceum akkora már hagyománnyá vált régészeti táborát. Hogy miért? Csak! Mit turkálunk mi, magyar középiskolások a történelmi múltban! Mit csinálunk két-három héten keresztül egy ilyen számukra felette gyanús táborban! Az állambiztonsági szervek abban az időben már amúgy sem voltak jó véleménnyel iskolánkról, hiszen köztudott, hogy éppen az idő tájt akarták elemi iskolává degradálni a 3-as Számú Líceumot.

Az az utolsó nyár viszont – akárcsak a megelőzőek – csodálatos volt. Ahogy közeledett június, lázasan készültünk a táborozásra. Fontos volt például, hogy legyen jó sátor. Jobb, mint az előző évben, mert azzal megjártuk. Éjszaka óriási vihar sepet végig a táboron. Villámlott, dörgött, ömlött az eső, s úgy tombolt a szél, hogy a sátrak egy része – köztük a miénk – összedőlt. Pedig sátortársaimmal – Manyival, Erikával, Enikővel vitézül küzdöttünk az elemi csapás ellen. No, de minden jó, ha a vége jó. Vihar után átköltöztünk a szomszédba, megszáradtunk, reggel ismét felvertük a sátrat, s ment minden tovább. Ha utánagondolok, még egy ritka élménnyel is gazdagodtunk.

Reggelenként egyébként trombitaszóra ébredtünk. Az éppen szolgálatos csoport korábban kelt (őket, ha jól tudom, valamelyik tanár ébresztgette), s mire a tábor népe a közeli hegyipatakban megmosakodott, ők előkészítették a reggelit. Tűzrakással, vízfordással kezdtük, aztán Erzsébet néni (a szakácsnő) vezényletével megkentük a kenyereket, megfőztük a teát.

Edénycsörömpölés jelezte, hogy kész a reggeli. Egyébként a szolgálatosok végezték egész nap a konyhában és a táborban adódó tennivalókat.

Ezalatt másik két csoport (a negyedik csoport, váltakozással, mindig szabadnapos volt) a várban régészkedett. Ahogy megittuk a teánkat, vettük a lapátot, a csákányt, s irány a munkatelep. A szerszámok zajától s a fiúk, lányok közös jó hangulatától egész délelőtt visszhangzott az erdő. Miközben Palkó Attila tanár úr és Gyulai Pali bácsi (a Történelmi Intézet régésze) irányított, magyarázott, oktatott, dicsért vagy fegyelmezett, mikor mire volt szükség.

Ásatás (Léta vár)

Gyorsan telt el egy-egy tábori nap. Gyönyörű volt az esteledés, amint a Gyalui-havasok mögött eltűnt az esti napkorong. Ilyenkor mi is készülődünk esti programjainkra, mert az is hozzátartozik a tábori élethez. Kezdődött azzal, hogy a sátrakkal körülfogott téren munkaértekezletre s a következő nap tennivalóinak a megbeszélésére sorakoztak fel a táborlakók. Palkó tanár úr megvonta a mérleget; rendszerint az eredményekkel kezdte, de egyebek is szóba kerültek, ha néha baj akadt a fegyelemmel. Ilyenkor túl voltunk már a vacsorán, s következett a nap sokat várt csúcspontja, az elmaradhatatlan táborűz. Zengett a vár környéke a népdaloktól, néha Halmos Katalin tanárnő is kijött hozzánk, s jókedvünket talán még Létán is hallották. A táborozás első éveiben a faluba mentünk diszkóba, de egyszer visszafelé menet jól elvert az eső. Sebaj, mondta erre Jankó D. Sándor tanár úr, csinálunk magunknak diszkót a táborban. Úgy is lett. Ő volt a diszkó lelke. Egri László tanár úr (ő Szentlászlóról segített be a táborba) pedig főgitárosunkká, egyszerű zenélő-táborozó társunkká vált.

A zene elhalkult, a farakás elfogyott, a lángok kialudtak, mi egymásnak jó éjt kívánva elnyújtózkodtunk a sátrainkban. A telihold még bekandikált a nyíláson, a tücskök ciripelése altatódalként szolgált, s percek alatt elnyomott az álom. A sok mozgástól s a jó hegyi levegőtől úgy aludtunk, mint a bunda.

*Jaskó (Ördög) Judit
(Az örök iskola, 2003)*

3.10. Amikor egyben a múlt, jelen s jövő

1980-at írunk. Ez az év csak egy elem a történelmi, naptári évek halmazában. De mégis több annál. Legalábbis nekem. Személyemnek törésvonal volt mind az iskolai, mind a fiatalságom éveiben. Ekkor szakítanom kellett a külnegyedi iskolával, ahol ismereteim alapjait megkaptam és egy sikeres felvételi után bekerültem abba az iskolába, ahol majd a jövőm útját kellett megkeresni, megtalálni. Abban az időben, ez az iskola, akkor a 3-as számú Matematika – Fizika líceum igen erős múlttal és jellel rendelkezett. Azelőtt is sokat hallottam róla, barátoktól, rokonságtól és főleg édesanyámtól, akik szintén ebbe az iskolába jártak. Szakmailag jól képzett tanárai ígéretes jövőt tartalmazó bizonyítvánnyal eresztették útnak a frissen leérettségizőket. Ami feltűnt nekem, hogy az itt működő tanárokat a múlt és jelen diákjai szinte minden esetben csak a családnevükön emlegették. És egyszer csak felbukkant egy kivétel. Volt egy tanár, akit úgy neveztek, hogy Attila bácsi. Persze mindjárt kíváncsi lettem, ki is az az Attila bácsi, aki „kilóg” a sorból. Nem sokat kellett erre várnom, mert ugyanebben az évben úgy adódott, hogy egy kedves ismerős kivitt egy Kolozsvártól 35 km-re fekvő ásatási táborhoz, Magyarlétához, egy Kolozs megyei településhez közel. Az ismerősöm hivatalos látogatást tett a táborhoz, s amíg végezte a tennivalóit, én magamra maradtam és árgus szemekkel figyeltem, mi is történik ott. Nekem ez egy teljesen új valami volt, mert a régi iskolám csak a jellel és a jövővel foglalkozott, a múlt nem volt benne a „szívügyeiben”. Persze rövid idő alatt hamarosan megütötte a fülem az „Attila bácsi” állandó emlegetése a diákok között. Természetesen azonnal fokozódott kíváncsiságom, ki is lehet az. Melyik a sok tanár közül? Vajon melyik lehet az? Mikor forgattam tekintetem a tanárokra, csak röpdösött a kérdés: vajon ő lenne? Vagy mégse? Vajon a következő? Kit kérdezzek meg? Ismerősöm elfoglalt volt, nem kérdezhettem, a diákok meg nekem egytől egyig idegenek voltak. Hogy kérdezzem meg? És kit? Jó ideig ezen töprengtem, és bármilyen mélyen furdalt a kíváncsiság, szégyelltem lépni... És egyszer csak, amikor bátor-

ságot vettem volna egy magányba húzódó fiatalhoz lépni, érdeklődni, lelkes kiabálás szakította félbe szándékom: – Attila bácsi, Attila bácsi, tessék megnézni, mit találtam!

Persze tekintetem azonnal követte a kisdíákot, ki mellett áll meg. Egyszer csak megáll egy mosolygós, barátságos tekintetű férfi előtt. Nem egy szigorú, kemény, testes egyén rajzolódott ki előttem, mint ahogy egy tanárról ez az elképzelésem volt. Első látásra egy igen szerény, jó lelkű bácsinak tűnt. Aztán ahogy később közelebről megismertem, megbizonyosodott, hogy nem tévedtem....

– Na lássam, mit kaptál? Máris nyújtotta kezét a lelet után, aztán tekintete csendben szemlélni, alaposabban mustrálni kezdte a talált tárgyat. És mikor rájött a lelet eredetére, beszélni kezdett róla, de olyan részletesen és magabiztosan jellemezte, hogy máris éreztem, ahogy elszakadok a jelentől és szárnyalok évszázadokkal a múltba, megelevenednek alakok, akik az 1300-as években itt éltek napjaikat ezeken a tájakon, ebben a várban, aminek romjai a talpunk alatt fekszenek. Egy hirtelen keletkezett erős szél hozott vissza a jelenbe, de akkor már Attila bácsi meséje is abba maradt, lezárva a napi aktivitást és visszairányította a lelkes, közben igen megéhesedett táborozókat a sátor tábor felé. A délután játékprogramokkal volt színezve, melyben ki-ki megkapta az őt érdeklő játékot. Este egy tábortűz körül ülők bekapcsolódhattak egy gitáros dallamaiba, nosztalgikus számokat énekelve. Nem kis számban voltak, akik kéz a kézben vagy egymást átölelve éltek meg a zenés estét. Ezt figyelve, a csodálatos zene kíséretében tudatosodott bennem, hogy tulajdonképpen most összeforr a múlt, a jelen és a jövő. Akkor még nem tudtam, hogy ezt a csodálatos érzést Attila bácsinak lehet köszönni teljes mértékben, mert ő volt az, aki kitalálta és szervezte ezeket a jelent a múlttal és jövővel összekötő táborokat, ő volt az, aki az akkori hatalomnál kiharcolta, hogy ezek a jelenségek életre keljenek és működjenek is, bármilyen ellenséges szemmel néztek azokra, akiknek szívügye volt a múltunkat nem csak felszínre hozni, hanem működtetni is. Attila bácsi rövid idő alatt hatalmassá vált számomra, egy olyan emberré, akire mindenhol és mindenkor csak felnézni lehet. Annyira ismerte a múltat, mind az egyetemet, mind a miénket, hogy nem lehetett egy témát annyira kifejtteni, hogy ne tudott volna még jobban a mélyébe, részleteibe bocsátkozni. Akármikor kinyitotta a múlt könyvét, annak nem voltak olyan lapjai, hogy

ne tudott volna valami újat, valami ismeretlent hozzáfűzni. Mint történész, mindig jelesre vizsgázott kevésbé ismert eseményekből. Bármilyen előadásán csak tanulni lehetett tőle, minden ilyen alkalomkor új ismeretekkel gazdagodva, feltöltődve távozott az érdeklődő.

Nagyon szerettem volna megismerni, mint tanárt is. Erre pár év múlva sor is került, amikor saját maga vezethetett be a történelem rejtélyeibe, titkaiba. Nemsokára ő is bekerült azon tanárok sorába, akinek óráit oly nagyon vártam. Amikor előadásait, óráit tartotta, olyan értelmesen, annyira lelkesen magyarázta a történelmi tényeket, hogy szabályosan visszavitte a diákot a múltba, szinte filmként élhette át a történeteket, akár évszázadokra, akár évtizedekre visszamenőleg. Minden alkalomkor az iskolacsengő hozott vissza a jelenbe. Annyira érthetően, világosan adta le óráit, hogy nem volt diák, aki meg nem értette volna, sőt a következő órára készülve egyszer kellett visszaolvasni a jegyzetét, nyugodtan lehetett menni óráira, nem félve a kudarctól, felsüléstől. Mint pedagógus is jelesre vizsgázott a diákok előtt, viszonya bármilyen diákkal kitűnő volt. Nem ismertem diákot, aki nem elismerően szólt volna róla. Bár tanár volt, sosem fitogtatta felsőbbségét a diákkal szemben, mégis megtartotta tekintélyét. Tantárgyára bár nem volt szükség a többnyire mérnöki, orvosi szakra készülőknek, mégis előszeretettel készültünk óráira. Kivétel nélkül. A sors velem, velünk volt, mert nyugdíjas éveimhez közeledve mégis megadatott, hogy tanárságának utolsó éveiben mi is részesülhessünk tanításából, emberségéből.

Visszagondolva áldott emlékére, egy olyan ember volt, akire kegyelettel gondolunk, emléke úgy fog élni bennünk, mint aki megtanította nekünk a múltat, vele megéltünk egy jelent és igyekezett elénk varázsolni a jövőt.

Attól a naptól, amikor megismertem, igyekeztem minél többszöri találkozás kivívására. A léta táborban való részvételem egész életre szóló barátságot eredményezett. Mindig érdekelt a sorsom alakulása. Iskolás éveim befejezése után bár távol kerültünk egymástól, érdeklődésünk egymás életének alakulása felől töretlen maradt. Többnyire telefonon beszéltük meg gondjainkat, így tartottuk a hűlni nem akaró kapcsolatot.

Az érettségi találkozókra és a régészeti táborokban foglalkoztunk a jövővel is, amit fényesnek képzelt el ő is, mi is. Ezekben a találkozókra visszavisszatértünk a múltba is, sokat mesélt szülőfalujáról és iskoláskoráról, szülőföldjéről, amelyeket élete végéig nagy szeretettel emlegetett.

Ezek a kifejezések tették halhatatlanná és felejthetlenné Attila bácsi alakját az én szememben, de a többi tanítvány szemében is: becsületesség, hatalmas információval rendelkező, nagytudású, gyermek-, és felnőtt-tisztelő, igazságos, mindig nevetésre kész... és még sokáig sorolhatnám a sok pozitív tulajdonságot. A kötetlen beszélgetések rávilágítottak nem mindennapi jellemére, s ez tartotta meg – a köztünk levő korkülönbség ellenére – az évtizedekig tartó barátságunkat.

Könyvbemutató a táborban

A reá való emlékezés jegyében így jellemezhetném röviden felejthetetlen alakját: nagy tudású és embertisztelő, mindenki Attila bácsija, azaz Palkó Attila felejthetetlen marad mindenki szívében, akinek megadatott, hogy találkozott Vele.

Aki csak ismerte, szeretettel és hálával áldja emlékét.
Reá emlékezve – jelképesen – a szeretet és hála virágait helyezük a Házsongárdi temetőben található sírjára.

Reményik Sándorhoz hasonlóan szülőfaluját és a későbbi lakhelyét, Kolozsvárt emlegetve, így vallott:

*„Én csak fatornyú falu templom vagyok,
Nem csodálatos dóm, égbeszökkenő,
A szellemóriások fénye rám ragyog,
De szikra szunnyad bennem és Erő.”*

Tiszta szívvel és hatalmas szeretettel róttá e sorokat:

*Baka Tibor,
kolozsvári tanítvány és jóbarát
Kolozsvár, 2022 márciusa*

3.11. Léta – 2003 márciusi távlatból

Harminchét év! Ennyi telt el azóta, hogy megláttam a napvilágot. Meglett férfikor? Talán. És ebből 12 év kezdetben a 11-es, majd 3-as Matematika-Fizika Líceumban. Soha nem volt alkalmam a Báthoryba járni, mint diák, azaz mégis, mint vendiák a 10-, majd 15-éves találkozónkon. Nekünk mindig 11-es maradt. De büszkék voltunk a múltra, és mi is gyakran megemlékeztünk Báthoryról azokban az időkben is. Úgy félhivatalosan, mert nyíltan nem volt szabad.

Ceaușescu-éra! Minden tilos volt! És mégis így, visszaemlékezve, a legszebb éveink voltak azok! Mert szüleink nem engedték, hogy gyermekkorunkat beárnyékolják. Sőt! Mai eszemmel tudom, látom, hogy sok mindenben még hasznos is volt így, utólag az a korszak. Sorba állni cukorért, lisztért, húsért. És örülni a friss kenyérnek, ami ma olyan természetes. Mi még tudjuk értékelni a dolgokat, tudjuk, hogy az nem természetes, ha a másnapos kenyér a kukában landol. És tudom, hogy mindenki megállja a helyét közülünk, bárhova is vezérelte a sors.

Sorban álltunk kétszer-háromszor is, hajnali ötkor, ha kellett. Főleg, ha az ásatási táborba mentünk Létára, Attila bácsi vezetésével, ahol Erzsi néni főzött a hegy tetején összetákolt konyhában. Bogyókból pedig nem lakhattunk jól. És a fizikai munka után éhes volt az ember. De milyen éhes! Jó levegő, igazi baráti társaság, a tanárok is mind azok. Közösség! Minden szempontból az! Csak úgy tolonganak az emlékek. Egyszer rántott csirke volt, és hűtő nem lévén a hegy tetején, meglett az eredménye. Igen, hasmars, de még milyen! Hú, de mókás volt. A fiú WC a világ végén, senki nem ért el odáig, a lány WC-nél kígyózó sorok, ki bírta kivárni? Éjszakánként táborúz, utána pihenés. Ez volt előírva. De igazán ekkor kezdődött az élet. A nagyobbak csoportosan kivonultak a sziklához, az éjjeliőr természetesen falazott. Ha a tanárok ellenőriztek, jeleztek. A kisebbek pedig kíváncsiak voltak. Leskelődtek, mit csinálnak a nagyok. Én abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy már a legelső Szentlászló melletti táborban is ott

lehettem. Mint legfiatalabb, a bátyám révén. Mert az ő osztályuk lett volna a legfiatalabb korosztály, de szerencsére volt egy kis protekció. Majd ezt követően minden évben ott lehettem! Átéltettem minden korosztály táborigényeit. Nappal munka volt, de igazából az is szórakozás. Hétvégén Attila bácsi kijelölte az „önkénteseket”. Azaz vasárnap is mentünk ásni, kutatni a kincseket, még akkor is, ha inkább lógattuk volna a lábunkat. Szabad szombatnak akkor hírért sem hallottuk. Az iskolában sem! Akkor morogtunk a vasárnapi munka miatt, de így, utólag jó, hogy akkor is ott lehetünk. Annyi élmény, emlék, barátság, szerelem szövődött ott a létai táborban! Az életre neveltek ott minket.

*Kántor István
(Az örök iskola, 2003)*

3.12. Régészeti táborozások

Mikó Ervin kérdez, Palkó Attila válaszol – (részlet)

– „**Mit tart a legértékesebb hagyománynak, amelyet át kell adni az új nemzedéknek?**

– Mint már említettem, iskolánkban az elmúlt négyszáz esztendő alatt a magyar diákok mellett több ezer román, szász és más nemzetiségű diák is tanult, akiket igaz barátságra, testvériségre, egymás kölcsönös tiszteletére és megbecsülésére neveltek. Ezt föltétlenül ápolnunk kell, és tovább kell vinnünk. Ezenkívül iskolánkban mindig szép hagyománya volt a reál tárgyaknak, a matematikának, fizikának, kémiának, biológiának, továbbá a rajznak és nem utolsó sorban az irodalomnak és a történelem tanításának, s ez vonatkozik a jelenre is. Kétségtől ez utóbbi szép hagyományokat tovább kell vinnünk még akkor is, ha az iskolánk jelenlegi matematika-fizika profilja inkább a reáltárgyak tanításának biztosít nagyobb teret, elsőbbséget.

– **Mi újság Létavára körül?**

– Az idén a Régészeti Múzeum közreműködésével mintegy 80 felsős tanulóval folytattuk a várban a feltárást. Nagyon értékes leletanyag birtokába jutottunk: vas harci és egyéb használati eszközök, XIV-XV.századi kályhacsempe és edénytöredékek kerültek napvilágra. Ezenkívül két érem és két ezüstgyűrű tartozik még az értékesebb leleteink sorába: előkerültek a szépen faragott és a különböző korokból származó, más-más stílusjegyeket hordozó, kőből faragott ajtó- és ablakbélletek, azaz -keretek. Az ásatásunk célja feltárni és tisztázni ennek a nagyon régi várnak az építési fázisait, belső szerkezeti beosztását, az akkori időkben alkalmazott technikai eljárásokat, megoldásokat. De ezzel együtt szeretnénk bizonyos mértékben rendbe hozni, a meglévő falmaradványokat megerősíteni és megmenteni a további pusztulástól.

– **Mik a pedagógiai elvei?**

– A pedagógusnak mindig szeretnie kell az ifúságot, közösen kell haladnia és lépést tartania azzal az oktatási követelménnyel, amelyet a rohamosan változó idők társadalmi-művelődési szükséglete követel meg tőle.

– **Milyennek látja a jövő történelem tanítását?**

– Ahhoz, hogy a történelemtanár becsülettel tehesen eleget az új nemzedék tudományos, erkölcsi és hazafias nevelése követelményének, a legfontosabb az, hogy a tanárok intézményes és önképzése állandóan lépést tartson a haladással, és kielégítse a folyton növekvő igényeket. Másrészt elengedhetetlennek tartom minden történelemtanár részére az egyéni kutatáson alapuló tudományos munkát. A történelmet igazán tudományossá és nem mítoszszá, a társadalmi haladás ügyét szolgáló eszközzé valóban csak így tehetjük, s érthetjük meg a hazai és a világtörténelem sokrétű, bonyolult folyamatait. Ehhez viszont meg kellene teremteni az elmélyült kutatómunkához szükséges feltételeket, és pedig úgy, hogy több szabadidő maradjon mind az önképzésre, mind pedig a kutatás céljára.”

Kriterion, Bukarest, 1983

Benczédi Sándor kisplasztikája a kutató-régész Palkó Attilát ábrázolja.

A szobor Mikó Ervin interjúkötetét illusztrálta.

3.13. Emlékezés Palkó Attilára

Palkó tanár úr 1959-1985 között, nyugdíjba vonulásáig volt iskolánk tanára, aligazgatója, rövid ideig megbízott igazgatója is. A legnehezebb időkben létrehozta és szerkesztette a Hajnal című iskolai folyóiratunkat, de neve mégiscsak a régészeti táborok révén visszhangzik ma is számtalan öregdiák emlékezetében. Először – 1968 és 1971 között – a Kolozsvár melletti Bács-torokban ástak ki korai neolitikumból származó sírokat. Az ásásokkal egybekötött nyári táborozások nagyon hamar népszerűek lettek, és európai viszonylatban is jelentős leleteket hoztak a napvilágra. Például egy zsugorított testtartásban 3,5 méter mélyen eltemetett női csontvázat, amely kb. nyolcezer esztendő volt. A táborba látogató hazai és külföldi (német, olasz, jugoszláv) szakemberek szerint ez volt Erdélyben, de az egész országban is a neolitikus kultúra bizonyítottan legrégebbi tárgyi emléke.

A szakmai sikerélmény mellett a diákok életre szóló, felejthetetlen emlékekkel lettek gazdagabbak. Szoros barátságok, diákszerelmek szövődtek itt, többen indultak el innen későbbi sikeres történelmi pályájukra. Hadd idézzük egyik vendiák, néhai Hatházi Zsuzsa szavait: „Lehetetlen elfelejteni, ahogy lestük a földet, az ásót, hogy nem bukkan-e elő egy-egy cserépdarab, csonteszköz, vagy éppen – még a gondolatára is beleremegtünk – egy csontváz. Ez volt minden álmunk, s úgy tűnt, minden ásóvágás közelebb vitt a beteljesüléshez.”

1971 őszén Kolozsvár közelében, Magyarszilvás határában a Kr. e. IV. századból származó hamvasztásos sírt tártak fel a diákok, amelyből értékes edénytöredékek és egy művészien megmunkált fibula (ruhakapocs) került elő. A szilvási lelőhelyre iskolánk nagyrabecsült, sokoldalú érdeklődésű tanára, Fey László hívta fel a figyelmet, miután ottani kiránduláson régi cserepekre bukkant.

A Bács-torokban 1971-ig tartó táborozások Tordaszentlászlón és a környező falvakban folytatódtak.

1978 és 1982 között szervezték meg Gyulai Pál régész biztatására a létai táborokat az egyik legrégebbi királyi, majd fejedelmi vár feltárására.

Kétségtelen, hogy a régészeti táborozások értékes leletanyagokat hoztak a felszínre, a diákoknak pedig alkalmuk nyílt a tudományos kutatási módszerek elsajátítására. De talán ezeknél is fontosabb volt a táborok közösségformáló hatása. Nem véletlen, hogy a létai várhoz szervezett kirándulások a vendiákok körében később hagyománnyá is váltak. Egy ilyen kirándulás zárta le a Báthory István Líceum fennállásának 425. évfordulójára rendezett ünnepségeket is.

Immár nyugdíjasként, Palkó Attila tanár úr szerkesztette és adta ki Az örök iskola című emlékkönyvünket. Pedagógiai és tudományos munkásságát itthon és az anyaországban is számontartották, és elismerték. Köztisztületi tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának. Negyedszázadon át iskolánk egyik meghatározó tanári személyisége volt, vendiák-nemzedékek sora emlékezik rá hálával és szeretettel.

*Káptalan Erna, Báthory István Elméleti Líceum tanára és aligazgatója
(Báthory Évkönyv 2013 – 2015, Báthory István Líceum kiadványa, Kolozsvár, 2016)*

4.

AZ ÚJJÁSZÜLETETT KOLOZSVÁRI REFORMÁTUS KOLLÉGIUMBAN

4.1. Palkó Attila tanár úr, mindenki Attila bácsija

Attila bácsi akkor jött a Kollégiumba tanítani, amikor nem sokan vállaltak nálunk órákat, mondván, még egyházi berkekben is, hogy nem lesz abból semmi, mármint az újraindított Református Kollégiumból. Nagy tapasztalata volt, mint tanár és igazgatóhelyettes, de ugyanakkor ásatásokat is vezető igazi történész kutató. Nagyon szerettük hallgatni történeteit.

Sikerült neki nemcsak a diákokat, de a tanárokat is meggyőzni, hogy a munka meghozza gyümölcsét. Megszerettette a tantárgyát a diákokkal, aminek én is tanúja voltam, mivel többször is részt vettem az óráin. Olyan lelkesedéssel tanított, hogy nem volt diák, akit ne ragadott volna magával. Nemcsak megszerették a történelmet, hanem többen is erre a pályára készültek. Ma híres, komoly szakemberek. Minden alkalommal hangsúlyozottan elmondta, hogy aki nem ismeri eredetét, történelmét, hagyományait, nem tartozik sehova, annak nincs öntudata, márpedig nekünk kell legyen, nekünk, erdélyi magyaroknak ahhoz, hogy megmaradjunk.

Akkor, amikor nem volt osztályterem, nem voltak tankönyvek, amikor mások azt mondták, hogy nem lett volna szabad a biztos tanügyi, állami állást otthagyni a bizonytalanért, akkor, és nem csak Ő, hanem Csiha püspök úr is biztatott arra, hogy ez egy misszió kell, hogy legyen. Amikor már osztálytermet is kaptunk a város szélén, Ő volt az, akinek eszébe jutott, hogy meg kell örökíteni a kezdeteket. Ha nem lett volna kitartó, ma nincs a Kollégiumnak évkönyve, vagy talán nagyon későn lett volna.

Nyugdíjas volt már, rengeteg tapasztalattal, amit szívesen átadott, ha a tanácsát kértük. Én sokat tanultam tőle, de nem csak tőle, hanem a többi nyugdíjas kollégától is. Ugyanis az első évben ők voltak, akik ingyen is vállalták a tanítást.

Palkó Attila bácsi, miután már nem tanított bevállalta a nevelői munkát is. Tapintattal és jó pedagógiai érzéssel nevelgette a bentlakásban a fiúkat. Ismerte a kamaszkor minden kihívását. Tudta, hogy a fiúk egy része mindig valamin töri a buksiját, és azt is tudta, hogy a végén meg kell büntetni a „sem mirekellőket”. A büntetés is építő jellegű volt. A tanár úr nagyon szerette a népdalokat és tudta, hogy a fiúk nem nagyon szeretnek énekelni, ezért a büntetés az volt, hogy az otthoni tájokról kellett 2-3 népdalt elénekelni. Ennek eredményeként mindig sokan jelentkeztek a Kollégiumban vagy más helyen szervezett népdalvetélkedőkre, népdalversenyekre, ahonnan díjakat hoztak. Nagyon szerette és tisztelte a népművészetet, a hagyományokat és a szokásokat, és ezt elvárta növendékeitől is. Sokat mesélt szülőfalujáról.

Nagyon szerette az énekkart és Ő volt az elsők között, aki biztatott, hogy népdalfeldolgozásokat is tanítsak a zsoltárok és az egyetemes zeneirodalom kórusművei mellett. Így magyar, román, olasz, francia, német feldolgozásokat is tanítottam, amit a diákok nagyon kedveltek.

Mint nevelő nagyon megértő volt a fiatalokkal szemben. Megszokták, hogy elmondhatják a gondjaikat, és tanácsot kaphatnak. Ha szerelmesek voltak és ezért szenvedtek, mindig elmesélte, hogy annak idején fiú osztályokba jártak, és ritkán találkoztak a lányokkal, bizonyos rendezvények alkalmával. Mennyire jobb most, mert együtt vannak az osztályban és nem érdemes ma már halálosan szerelmesnek lenni és ezért még szenvedni is.

Amikor megvált a Kollégiumtól mindannyiunknak hiányzott. De utána is, rendszeresen részt vett különböző rendezvényeken, karácsonyi hangversenyeken, ballagásokon kedves feleségével, Mária nénivel együtt.

Egy alkalommal, amikor Benczédi szobrot szerettem volna vásárolni, felajánlotta, hogy elvisz a szobrász, vagyis a barátja műtermébe. Sajnos Benczédi már nem volt akkor közöttünk. A fia fogadott és vezetett körül. Attila bácsi sokat mesélt a barátjáról, többek között azt is, hogy róla is készített egy szobrot.

Amikor később felkerestem otthonában megmutatta a szobrot és elmesélte milyen szavakkal adta át neki a mester, "nézd meg milyen nemes fejet faragtam neked, látszik, hogy sok benne a tudomány."

Dr. Székely Árpád, a Református Kollégium énektanára és első igazgatója

*Balról jobbra: Killyéni Péter, Palkó Attila és Nagy Arisztid,
a Református Kollégium tanárai*

4.2. Akire büszkék vagyunk

Palkó Attila kiváló helytörténész, történelemtanár, ugyanakkor régész, néprajzi író. Nekünk viszont, akik ott voltunk a Kolozsvári Református Kollégium újraindításánál fiatalabb tanárként, és az első végzős generációknak is az örökké mosolygós, kedves, „mindent tud” Attila bácsiként maradt meg az emlékezetünkben.

Maros-Magyaró szülőtteként sokat foglalkozott a Felső-Marosmente településeinek helytörténetével, néprajzával. Számos tanulmányt, könyvet írt e témakörben, társszerzőként népzeneről, varrottasokról, néphagyományokról, tutajozásról, de megírta szülőfalujának a történeti monográfiáját is. Fontos volt számára a múlt értékeinek a feltárása, megőrzése, továbbmentése az utókor számára. Ezt igyekezett tudatosítani a diákjaiban is. Számos cikket jelentetett meg a hazai sajtóban az erdélyi magyarság múltjáról.

Sokoldalú munkásságának nagy részét gyakorló tanárként a Kolozsvári 11-es számú (Ma Báthory István) Líceumban folytatta, ahol egy ideig igazgatóhelyettes is volt. Diákjai számára régészeti táborokat szervezett, így egészítette ki korábbi régészeti tevékenységét. Sokan közülük ma is szívesen emlékeznek a Léta váránál, illetve a Bács-toroknál folytatott ásatásokra, az itteni táborok jó hangulatára. Lelkesedése sok diákot inspirált, irányított hasonló pályára, ösztönzött a múlt tiszteletére.

Aktív, örökmozgó természete nyugdíjba vonulása után sem engedte pihenni. Az EME tevékeny tagja volt, munkája elismeréseként az MTA külső köztestületi tagjává választotta.

A rendszerváltás után újrainduló Kolozsvári Református Kollégium lelkes támogatóra lelt benne. Bekerült abba a tanári gárdába, amelynek tagjai 1990-ben együtt gondolkodtak, dolgoztak az iskola szellemiségének a felépítésén. Mint óraadó nyugdíjas tanár (néhány kollégájával együtt) sokat tett azért, hogy a feléledő XX. századi modern tanintézet megőrizze azokat az Apáczaii visszanyúló gyökereket, amelyek tartást adnak, és biztos tájékozási pontokat nyújtanak.

A Kolozsvári Református Kollégium díszoklevele

A kollégium múltjának ismerete, Erdély közművelődésében játszott szerepe az évszázadok folyamán, ősi épületeink visszaszerzése, valamennyiünk számára fontossá vált. Felelevenedett az iskolára jellemző közösségi szellem és a nemzeti összetartás tudata.

És Attila bácsi itt is tette a dolgát. Tanított, szervezett, ha kellett, versenyekre készítette fel a gyermekeket. Az ő irányításával szerkesztették iskolánk első évkönyveit, *Kollégiumi Tükör* címmel. Mindig volt ötlete, ajánlata, buzdította, lelkesítette a diákokat, tanárokat egyaránt. Segítségére mindig számíthattunk. Én, mint történelem szakos kolléga különösképpen. Pontosság, munkalendülete példa volt számomra.

1990 után nagy öröm volt számunkra, hogy az anyaországba is eljuthattunk vetélkedőkre, rendezvényekre. Emlékszem, 1994 és 1996 között együtt vettünk részt csapatainkkal a Millecentenárium tiszteletére megszervezett Emese álma című versenyen, eljutva a magyarországi döntőig.

Sok közös munka, együtt töltött óra állt az eredmények mögött. És a diákok kedves Attila bácsija, a fáradhatatlan tanár, pedagógus. Nagy élmény volt mindannyiunk számára.

Hogy mennyire jól érezte ő is magát a diákok között, az is bizonyítja, hogy amikor már nem taníthatott, nevelői szerepkört vállalt a fiúbentlakásban. Nehéz elszakadni...De egy idő után mégis kötelező...2012-ben búcsúztunk el örökre tőle.

És az utókor hálás, nem felejt. 2014-ben szülőfaluja iskoláját, a magyarói általános iskolát Palkó Attiláról nevezték el.

Mindent köszönünk, Attila bácsi!

*Bogya Katalin, történelemtanár (25. Jubileumi évkönyv,
Kolozsvári Református Kollégium, Kolozsvár, 2015)*

4.3. Palkó Attila, a Kolozsvári Református Kollégium történelemtanára

Palkó Attila történelemtanárt, vagy ahogyan a hozzá közeliak szokták emlegetni, Attila bácsit, 1991-ben ismertem meg az újjáindított Kolozsvári Református Kollégium IX. osztályos diákjaként. Attila bácsi akkor már nem volt fiatal, 69 éves volt. Ő volt egyike azoknak a már nyugdíjas, vagy nyugdíjhoz közel álló tanárainknak (Nagy Arisztid földrajztanár, Péter Miklós egyháztörténész és latintanár, stb.), akiknek a lelkes munkavállalása nélkül nem indulhatott volna újra a Kolozsvári Református Kollégium. Ők mind a két világháború közötti korszak szülöttei voltak (Palkó Attila – 1922, Nagy Arisztid – 1928, Péter Miklós – 1939), a mi generációnktól egy világháború, egy fél évszázados kommunista korszak és egy rendszerváltás választotta el őket. Igazi matuzsálemek voltak már ekkor, nagy tudású, nagy tekintélyű idős professzorok. Diákszemmel nézve, legyünk őszinték, hátrányos helyzetből indultak: a diákok általában jobban szeretik a fiatalabb, hozzájuk korban közelebb álló tanárokat. De Attila bácsi, kora ellenére, hihetetlen fiatalos energiával rendelkezett. Sok fiatal kollégáját meghazudtoló lelkesedéssel és energiával tanította nekünk a történelmet. Sugárzott belőle a hivatástudat, a tanítás élvezete. Ehhez születni kell. Ugyanakkor az is növelhette a lelkesedését, hogy a rendszerváltás után végre úgy taníthatta a történelmet, ahogyan azt ő látta, értelmezte és tanítani szerette, nem ahogyan azt a kommunista párt elvárta. Végre korlátok és korlátozások nélkül élvezhette a hivatását. És ez nagyon nyilvánvaló volt, látszott rajta, hogy sugárzott az örömtől, amikor valamit magyarázott nekünk. Korábbi pályafutásán csak akkor érezhetett ilyet, amikor régészeti ásatásokat folytatott a diákjaival Léta várán. Ekkor érezhette a szakma iránti korlátlan elkötelezettséget és szabadságot. Ennek azonban a mi generációink nem voltak szemtanúi, csak utalगतott néha arra a korszakra. De számunkra ez valami nagyon távolinak, fel- és megfoghatatlannak tűnt, meg sem voltunk akkor születve.

Viszont Palkó Attila, a történelemtanár nagyon is közeli volt, ott állt előttünk, bocsánat, egy pillanatig sem állt, hanem állandóan mozgott, magyarázott, gesztikulált, inspirált, biztatott. Hihetetlen energia sugárzott belőle! Úgy gondolom, hogy nem tévedek, amikor azt mondom, hogy tanári pályafutásának egyik legnagyobb öröme az volt, amikor látta, hogy egy diákja történelem szakra felvételizik és később egyetemi karriert fut be. Ez különös örömet jelenthetett számára, mivel ő is egy sikeres egyetemi karrier elé nézett 1951-ben, amikor Bodor András professzor tanársegédje lett a Bolyai Tudományegyetemen, azonban az 1956-os forradalom utáni erőszakos egyetemösszeolvasztás (a Victor Babeş Tudományegyetem bekebelezte a Bolyait) és a magyar tagozat leépítése következtében egyetemi karrierje kettétört.

Állandóan biztatott, oktatott, motivált. Futószalagon hozta nekem a szakkönyveket, olyant is, ami érdekelt, olyant is, ami kevésbé, de azt is elfogadtam és elolvastam, mert nem akartam megbántani, megtörni a lelkesedését. Időnként az volt az érzésem, hogy szinte fogadott fiaként viszonyult hozzám, és éppen azért mai napig nehéz a lelkiismeretem, mert a sok öröm mellett egy nagy csalódást is okoztam neki. Diákként tanítványa voltam, de nem lettem tanítványa történészként: éveken keresztül sikertelenül próbált rávenni, hogy kutassam és írjam meg Alsó- és Felső-Fehér vármegyéék történetét. Attila bácsinak volt egy nagy erénye, a határtalan lelkesedése, ami viszont elfogulttá tette bizonyos témák és személyek iránt. Ő nem ismert lehetlent, azt gondolta, hogy egyszerű akaraterővel minden korlátot le lehet küzdeni. Én kevésbé voltam elfogult saját személyemet illetően és tisztában voltam azzal, hogy nincs megfelelő tudásom (többek között felsőfokú latin nyelvtudás, ami nélkül a középkor kutathatatlan) e feladat elvégzéséhez. Éppen ezért szakosodtam XX. századra, ahol a latin nem szükséges. De ezt Attila bácsi valahogy nem tudta feldolgozni. Én akkor döbbsentem rá, hogy ezzel mekkora fájdalmat okoztam neki, amikor egy alkalommal találkoztunk az utcán, én doktori szakirányítóm, Csucsuja István professzor társaságában voltam, és a szívélyes üdvözlések után, Attila bácsi megjegyezte Csucsujának, hogy „lenyúltad a tanítványom”... Volt ebben kis szemrehányás is, de inkább mélységes fájdalom, csalódás. Én akkor döbbsentem rá, hogy azzal, hogy más korszakra szakosodtam, mekkora fájdalmat okoztam neki.

És ez egy olyan dolog volt, amit sajnos a haláláig sem tudtunk megbeszélni, mert éreztem, hogy annyira sok reményt fektetett belém és annyira elfogult volt az én képességeimre, hogy az érveimet sohasem fogadta volna el, úgyhogy inkább kerültük ezt a témát a beszélgetéseink során. De az én lelkemet mindig nyomni fogja az a tudat, hogy ezt nem tudtuk megbeszélni. Nyugodjon békében Attila bácsi!

*Dr. Tóth Szilárd, egyetemi docens,
Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Történelem és Filozófia Kar*

Ballagási kártya 1992-ből

5.

TOVÁBBÉLŐ NÉPHAGYOMÁNYOK MAGYARÓN

5.1. Névadás Maros-Magyarón: Palkó Attila Általános Iskola

„Ujjászületés után keresztelő”

A Felső-Marosmente és elsősorban Magyaró szellemi kincseit kötetekbe gyűjtő helytörténész, régész, néprajzi író, a településről elszármazott, 2012-ben elhunyt Palkó Attila nevét viseli tegnap óta a helyi Általános Iskola. A nagy eseményre már jóval korábban sor kerülhetett volna, a helyi tanács ugyanis januárban fogadott el erre vonatkozóan határozatot, a tanfelügyelőségen azonban, arra hivatkozva, hogy tanév közben nem lehet módosításokat eszközölni az iskolai hálózaton (structura școlară), nem adtak zöldutat a kezdeményezésnek.

Kristóf József, Magyaró polgármestere kérdésünkre elmondta, hogy azért nem tartották megszeptember 15-én a névadási ünnepséget, hogy Palkó Attila leszármazottai is jelen lehessenek a nagy eseményen. A községgazdától megtudtuk, hogy a közelmúltban is történtek változások az elmúlt években megfiatalodott iskolaépületben, összekötötték a két épületszárnyat, és elkészült a tanintézet előtt kialakítandó park terve is, ahol egy Petőfi- és egy Eminescu-szobor kap helyet. Az elkövetkezőkben az iskolaudvart szeretnék leaszfaltozni, erre várának támogatást, de ha nem történik előrelépés az ügyben, akkor jövőre önerőből igyekeznek elvégezni az udvarrendezési munkálatokat – tette hozzá Kristóf József.

A szertartás vasárnap délelőtt ünnepi istentisztelettel kezdődött a református templomban, majd leleplezték az iskola homlokzatán elhelyezett névtáblát, felavatták az új, összekötő szerepet betöltő épületrészt, majd lelkészi áldásra került sor. Az ünnepséget Ștefan Someșan megyei főtan-

felügyelő, Illés Ildikó főtanfelügyelő-helyettes, Szabó Zoltán szaktanfelügyelő, Brassai Zsombor, az RMDSZ Maros megyei szervezetének elnöke és Csép Andrea megyei tanácsos is megtsztele jelenlétével.

A vidék hagyományait a tutajozástól a varrottasokig felölelő Palkó Attila életrajzának és munkásságának kétnyelvű – román és magyar – ismertetése közben többször is elhangzott, hogy az ünnep jelentőségét az időzítés is növeli, október 5-e ugyanis a pedagógusok világnapja.

Ștefan Someșan főtanfelügyelő arra hívta fel a figyelmet, hogy egy keresztelellon illik, hogy legalább a megkeresztelt új ruhát viseljen, és a magyarói iskola esetében be is tartották ezt az illemszabályt.

– A magyarói diákok büszkéek lehetnek az iskolájukra, amely sok más Maros megyei, akár városi iskolával is vetekedhet – jegyezte meg a főtanfelügyelő.

– Nem túlzás azt mondani, hogy egy új korszak kezdetét jelentő eseménynek vagyunk ma tanúi. Véget ért a rossz álom, a szükségmegoldások, nincs többé potyogó vakolat. Egy diák számára meghatározó élmény, ha átélheti iskolája megújulását – mondta Kristóf József polgármester, majd felidézte a 2010–2012 közötti időszakot, amikor „csak a falak maradtak meg, minden más megújult” a tanintézetben. Mindez 5.613.000 lejes beruházással valósulhatott meg, amelyből 2.600.000 lej egy nyertes pályázat révén, világbanki támogatásként érkezett a községbe. A 25 százalékos önrész felvállalásával a helyi önkormányzat nyolc osztályteremmel bővítette az iskolát. A polgármester köszönetet mondott Kun László korábbi iskolaigazgatónak, aki nyugdíjazásáig kísérte segítő figyelemmel a tanintézet újjászületését, és a hasonló hozzáállást tanúsító jelenlegi intézményvezetőnek, Vajda Szabolcsnak is megköszönte a támogatást. A korábbi évek megvalósításait, többek között az informatika-szakterem kialakítását Kun László idézte fel. A Palkó család részéről Nagy Emese, a helytörténész, néprajzkutató egyik lánya szölt az egybegyűltekhez.

– Édesapánk számára nemcsak a szülőfalut jelentette Magyaró. Lelkesen hitte, hogy munkájával köteles a felejtéstől megmenteni a Felső-Marosmenté különleges szépségű szellemi értékeit. Kötelességének érezte meghálálni azt a gazdag örökséget, amit ettől a vidéktől kapott – mondta Nagy Emese.

A névadási ünnepséget az iskola népviselőbe öltözött diákjainak mősora zárta.

Nagy Székely Ildikó, Népűjság, 2014. okt. 5.

Fotó: Nagy Tibor

A Palkó Attila Általános Iskola

5.2. Beszámoló a Palkó Attila Általános Iskola centenáriumi tevékenységéről

Az iskola névadó ünnepségén

Palkó Attila helytörténész, régész, néprajzi író a Magyarói Palkó Attila Általános Iskola névadója. A névadó ünnepségre 2014 októberében került sor, ekkor kapta iskolánk a "Palkó Attila" nevet.

Palkó Attila a Maros megyei faluban, Magyarón született 1922. október 9-én. A 2022.-es év születésének 100. évfordulója.

Ebből az alkalomból emlékszik meg iskolánk névadójáról, a falu híres szülőteréről. A Palkó Attila munkásságának nyomdokain elindulva az emlékévként alkalmából olyan tevékenységekre kerül sor, amelyek különös figyelmet szentelnek a hagyomány értékének, átadásának, őrzésének.

Célunk méltó módon megemlékezni Palkó Attiláról egy egész éven át tartó rendezvénysorozattal, amely a Palkó hagyaték továbbélését követi nyomon a falu és az iskola mindennapjaiban.

Továbbá célunk, hogy élő kapcsolatot létesítsünk a település hagyomány-őrző csoportjai és diákjaink között a különböző tevékenységek során, illetve, hogy néprajzi kutatómunkára biztassuk diákjainkat, ezáltal integrált és adaptív tudás birtokába juttatjuk őket, amely a szülőföld, anyanyelv és hagyományok nagyrabecsülése, ismerete és vállalása minden körülmények közt.

Magyaró község a Felső Marosmente utolsó nagy magyar települése földrajzi szempontból, ahol a lakosság számának (3268 fő beleértve a hozzátartozó Holtmaros és Fickópataka településeket) 68%-a magyar. Iskolánk két tagozaton működik magyar és román nyelven 325 diákkal. Oktatásukat 27 pedagógus végzi, a jelen gazdasági nehézségei, a technológia rohamos fejlődésének kihívásai, valamint a járvány okozta egészségügyi nehézségek közepette is kitartó lelkesedéssel.

Pedagógusaink felismerték a helyzet kihívásait, és a lehetőségekhez mértén próbálnak megfelelni a megváltozott körülményeknek. Tudják azt, hogy: „Mindenkinek, aki felelősségének tartja szakmai fejlődését, szembe

kell néznie azzal, hogy a tanár manapság nem a tudás kútfője – az információs technológia és a tanulási lehetőségek egyre nyitottabbá válása valószínűleg lehetetlenné teszik, hogy ez a szerep tovább fenntartható legyen –, hanem pedagógiai szakember, aki a tanulási folyamatok hatékonyságáért felelős.” (Day, 1993, 45) Day megfogalmazása óta lassan két évtized telt el, a változások egyértelműek, látványosak. A pedagógus státuszhoz tartozó szerepek teljesen átalakulnak. Az örök tanító és nevelő szerep mellett a pedagógus pótszülő, terapeuta, facilitátor (aktivizálja a gyermeket), menedzser (szervező), rendező (műsorok, rendezvények), szakértő, tanácsadó, team-munkatárs, alkotó – szerző (szakmai publikációk készítője), pályázatíró...

Rádöbentünk arra is, hogy a mai globalizálódó világunkban az emberek egyre gyökeretlenebbé válnak. Nincs kötődés, nincs vagy felszínes a hagyománytisztelet. Ha a felnőtt generációnál ez hiányzik, akkor a gyerekek esetében hatványozódik. Egy kisgyermek első és legfontosabb közege a családja, ebben a mikro közegben kapja meg az első impulzusokat a külvilágtól, és innen indul felfedező útjára, hogy tapasztaljon, ismerkedjen, okosodjon. Nem mindegy, hogy honnan indulunk, és milyen állomásokon töltünk el hosszabb és rövidebb időt. Az egyik legmeghatározóbb állomás az életünkben az kisiskolás majd középiskolás időszak. Ezek alatt az évek alatt tanulunk a legtöbbet, és érnek bennünket a legmeghatározóbb élmények, amelyek aztán egész életünkre kihatással vannak.

Szerencsénkre a hagyományörzést és a hagyományok megélését célzó tevékenységek szervezését nemcsak intézményünk tartja fontosnak, de a közösség maga is, azáltal, hogy a hagyományörző csoportokban aktívan részt vesznek, legyen az a varrókör, a Tájház működtetése, a táncscsoport, a dalkör, vagy egyszerűen az ünnepeink hagyományok szerinti megélése.

A pedagógusok is nagyon fontosnak tartják, hogy az iskolában folyó szakmai munka nagy hangsúlyt fektessen a múlt megismerésére, a szűkebb és tágabb környezet bemutatására, a magyar és a helyi kultúra hiteles közvetítésére.

Palkó Attila néprajzi munkássága során a Felső-Maros-vidék etnográfiaját dolgozta fel a tutajozástól a népdalokig és varrottasokig. Évekig tartó gyűjtőmunkával elkészítette szülőfaluja, Magyaró község történeti és társadalomrajzi monográfiáját. Ezekre a munkáira alapozva tervezzük projektorientált tanulást diákjaink számára. A tevékenységek során a tanulók aktív

kutatómunkával feltárják, valamint feldolgozzák, elsajátítják, elmélyítik a szülőhelyükhöz fűződő nagyon gazdag ismeretanyagot Palkó Attila munkái által, de saját kutatómunkával is. A projekttanulás célja pozitív attitűd kialakítása a szülőhely, szokások, hagyományok, nyelvjárás, sajátos regionális kultúra iránt.

A projektorientált tanulási módszer felbontja a hagyományos órakeretet, és megszünteti a tantárgyak különállását. A komplexitás és a tantárgyi keretek felbontása miatt a különböző szakos tanároktól is szoros együttműködést követel. Külső tanulási színterek irányába nyitja meg a tanulási környezetet, a Magyaró községhez tartozó három település Magyaró, Holtmaros, Fickó felé, és új partnerekkel, szakértőkkel, hagyományörzőkkel, szülőkkel, helybéli idős emberekkel épít kapcsolatot. Kapcsolatot létesítünk és tartunk fenn a Magyaró községben működő hagyományörző csoportokkal. Meglátogatjuk a hímzőkört, a diákok interjút készítenek a tagokkal, megismerkednek a felső-marosmenti hímzés mintáival, technikáival, illetve saját munkát hoznak létre a hímzőkor tagjainak a vezetésével. Megismerkednek a helyi motívumkincs szimbolikájával, illetve a tárgyi és a szellemi kultúra szoros összefüggésével. A faluban működő tájházban tett látogatás alkalmával megismerkednek a hagyományos parasztházak szerkezetével, berendezésével, hagyományos népi tárgyakkal, munkaeszközökkel. A holtmarosi dalkör és a Csurgó táncegyüttes segítségével diákjaink megtapasztalhatják a népdal, néptánc iránti szeretetet, illetve azt, hogy ezek mindennapi életünk elemeiként továbbélhetnek. A helyi hagyományörzőkkel való kapcsolattartás által példát kapnak a hagyományörzésről, tiszteletről, áldozathozatalról. A projekttanulás további szakaszában a tanulók aktív kutatómunkával feltárják, valamint feldolgozzák, elsajátítják, elmélyítik a szülőhelyükhöz fűződő nagyon gazdag ismeretanyagot Palkó Attila munkái által, de saját tapasztalatok felhasználásával is. Családjaik és ismerőseik köréből olyan régi fényképeket gyűjtöttek, amelyek a régi életmód, foglalkozások, jeles napok emlékeit őrzik, de dokumentumai a népviseletnek, lakástextíliának, kézműves tárgyakkal is. Az eredményekről, munkákról fotóalbumot készítenek, összefoglaló, rendszerű plakátokat alkotnak, kiállítást rendeznek a tárgyi kultúra (varrottasok, népviselet, népi eszközök, népi gasztronómia), illetve a helyi szellemi népi kultúra (népszokások, népzene, népmonda, népmese, nyelvjárás) témákban. Iskolánkban különös fontossággal bírnak a különböző ünnepi alkalmakkor

tartott előadások, színdarabok, népi színjátékok, amelyekre fiataljaink lelkesen szoktak készülni, és nagy odaadással, beleéléssel adják elő. A Palkó emlékévképcsán sor kerül a hagyományos magyarói almaöntés és a sorozás, rukkolás szokásainak a bemutatására, illetve egy hagyományos fonó jelene-tének bemutatására, amelyekben a helyi népdalok is fontos helyet kapnak.

Az emlékévkben tehát olyan tevékenységekre kerül sor, amelyek különös figyelmet szentelnek a hagyomány értékének, őrzésének, átadásának. Arra törekszünk, hogy színesebbé, élményekben gazdagabbá tegyük diákjaink nevelését. A népi kultúrához kapcsolódóan átélt interaktív tevékenységek a közös élmény erejével hatnak a gyermekekre, erősítik a közösséghez tartozás érzését, a hagyománytiszteletet és a hazaszeretetet.

A hagyományőrzést a jövőben is folyamatosan beleépítjük pedagógiai programunkba, és állandó célként tűzzük ki a tanulók érzelmi, esztétikai, erkölcsi érzelmének fejlesztését, valamint a szülőföld iránti szeretetre való nevelést.

Pál Erzsébet, Damó Sarolta, Vita Zsolt

Hagyományőrző fesztivál

Anyanyelv napja

Húsvéti előadás

A magyar költészet napja

Március 15-ei előadás

A magyarói iskolások karácsonyi gálaműsora

A Palkó Artilla díj díjazottjai

5.3. Proiecte de succes din școala noastră

În anul 2016, la cererea Inspectoratului Școlar Județean Mureș, Școala Gimnazială „Palkó Attila” din localitatea Aluniș, județul Mureș, a organizat festivalul județean al dansurilor, cântecelor și obiceiurilor populare intitulat „Tradiții și comori populare”.

La organizarea acestui eveniment școala noastră, în frunte cu directorul școlii, a colaborat cu primarul comunității, cu consiliul local, cu muzeul local, cu Cercul de cusut popular din satul nostru și cu părinții elevilor din Școala Gimnazială „Palkó Attila” din Aluniș.

Festivalul a avut ca și scop păstrarea valorilor tradiționale populare ca: portul tradițional popular, cântecele și dansurile tradiționale populare, inclusiv jocurile păstrate din trecutul satului tradițional. Cunoașterea patrimoniuului cultural comun și a diversității sale sunt cunoștințe esențiale pentru fiecare, iar predarea lui următoarei generații este datoria fiecăruia. Cunoștințele cel mai bine se imprimă în copilărie, mai ales într-un mediu plăcut, bine gândit, bine organizat, fiind între colegi, între prieteni, deci sunt foarte binevenite proiectele de acest fel.

Au participat multe școli din județul Mureș cu dansuri populare, cântece populare, jocuri de copii populare și obiceiuri populare.

Oaspeții au fost primiți de către cadrele didactice din comună în clădirea școlii, unde au fost serviți cu cozonac și ceai, au vizitat școala renovată, după care au fost însoțiți de cadrele didactice organizatoare la căminul cultural din Aluniș. Drumul parcurs pe jos de la școală până la căminul cultural a fost o paradă a portului popular tradițional, fiecare grupă având un însoțitor cu o tăbliță pe care scria numele localității de unde au venit mușafirii. La căminul cultural după sceneta prezentată de gazde cuprinzând un obicei original și unic din satul nostru (aducerea merelor de către băieți pentru fete), fiecare grupă a prezentat cu ce s-a pregătit: câteva cântece populare prezentate individual sau de un grup, dans popular prezentat

de ansamblul școlii respective, obicei popular prezentat de o clasă, iar după aceea pe rând au vizitat muzeul satului.

Muzeul satului este amenajat într-o casă veche tradițională salvată de ghearele timpului de către un localnic iubitor de tradiție și salvator de valori tradiționale, sacrificând energie, timp și bani în realizarea acestuia. Acest localnic de vârstă mijlocie, încă din tinerețe împreună cu soția sa, de profesie învățătoare, au adunat obiectele vechi nemaifolosite, chiar aruncate de alții și au înființat un muzeu-casă țărănească cu verandă, mobilat cu mobilă veche, plin cu obiecte folosite în viața satului de odinioară, unde oamenii s-au ocupat cu tăierea buștenilor în munți și transportarea lor pe râul Mureș, cu îngrijirea animalelor, cu pescuit și cu agricultură. Casa este ornamentată cu lucrurile de mână cusute ale femeilor rămase singure acasă, bărbații, flăcăii fiind la munte sau în armată: broderii, perne, fețe de masă etc. În dulapuri și pe pereți sunt haine țesute la război, cum era obiceiul atunci. Afară este un cuptor vechi cu lemne pentru făcut pâine și obiecte folosite la lucrul cu animalele și obiecte necesare în agricultura de atunci.

După vizita la muzeu oaspeții și organizatorii festivalului au fost serviți în curtea căminului cultural cu sarmale.

La terminarea programelor juriul alcătuit din personalități de specialitate din județ a evaluat producțiile. La final fiecare grupă, cadru didactic participant a primit câte o diplomă de participare la acest festival județean și o broderie frumoasă, cusută, de pus pe perete ca și amintire, confecționat de Cercul de cusut al femeilor din Aluniș condusă de doamna preoteasă.

Organizarea acestui festival a fost o reușită.

Cadrele didactice care predau copiilor valorile mai sus amintite contribuie la creșterea sentimentului copiilor de apartenență la ei înșiși, la comunitatea de elevi, la școală, localitate, regiune, țară, contribuie la păstrarea elementelor de specific național, identitar.

Sperăm că pandemia rămâne în trecut și că în contemporaneitate demersul educațional rămâne una obișnuită, normală, cu prezența fizică a copiilor în școală, unde se poate sta unul lângă altul la ora de desen și lucru manual, se poate lucra împreună, se poate cânta, se poate dansa prinzându-se de mână, se poate juca în pauze atingându-se și îmbrățișându-se între ei și îmbrățișându-o pe doamna învățătoare. Toate aceste lucruri nu se pot realiza digital!

Muzeul mai sus amintit a fost vizitat și în alte dați de către cadrele didactice din școala noastră. Am valorificat cu toții experiența administratorului muzeului, am folosit resursele locale existente, am realizat activități educative, distractive, ateliere de creații pentru școlarii noștrii în incinta acestei locații.

Un model de bună practică a fost organizat și anul acesta de profesorii de gimnaziu și dus la bun sfârșit împreună cu elevii din clasele V-VIII. În colaborare cu consiliul local au fost curățate drumurile din cele trei sate aparținătoare de comuna Aluniș, respectiv: Lunca Mureșului, Aluniș, Fișcău. Elevii au fost echipați cu mănuși, apă potabilă și saci de gunoi, au fost transportați cu autobuzul școlar la zona lor de acțiune, și la final au fost răsplătiți pentru munca depusă cu o porție de gulaș.

Un alt exemplu de bună practică a fost un concurs organizat tot de profesori pentru clasele de gimnaziu, în care clasele au concurat pentru premiul „Cea mai gustoasă mâncare”, mâncarea fiind pregătită în curtea școlii în echipă de toți elevii unei clase, lucru foarte practic și folositor, coordonați de dirigintele. Juriul a fost alcătuit din alți profesori. Bineînțeles acesta nu ar fi fost posibil fără ajutorul părinților, cele materiale au fost asigurate de către dâșii.

În cazul în care comunicarea între școală și consiliul local, între cadre didactice și comunitatea locală este bună se pot realiza multe activități benefice întregii comunități.

Benkő Melinda, profesor învățământ primar

5.4. Sorozás és berukkolás Magyarón

Bevezetés

Jelen tanulmányom témaválasztásának alapmotivációja az, hogy társadalmoneprajzi szempontból viszonylag keveset volt kutatva, tehát a témának van relevanciája, a kutatásának aktualitása.

2007 januárjától Románia az Európai Unió tagállamává vált, egy demokratizálódási, modernizációs átalakítási folyamat eredményeként. Az Európai Unió státus elérését célzó integrációs törekvések egyik mozzanata 2004 egyik jelentős eseménye, a NATO katonai tömbhöz való csatlakozás. Az új hadviselési-szövetségi koncepció Románia haderejének átszervezését jelentette, amelyen belül a katonai sorkötelesség is megszűnt.

A sorozást és a berukkolást már a Zsigmond – Palkó szokásmonográfia¹ az emberi élet fordulói közé sorolja. A születés-keresztelő, sorozás és rukkolás, a házasság, a halál és a temetés a kutatott közösségben az életpálya kulturálisan felépített sarokpontjai voltak. A sorkötelesség megszűnése megbontotta azt a rendszert, aminek jelentős szerepe volt a magyarói legények felnőtt férfivá válásának, életük kiteljesedésének folyamatában. Tanulmányom célkeresztjében tehát a már fentebb említett történeti átmenetnek a határán, a magyarói közösség áll és célja a katonaság, katonakultúra széles horizontjának egyik pontján kialakult lokális átmeneti rítus, a sorozás valamint a berukkolás bemutatása, elemzése.

¹ Zsigmond – Palkó 1996. 131.

A státuszátmenet vizsgálata

Az elválasztás periódusa

A magyarói közösségben a kortárs csoportok az egy évben születetteket jelentik. Az egy évben születettek szerűk, de egyénekként is szerűnek szólítják egymást, amivel a nevet helyettesítik, és az egyén státusára utalnak. Véleményem szerint a szerűség állami és egyházi intézmények társadalomszervező munkája által válik stabil csoportképződémmé, és ugyanezeknek a tevékenysége, amely minden korcsoporton belül újragenerálja. A XIX. században a kiegyezést követően kötelezővé vált katonai sorozáson való részvétel, illetve katonai szolgálat a férfiak esetében megerősíthette a korcsoportozás tudatát.²

A szerűk csoportja a falusi közösségben végigkíséri az egyén életútját, az ezen csoportozás tudata az identitás szerves része, erős kapcsolatokba integrálva az egyént. Egy-egy korosztályba tartozókat kölcsönös önismeret és nagyfokú bizalom jellemez. Gyakorlatilag a faluban születettek kerülnek ebbe a csoportba, de azoknak is nagy esélyük van ezekbe a korcsoportokba integrálódni, akik (átköltözés révén) gyerekként kerülnek a közösségbe, vagy a faluból elszármazottak gyerekei közül azok, akik nagyszüleikkel kapcsolatot tartanak fenn. Ennek egyik releváns megnyilvánulása a sorozáson való részvétel is, erre később még kitérek elemzésemben.

Már a gyerekek nevelése, szocializációja folyamán számtalan alkalomkor felmerült a katonaság, katonáskodás kérdése. Az apa, nagypapa, keresztapa vagy más, a családhoz, baráti körhöz tartozók nagy figyelemmel követték a fiúgyermek növekedését. Már kisebb korban felemelgették fejük fölé, és kérdezték: Lássam, milyen katona leszel? Ha kisebb baj történt, ugratva mondogatták: Majd elmúlik, míg katona leszel! A gyerekek egymás közt katonás jellegű játékokat játszottak. A mindennapi beszédesemények közé tartozott a katonaságról szóló narratívák alkotása, amelyek a családtagok egyéni, valamint a közösség katonasággal kapcsolatos élményeit tartalmazták.

---

² Vö. Verebélyi 2005. 82.

A magyarói családi házakban megőrzik generációkra visszamenőleg a katonaságról készült vizuális és írott dokumentumokat, amellyel a fiatalok korán megismerkedik. A fényképek egy része a falra kerül (más jellegű fényképekkel együtt) rámás-üveges keretben. A katonasággal kapcsolatos írások a családi, kisebb levéltárban őrzöttek.

A közösségi vélemény szerint a konfirmálás után a sorozásra való behívás a magyarói legények életének egyik legfontosabb eseménye volt. A magyarói fiatal fiúk konfirmálás után már a legények szubkulturális csoportjába tartoznak, miután a falu sportpályáján feldobták őket (ugyanakkor a lányok is a gyerekkorból való kilépésre való jogot megszerzik maguknak), az előttük járó generációk tér- és időhasználatával élhetnek (bemehetnek kocsmába, késő éjjelig kint maradhatnak), a felnőttekre jellemző viselkedési mintákat követhetik.

A sorozásra mindig a tizennyolcadik életévüket betöltött legényeket, (szerűket) hívták be az arra illetékes szervek, előre meghatározott program alapján. A közösségi beszédesemények tartalma ilyenkor a besorozandó legényekről szólt. A fiatal legényekről véleményt alkottak, értékítéleteket fogalmaztak meg. Balázs Lajos szerint, ha egy közösség igényli a közös együttlét nyújtotta örömeit, ennek szocializáló jellegét felismeri, akkor megteremti annak anyagi, tárgyi feltételeit.³ Így történik ez ebben az esetben is: a fiatal legények a család erkölcsi és anyagi támogatására számíthatnak, de ugyanakkor a magyarói közösség többi tagja is támogatja őket az esemény megszervezésében.

A legények úgyszintén készültek a sorozásra való behívásra. A fiatalok írásos felszólításban, levélben értesítették arról, hogy melyik az a nap, amikor el kell mennie sorozásra, általában a helyi rendőrség egyik alkalmazottja által. A Maros Megyei Sorozási Hivatal (CMJMS) által kiküldött értesítők arra kötelezték őket, hogy a kijelölt időpontban alkalmassági vizsgára jelentkezzenek egy szászrégeni orvosi rendelőbe. Általában a sorozócédula, értesítő, levél kézbevétele után számítva egy hónap állt rendelkezésükre, hogy a sorozást megszervezzék.

---

³ Lásd. Balázs 1999. 247.

A levél kézbevétele után a besorozandók azonnal összegyűltek és összebeszéltek az elvégzendő feladatokról. A fiatal legények kiválasztották gyülekezőhelyként egyikük családi házát, ahol megtervezték az eseményt.

A magyarói kultúrotthonot bérbe vették, cigányzenészt fogadtak a felvonulásra, zenészeket fogadtak a sorozás eseményét követő bálra. A családon belül egyeztettek a kalács és ital beszerzéséről. Általában a család női tagjaira hárult a kalács, és más sütemények elkészítése, amit a felvonulás és a regutabál alkalmával kínáltak, valamint a sorozás estjén tartott vacsora előkészítése. A besorozandók minden apró részletet megbeszéltek annak érdekében, hogy a következő esemény minél gördülékenyebben menjen végbe. Sok érdeket kellett egyeztetniük, (vigyáztak arra, hogy senki ne sértődjön meg), ellenkező esetben emberi kapcsolatok sérülhettek. Fontos volt az, hogy ki teszi fel a kalapot a legény fejére, ezért a legények megbeszéltek azzal, akinek udvaroltak, s ha nem volt ilyen, akkor egy szomszéd vagy lány vállalta ismerőssel ezt a feladatot. A lányok feladata volt feldíszíteni a legény által adott kalapot.

A legények a régi katonadalokat tanulták, vagy a már tudottakat gyakorolták a fogadott cigányzenész kíséretével, és a Falu nótáját énekeltek.

A fickói legényekkel sem maradt el az egyeztetés, mivel egyszerre sorozzák be őket a magyaróiakkal, és a vonatállomáson együtt énekeltek, kínáltak. A közösség ezt az eseményt általában magyar szokásnak tartotta, de nem maradnak ki a román és a cigány nemzetiségűek sem. Évről évre, az adott közhangulat befolyásolta jelenlétüket, számukra kevésbé volt kötelező érvényű az eseményen való részvétel.

Ilyenkor közülük mindig kivált egy-két jobb szervezőképességgel rendelkező fiatal, akinek rátermettsége meghatározta az esemény későbbi lefolyását. Ugyanakkor egy-egy felnőtt, katonaviselt férfi közelebből figyelte és irányította a csoportot, de mindenki elmondhatta gondolatait arról, hogy mi a szokás, mi az, amit meg kell a korábbi gyakorlatból tartani, mit kellene kivenni vagy újítani benne.

Nagy felelősség hárult a szervezőkre, mivel sikertelenség esetén a falu kacagott rajtuk, presztízsüket veszthették, amit a kollektív memória hosszú időn keresztül megőrzött, ennek a szervezők is tudatában voltak, és mindenben igyekeztek megfelelni az elvárásoknak.

Az eltávolítás periódusa

A sorozást azon a napon rendezték meg, amikor a behívó szólt. Azok a hozzátartozók, akik nem a faluban laktak, szabadságot vettek erre a napra. A legényes házaknál különös gonddal kitakarították a házat, süteményeket sütöttek. A falu informális hálózatán keresztül az esemény pontos időpontjáról azok is értesültek, akik nem voltak közvetlenül érdekeltek. Az adott napon a házak előtti terek kiseprésével tették ünnepivé a teret, mint bármilyen jelentősebb naptári ünnepen, vagy lakodalmak alkalmával. A falubeliek igyekeztek, hogy a munkát ebben az időben beszüntessék, és részt vegyenek az eseményben, a regutakísérőben.

A sorozás reggelén a fiatalok a falu Alszegnek nevezett részén gyűltek össze. A kora reggel csendjét a legények által énekelt katonadalok törték meg. Előre nem megbeszélte sorrendben átölelkezve vonultak végig a falun, a Felszegen található vasútállomásig. A hangos ének felhívta a falu figyelmét arra, hogy a rítus elkezdődött. Ilyenkor a fiatalok nem fogyasztottak italt, mivel a bekövetkező orvosi vizsgálat tiltotta. A Régenbe vagy Vásárhelyre ingázó falubeliek hozzájuk csatlakoztak és ők is énekeltek. Egyikük apja végigkísérte és irányította őket, mintegy rendezőként szerepelve ezen a napon. A vasúti összeköttetés létrejötté egy ideig nem változtatott az ünnep menetén: a besorozandók reggel felpántlikázott lószekérre ülve mentek be Régenbe, ez a gyakorlat a második világháború után változott meg.

Régenben mindenki átesett a kötelező orvosi vizsgálaton: a sikeres vizsgálatról kezdve a berukkolásig a legényeket regutáknak nevezték. Habár a vidékről mindenkit ugyanabban az időben sorozták a különböző falvak legényei nem gyűltek össze, hanem külön csoportokba verődve várták az orvosi vizsgálat befejezését. Azok, akik városban tanultak, és sor alá ott kerültek valamivel hamarabb, erre az eseményre hazajöttek és elkísérték a szerűiket, biztatva őket, italokat lopva be nekik a vérvizsga után. Ugyanúgy a kollektivizálás után egyre nagyobb számban városra beköltözők gyerekei is hazatértek, ami a kortársakkal való kapcsolattok fenntartásának fontosságára utal.

Az orvosi vizsga befejezése egyúttal azt is jelentette, hogy a legények reguták lettek, ettől a pillanattól a bevonulásig regutának nevezték őket. A reguták ezután ebédelni mentek egy nagyobb presztízzsel bíró étterembe, ahova

meghívták az őket elkísérő tisztségviselőket: a rendőrt, a bírót és a jegyzőt is. Ebéd után nem maradt el az oly fontos fényképkészítés sem. A közel-múltban már saját fényképezőgéppel készítették a képeket, de a technika elterjedése előtt csoportosan betértek egy fényképészhez, vagy egy hét múlva visszatértek fényképet készíteni, ahova már a megkért lány is elkísérhette a legényt közös fényképkészítésre.

A beépítés periódusa

A második vonattal hazautaztak,⁴ miközben folyamatosan énekelték a magyarói katonadalokat. A mozdonyvezetővel előre megbeszélték, hogy a holtmarosi megálló után túlköljön folytonosan, húzza meg jól, ezzel a közösség tudtára adva érkezésüket, a folytonos túlkönlés a járat nem mindennapi jellegét jelezte a falu közössége számára.

Abban az időben, amikor lovasszekérrel mentek a sorozásra, a faluba beérkező fiatalok végigjárták székéren először a falut az Alszegettől a Felszegig, majd visszatértek és megtették ugyanezt gyalogosan is, most már a falubeliek által kísérve.

A vonatállomáson már várta őket az ünneplő, érdeklődő közösség. A vonatállomás nyílt terében összegyülekezett sokaság előtt sorban felálltak a lányok. A piros-fehér-kék szalaggal (a magyar világban nemzeti színekkel díszítetten), pávatollal és csattal feldíszített zöld kalapot tartották a kezükben, ami az esemény egyik legfontosabb kelléke volt, és ami azon a nap a legény fejét díszítette. A leszálló reguták fejére felhelyezték a kalapot, így jelenítve meg szimbolikusan a legény státusváltását a közösség előtt.

A vonatról leszálló reguták a kalap felhelyezése után az állomás előtti nyílt térben, arccal az Állomás utca fele félkörívben felálltak. Miután egyikük megadta a tónust, az erre az alkalomra fogadott zenész kíséretében elénekelték, elfűjták a Szászrégenből vettem egy kalapot kezdetű dalt⁵, az őket körbevevő ünneplő tömeg is segítve éneküket.

⁴ Elsősorban arra törekedtek, hogy a vonatjárat ne legyen zsúfoltságos, az utasok kényelmét ne zavarják a hangos énekléssel, az ingázó magyaróiak korábbi járattal haza tudjanak menni, ne maradjanak ki az eseményből.

⁵ Az 1995-ben megrendezett sorozáson a lányok csak e dal éneklése után tették fel a kalapot

A kosarakban hozott és folyamatosan kínált süteményekből fogyasztottak, a felkínált pálinka körbejárt az emberek között.

Még néhány dal eléneklése után a tömeg kétfele nyílt, és ugyancsak összeülve a legények elindultak kifele az állomás utcájából, szintén énekelve. Az addig együtt éneklő fickóiak hátra maradtak, megvárva, míg a magyaróiak elhaladnak, ezután ők is elindultak Fickó irányába. A magyarói legényeket követte az egybegyűlt falu, többnyire meghatározott sorrendben: elől a férfiak, utánuk a nők, a gyerekek szétszórva.

Az első sorban vonuló legények rendre egy-egy sort énekeltek a Falu nótájából. Az őket kísérő tömeg kétszer megismételt utánuk mindensort, így vonulva a falu végéig. Amikor egy-egy legény elérkezett saját, vagy szeretője, volt szeretője háza elé, akkor kötelezően ő volt a sorkezdő énekes. A Falu nótája csak Magyarón, a szomszédos Disznajón, Fickón és Holtmaroson ismert.⁶

A felvonuló éneklő közösséget az előre kisért, megtisztított út két felére kiállt ünneplőbe felöltözött emberek várták. A kerítések vagy az ablakok függönyei mögül bámészkodó tekintetek követték őket és a később csatlakozók fürkésző tekintete várta.

A keresztszülők, később már a közeli barátok, esetleg rokonok kínálták folyamatosan az eseményben résztvevőket kaláccsal és pálinkával, mindenkivel kivétel nélkül.

A felvonulás csak a temetőnél állt meg, abban az esetben, ha valamilyen besorozott legény árva volt, vagy valaki a szerük közül korán meghalt. Ilyenkor körbe álltak, és egy siratot énekeltek emlékére. A falu végére érve, a legutolsó legény házánál megálltak. Itt a közösség által ismert és kedvelt katonadalok éneklése tovább folytatódott⁷, miközben a legény hozzátartozói itt is süteményekkel, pálinkával kínáltak.

⁶ Zsigmond – Palkó 1996. 137.

⁷ Vö. Jagamas 1984. Ebben a népdalgyűjteményben rögzített dalok közül a leggyakrabban a Falu nótája (61), Szászrégeni sorzóházra (39), Öreg édesanyám (159), Füttyint a masina (161), Széles az Isonzó vize (187), Zúg az erdő (203), Maros partján (212), Új sír van a temetőben, Magyarói gyásztemető dalokat éneklük.

Az utolsó fénykép elkészítése és videózás⁸ után az ünneplő tömeg szétszort, a legények és az ünneplők hazatértek.

Az összegyűlt ünneplők, még mielőtt hazatértek volna szóban meghívták azokat, akiknek látogatását a legény lakásán is elvárták. A megszólítottak késő délután vagy estefele meglátogatták a legényeket otthonukban, és itt is süteménnyel és különböző italokkal kínálták meg a betérőket. A vendégek jókívánságok hangoztatásával viszonyozták a figyelmességet, így is jelezve a kapcsolatok megerősítésének szándékát, és a reguta új státusának elismerését. A vacsoraidő ilyenkor korábbra tevődött. A regutavacsora főleg a hetvenes évektől kapott nagyobb jelentőséget. Ezen a családon kívül részt vettek a keresztszülők, közelebbi rokonok, és ha a kalapot felhelyező lánynak komolyan udvarolt a legény, akkor részt vett a lány is mindkét szülőjével.

Az eseményt követő első szombaton vagy vasárnap este, előre kijelölt időponttól a falubeliek a Kultúrotthonban táncmulatságra, a regutabálra gyülekeztek. A hetvenes évek előtt, mivel másként szerveződött a falubeliek ideje, ugyanazon a napon tartották meg a regutabált, mint amikor a sorozás volt. Az 1962-es kollektivizálás utáni iparosítás a városba ingázást hozta magával a magyaróiak számára is, ami életformaváltást jelentett, megváltoztatva az idő- és térhasználati szokásaikat, kapcsolatviláguk működésének módját, ünneplési gyakorlatukat⁹.

A közeli hozzátartozók nem fizettek belépődíjat, de mások igen, mivel a befolyó összegből fizették ki a zenélő együttest.

A besorozott ifjak szülei kaláccsal kínálták a résztvevőket, a férfiak egy-egy pohár bort kaptak belépéskor.

A multság felszabadultan, az általánosan elfogadott viselkedési szabályok közül számosat felrúgva történt. Ilyenkor, főleg a reguták, a falvédők ellenőrzésével látszólag mit sem törődve, hozták a figyelő tekintetek tudtára, hogy már nem érvényes rájuk előző szerepük.

Az eseményen azért, ha a reguta duhajkodását el is nézik, az őt körülvevő család, família megmérettetésre kerül.

A regutabál egyik kiemelkedő pontja volt a regutapár, ebben a párban a reguta kötelező módon azzal a lánnyal táncolt, aki a vasútállomáson feltette fejére a kalapot. Norma volt az, hogy a reguta végigtáncolja a bált, a kalapot felhelyező lánnyal, ez a megkötöttség csak a nagyon közeli múltban szűnt meg.

A regutabált követő időszakban a fiatal besorozottat regutának nevezték. Régebb a regutabált követő reggelen a legény megkérte, szóban eljegyezte azt a lányt, akinek udvarolt, de az is megtörtént, hogy már a berukkolás előtt megtartották a lakodalmat, így próbálták a kapcsolatot szentesíteni, mivel sokszor a hosszú katonaság a kapcsolat felbomlását eredményezte. A berukkolásig tartó időszakban a besorozott legények igyekeznek minél többet mulatozni. Tudva azt, hogy nemsokára le kell töltenie szolgálati idejét, a fiatal legény a helyi asztalostól megrendelte a fabőröndöt, vagy kölcsön kért egyet egy már leszerelt katonától. Ugyanakkor a fiatal legények igyekeztek elintézni azokat a dolgaikat, amire a katonai szolgálat alatt nem lett volna lehetőség.

Bevonulás, berukkolás

A sorozást követő időszakban a fiatal legénycsoport nagy érdeklődéssel várta a behívólevél érkezését. Régebb a sorozás évében már ősszel elvitték a fiatal legényeket katonának. Sok legénynek ez volt az első eset, hogy elhagyta a falut, a visszatérés is nagyon bizonytalan volt. Ezért a behívólevélnek nagyobb jelentősége volt, mint a második világháborút követő hosszú békés időben. A katonaságba való eltávozás sokszor a vissza nem térést is jelentette. Ezért a behívó megérkezése után a hozzátartozók rendre felkeresték, az idősebb katonaviselt emberek jó tanácsokkal látták el a fiatalot, pénzzel segítették.

⁸ A modern technika felhasználása a sorozás megörökítésére főleg a kilencvenes évek után jelent meg, a rítus látványosabb, felvonuló részét filmezték le. Fényképet közel a hetvenes évek végéig készítettek fényképezőnél, ezután már megjelentek a saját felvevőgépek is.

⁹ Vö. Bodó 2000. 44.

A második világháborút, de főleg a kollektivizálást követően számos magyarói a közelben levő városokban talált munkát. Ugyanakkor az iskolavégzés tömegessé válása megváltoztatta a lakosság összetételét, mindennapi viszonyait¹⁰, mentalitását. Ezzel egy időben az időbeosztás is megváltozott, már nem jártak az idősebb katonaviseltebb emberek tanácsot adni.

Viszont a berukkoló fiatal búcsúvacsorát tartott az eltávozás előtti estén, vagy a berukkolás előtti este.

A búcsúvacsora (akárcsak a regutakísérő) egyre inkább versengő jellegűvé vált, generációról generációra minél reprezentatívabb ünnepség megrendezésére törekedtek. Az iparban dolgozók biztos jövedelme összefonódva a már említett mentalitásváltással új minták megjelenését eredményezte, amelyek költségesek voltak, és megjelenítésük a legény családjának gazdasági erejét voltak hivatottak reprezentálni.

A búcsúvacsora a hetvenes-nyolcvanas évektől egyre felszabadultabb, kicsapongóbb, pazarlóbb multságot jelentett, ugyanakkor nyílt jelleget kapott. A látogatók már nem csak a közeli hozzátartozók voltak, hanem mindenki elmehetett elbúcsúzni, amit főleg a fiatalok nem mulasztottak el. Ilyenkor a berukkoló fiatal családja süteményekkel és különböző italokkal vendégelte meg a betérőket. A betérők elbeszélgettek, mulatgattak a fiatal legénnyel és családjával, fogyasztottak a felkínált ételekből. Eltávozáskor pénzt adtak a fiatalnak. A pénz mennyisége előre meghatározott volt. A faluban mindenki igyekezett ugyanannyit adni: a pénzadomány a kiegyensúlyozott reciprocitás elve alapján működött, majd a következő generációknak adott pénzadományt ugyanakkora értékben kellett később visszaadni.

A behívott legény másnap fából készült bőröndbe csomagolva a legszükségesebb használati eszközöket (tisztálkodási eszközök, levelezőlap) és kevés élelmiszert, útnak indult. Kora reggel énekelve és a barátok, szülők által kikísérve az állomáshoz mentek, és a reguta elutazott abba a helységbe, ahova a behívólevele szólt.

¹⁰ Verebélyi 2005. 47.

A rítus kódjai

A rítusban résztvevő személyek és szerepek

A rítusban valamilyen módon részt vett a falu minden tagja. E szerint voltak aktív és passzív szereplői.

Aktív szereplőknek lehet tekinteni a sorozást megszervező korosztály összes férfitagját. Ugyanakkor a sorozásra kerülő-besorozott legények családtagjai, a kalapot felhelyező lány és családja, a keresztszülők is ebbe a kategóriába tartoznak. Ezt a kört egészíti ki az esemény kezdetén résztvevő fickóiak¹¹, az alkalomadtán fogadott fényképész-videós, a felvonuláson résztvevő cigányzenész, a regutabálon zenélő együttes, a rendőr, a jegyző és a bíró. Talán ide sorolhatom a láthatatlan, de annál fontosabb mozdonyvezetőt is, aki túlköl a vonatból a faluba való megérkezéskor és kimenetelkor.

A rítus passzív szereplőinek a rokonok, barátok, munkatársak, osztálytársak, ismerősök, valamint a falu többi lakói számítanak.

Minden szereplőnek előre jól meghatározott feladata volt az eseményben:

Sor alá kerülők, reguták: megszervezik és betanulják az esemény forgatókönyvét, előteremtik az ehhez szükséges pénzt.

Kalapfeltevő lányok: feldíszítik és felteszik a kalapot, elkísérik a legényt és táncolnak vele a regutabáiban.

A legény családja: elsősorban a nőtagok sütnek, az apa anyagilag és erkölcsileg támogatja a besorozandó fiút.

Keresztszülők: kínálnak a felvonuláson, esetleg a bálban.

Rendőr, bíró, jegyző: képviselik a hivatalos szerveket.

Zenészek, fényképész-videós: zenélnek, felvételeket készítenek.

Az eseményen résztvevő többi falusiak: jelenlétükkel támogatják a fiatal legényeket, elismerik új státusukat, értékítéleteket fogalmaznak meg, amelyeket később működtetnek is.

¹¹ Fickó Magyaró községgel alkot közigazgatási egységet, a település Magyaróból alakult ki a 19-20. század folyamán.(1956) Vö. Varga 1998.Magyaró – Alunis adatai. Besorozásra egyszerre mennek, tehát a magyaróiakkal de a fickói úthoz érve eltérnek Fickó irányába. Részleteiben itt most a fickóiak sorozására nem térek ki.

A rítus helyhasználata

Bár a század elején felépült a Maros menti vasútvonal¹², mégis a hatvanas évek előtt sorozásra a 16 kilométerre levő Szászrégenbe lovas szekerekkel mentek. A felbokrétázott lovas szekereken szalaggal díszített pálinkás üvegekkel, nótaszóval, zenésszel talán jobb volt a hangulat is.¹³ Sorozás után a legények összegyűltek a bálház előtti régi piactéren, kalapjukba feltűzték a sorozócédulát, annak jeléül, hogy attól kezdve a bevonulás napjáig reguták.¹⁴ A hatvanas évektől vonattal mentek a besorozandó legények, és „a csaknem lakodalmi menethez hasonlító népes tömeg sokkal látványosabb, mint régen volt” – jegyzi meg egy korabeli megfigyelő.¹⁵

Ezek az adatok arra engednek következtetni, hogy struktúráját tekintve nagyrészt megőrizte kezdeti formáját, és ugyanakkor egyre látványosabbá vált.

A hatvanas-hetvenes évektől változott a térhasználat. Az eseményt megelőző időben egyikük családi házánál szervezkednek, többször találkoznak a kocsmában is ugyanezzel a céllal. A sorozás térhasználatát felvonuló jellegű, számos helyszín bejárása által valósul meg. A szerűk a sorozás reggelén a falu végén gyülekeztek. Innen a vonatállomásra mentek és Régenbe utaztak. Itt a kijelölt orvosi rendelőben orvosi vizsgálaton estek át. Ezt követte egy ünnepi ebéd, amit a város egy reprezentatív éttermében fogyasztottak el, majd a fényképészhez való betérés. Innen a régeni vonatállomásra vonultak, és haza utaztak. A vonatállomáson fejükre helyezték a feldíszített kalapot. Az ünneplő tömeggel együtt a falu fő utcáján végigvonulva a falu végére vonultak. Estig a közeli hozzátartozók köszöntik a besorozottat otthon, ahol regutavacsorát tartanak. A megrendezendő regutabálra a faluban lévő Kultúrotthonban kerül sor. A berukkolás előtti napon, vagy a hetvenes évektől kezdődően a berukkolás előtti hétvégén a berukkoló legény búcsúvacsorát tartott otthon. A bevonulás napján a falun végighaladva az állomásig énekelve mentek.

¹² Egyed 1981. 160. A vasútvonal Magyarót is átszelő szakasza 1905. november 16-án már megnyílt, mégsem ezzel utaztak sorozásra a hatvanas évekig.

¹³ Zsigmond – Palkó 1996. 136.

¹⁴ Zsigmond – Palkó 1996. 136.

¹⁵ Zsigmond – Palkó 1996. 138.

Amint a fenti bemutatásból kiderült a rítus által használt terek a nyilvánosság terei. A sorozás eseménye nagy lokális nyilvánosságot követel, ezt képezik le a terek is.

A rítus időpontja, időhasználata

A sorozás általában kora tavasszal volt, amikor a fiatal legényeket besorozták. A berukkolás tavasszal és ősszel történt, a berukkolók elkülönítették így egymást őszi és tavaszi ciklusba tartozóakra.

A sorozást megelőző előkészítési időszak a sorozásra felszólító levél kézbevitelétől az esemény napjáig tart. A sorozás reggelén a legények eltávoznak Régenbe. Napközben orvosi képességi vizsgálatokat végeznek. A regutakísérő ünnepi időnek számít a falu majdnem minden lakosa számára. Késő délután hazatérnek, egy óra alatt levonulnak a falun. Ezután otthon vannak estig. Estétől reggelig táncmulatságot tartanak. Ugyanakkor a bevonulás előtt búcsúvacsorát rendeznek, és a behívó napja előtti reggel elutaznak oda, ahova a behívójuk szól.

A rítus tárgyai

A tárgyak egy szokáson belül szituatív jelentéssel gyarapodnak, és a szokásesemény funkciójának elérésére használják, tárgyi kódnak nevezünk minden olyan materiális elemet, amit egy szokás keretében felhasználnak egy szokásesemény funkciójának elérésére.¹⁶ A rítus egyik jelképes tartozéka a regutakalap. Időben változott a kalaphordási szokás, de ezen az eseményen még akkor is jelen volt, amikor már nem volt használatban, vagy csak a közösség idősebb férfitagjai használták. Régebb a fiatal legény egy új kalapot vásárolt, amit hosszú időn keresztül őrizgetett, csak ünnepi alkalmakkor használt. Ez a tárgy emlékeztető funkciót töltött be a valamikori sorozásra emlékeztetve. Ahogy a kalapviselés szokása eltűnt a fiatalok körében, a sorozásra kerülő fiatal legények az előző generációktól, a család ruhatárából vették elő a féltve őrzött darabot, vagy ha már nem volt meg,

¹⁶ Pozsony 2006. 77.

akkor kölcsönkértek valakitől. A sorozás eseményére a kalapot a feltevő lányok díszítették fel, tartozékait, a dísztüket, szalagokat, tollakat üzletből vásárolták. Ezeket a díszeket később levették a kalapról és megőrizték, kölcsönadták. A reguta kalapra tett díszítményt a harmincas évek derekáig a kalap jobb oldalán viselték, a harmincas évek második felétől a kalap bal oldalára került, volt, amikor a kalap hátulján viselték.¹⁷ Ezután a kalap bal oldalára helyezték. Felhelyezése a fiatal státusváltását jelenti, és szimbolikusan kifejezi érett férfivá válását. Ugyanakkor azt is jelzi, mint a rítus egyik központi eleme, hogy ez az esemény elsősorban a férfiakat emeli ki.

A kalap a férfiaság szimbólumaként működött, a fejre való felhelyezése a fiatal legény felnőtt státusváltását, és a közösség által e szimbolikus cselekedet ennek elismerését jelentette. Ugyanakkor etnikus jelként is funkcionált. A jelképek által generált viselkedésminták identitásmintát is nyújtanak a közösség tagjai számára.¹⁸ A negyvenes években piros-fehér-zöld szalagot helyeztek rá, ezt a második világháború után a hatalom nem engedélyezte. Színe az etnikai hovatartozást is reprezentálta: a magyar legények zöld, a román és a cigánylegények barna, ritkábban sötét szürke kalapot helyeztek a fejükre. A különböző nemzetiségű legények a díszítményeket a kalap más-más oldalára helyezték. A díszítmények lokalitásra is utaltak: a magyaróiak és a fickóiak más-más helyre varrták.

A Falu nótáját csak Magyarán éneklük sorozás alkalmával, a falun való végigvonulás alkalmával, és csakis akkor, a már említett módon, közösségben. Üzenetek, jelentések sokasága fogalmazódik és fejeződik ki benne: a családtól, barátoktól, az ismert tájaktól való elválás szomorúságát, a szerelem elvesztőit, a nemzeti hovatartozás kinyilvánítását, a katonaelet nehézségeit és veszélyeit, a soron levő bevonulás képeit tartalmazza. Minden bevonuló korosztály az elődöktől tanultakat kiegészítette a saját aktuális üzenetével, családi háza, volt vagy aktuális szeretője, haragosa, barátja előtt személyes tartalommal telített üzenetet közvetített.

¹⁷ Zsigmond – Palkó 1996. 138.

¹⁸ Bodó 2000. 56.

A látványaspektusnak, a látványosságoknak kiemelkedő fontossága van a rítusban. A vizuális kódok, ebben az eseményben az ünneplők nem hétköznapi viselete, a román lobogó (1940-1944 között a magyar lobogó és a világháború után nem sokáig a hagyományos viselet), de akár látványosságként kezelném magát a felvonuló „tömeget”, az út széli bámészkodókat, a regutapárt magát, a bál alkalmával a terem két oldalán ülő nézőket is.

A rítus egyik egysége felvonuló jellegű, amely jól meghatározott rendben történik. Az éneklő reguták vonulnak az első sorban, utánuk többnyire a katonaviselt idős férfiak, a fiatalabbak, vagy azok, akik nem tudnak, nem akarnak énekelni, ezek is követik őket, itt már nőkkel együtt, végül az idősebb, házas asszonyok következnek.

A gyerekek helye nincs meghatározva, szabadon mozoghatnak, akár a reguták elé is állhatnak utánaözve ezek cselekedeteit. A reguták szimbolikus cselekvéssorában nagy jelentősége van az összefogózásnak (karjaikat egymás vállára téve vonulnak), ami összetartozásukat jelképezi.

A rítus funkciói

A magyarói közösség férfitagjai életpályájának egyik fontos csomópontja volt a katonaság-katonáskodás, mivel a közösségi tudatban a katonaviselt férfit érettnek és felelősség vállalására képesnek tartották. Az ünnepi kapcsolattartásnak be kell töltenie azt a funkciót is, hogy (...) jelezze a közösségnek az egyén státusában bekövetkezett változásokat, amelyeket verbálisan nem mindig lehet kifejezni, illetve erre nem mindig adódik alkalom.¹⁹

Az ünnep az emberi kapcsolatok működtetésének a tere is. Az egyén épp akkor mérettetik meg a közösség előtt, és helyeződik el annak hierarchiájában.²⁰ Az állam intézményével a háttérben egy olyan rítus jött létre, amely kortárs-csoportokat fogott össze, és több funkcióval is rendelkezett.

Felkészítette, megjelenítette és integrálta a fiatal legényt a falusi társadalom felnőtt férfitagjai közé. Azt is mondhatjuk, hogy ez az alkalom tulajdonképpen egy rituális keretek között megfogalmazott egyenjogúsítási aktus volt: a fiatalt a felnőtt férfiak identitás- és azonosságtudatával ruházták fel. Korábban az első alkalommal idegenbe való kimozdulás, a nemsokára el-

¹⁹ Bodó 2000. 53.

²⁰ Bodó 2000. 52.

kezdődő megpróbáltatások, a lehetséges veszélyekre való kilátásból keletkező feszültség levezetőjének funkcióját is ellátta egyéni és közösségi szinten.

A tradicionális társadalom keretei között megjelenítette a fiatal egyént és kortárscsoportot a közösség előtt, és jelezte, hogy nemsokára elérik a családalapításra alkalmas életkort. Ez egy lehetséges útja volt annak, hogy a fiatal párt találjon magának. Ebben a kontextusban megjelenítődött a közösség előtt a legény családja is, életképességének bizonyítása fontos volt a bekövetkező párválasztásban. A rítusban résztvevő lányok presztízsét is növelte, és elismertette a közösség előtt választott kapcsolatát. Ugyanakkor a rítus ideiglenesen felfüggesztette a csoporton belüli ellentéteket, különbségeket s éppen ezáltal, a közösség élménye alapvetően hozzájárult a társadalmi kapcsolatok szolidáris újratermeléséhez.²¹ Mindig egy szórakozási-kikapcsolódási lehetőség volt a közösség számára.

A második világháború után, de legfőképpen a hatvanas évektől elkezdődő osztálytársadalmi transzformációk nemcsak a termelés struktúráját, hanem a falu társadalmi viszonyait is átrendezték, ugyanakkor a közösségi mentalitás is változott, valamint az egyének tér-időhasználata és közösségi kapcsolatrendszerre.

A már említett funkciók közül néhány lassan jelentőségét veszítette: a fiatal legény már nem tette ki magát életveszélyeknek a katonaságba való bevonulással, a párválasztás mechanizmusa is megváltozott, a házassági életkor is lassan kitolódott. Ezzel szemben egyre inkább az adott korcsoport és az őket képviselő rokonsági intézmény gazdasági-kulturális erejének fitogtatása vált láthatatlanul fontossá. A nemzeti elnyomtatás éveiben a nemzeti hovatartozás kinyilvánításának egyik lokális fórumaként is funkcionált. Ezen túl a közösség sokszintű üzenete is volt a mediatizálódó világ irányába.

---

²¹ Pozsony 2006. 51.

Összegzés

A magyarói közösségben a fiatal legények státusváltásában fontos szerepe volt a sorozásnak és berukkolásnak. Hozzásegítette a fiatalot ahhoz, hogy a magyarói közösség szintjén zökkenőmentesen átlépjön egyik generációs csoportból a másikba, rituális keretek között eltávolította egy korábbi státusból, a fiatal legények csoportjából és egy új státussal ruházta fel, vagyis a legények ettől kezdve már felelősségre alkalmasnak tartották.

A vizsgált rítus jól meghatározott forgatókönyv szerint épült fel, a róla való tudás egyéni és közösségi tudás volt egyben, ennek elemei a társadalmi változásokkal együtt időben változtak.

A rítus jól meghatározott felépítés szerint működött, elemei szintén jól meghatározottak, jelentéseik közösségileg ismert és működtetett jelentések voltak.

A közösségi mentalításban a sorozás és a berukkolás egy tudásmezőben helyezkedik el. A berukkolást ezért nem tudtam behelyezni ebbe a modellbe, tulajdonképpen egy új átmeneti rítus kezdetét jeleníti meg.

A sorozás funkciója az időben változásokon ment keresztül, akárcsak az elemek, a rítus funkcióinak változásai is a társadalom és ezzel együtt a magyarói közösségen belül végbemenő változásokat tükrözik.

Felhasznált szakirodalom

BALÁZS Lajos – 1999 Szeretetet fogott el a gyermek iránt. A születés szokásvilága Csíkszentdomokoson.

Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda – 2006 A vágy rítusai – Rítusstratégiák. A születés, házasság, halál szokásvilágának lelki hátteréről Scientia Könyvkiadó, Kolozsvár

BODÓ Julianna – 2000 Szempontok az ünneplési gyakorlat vizsgálatához. In: Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

EGYED Ákos – 1981 Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbagyság felszabadításáról és a kapitalizmus történetéről Erdélyben. 1848–1914. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

JAGAMAS János – 1984 Magyaró énekes népzeneje. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

NIEDERMÜLLER Péter – 1976 A „vesszőzés” és az analóg szokások szemiotikai elemzése. In: VOIGHT Vilmos – SZÉPE György – SZERDAHELYI István (szerk.): A társadalom jelei. Szemiotikai tanulmányok. Budapest. 150–163.

1988 Élettörténet és életrajzi elbeszélés. Ethnographia. 1988 (3–4) 376–389.

POZSONY Ferenc – 2006 Erdélyi népszokások. Egyetemi jegyzet. 1. KJNT-BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

PALKÓ Attila – 1979 Tutajozás a Maroson. In: Korunk Évkönyv. 202–212.

PALKÓ Attila – **PORTIK Irén** – **ZSIGMOND József** – 1985 Felső Maros vidéki varrottások. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

PALKÓ Attila – 1995 Magyaró – Egy felső- marosmenti falu évszázadaiból. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

ZSIGMOND József – 1978 Disznóölés Magyarón. In: Népismereti dolgozatok. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest. 109–114., 1979 Havasolás. In: Korunk Évkönyv. 213–226.

ZSIGMOND József – **PALKÓ Attila** – 1996 Magyaró néphagyományairól. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

ZSIGMOND József – 2002 Apám nyomában Szibériában. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

Vajda Szabolcs-István iskolaigazgató, történelem szakos tanár

5.5. Magyarói tájház

Magyaró egy Felső-Marosmenti, többségében magyar lakta település, melynek lakossága hűen ápolta szokásait, hagyományait. Minden ünnepkörnek megvoltak a jellegzetes szokásai, melyek a rendszerváltás idejéig a falu közösségi életének fontos elemei voltak.

Az utóbbi húsz évben több helybéli külföldön vagy városon keresi kenyerét. Látva, megtapasztalva az ottani életformát, lassan a régi életkörülményeit felcserélte egy modern, kényelmesebb otthonra. Ebben már nem kaptak helyet a hagyományos, helyi mesterek által készített bútordarabok, és már nem a nagyanyáink fáradságos munkája által készített varrottások, szöttek lettek a lakás díszítőelemei.

Ez idő tájt kereskedők jelentek meg a faluban, akik felvásároltak régi bútordarabokat, szekrények mélyén porosodó textíliákat.

Innen jött az ötlet, hogy amíg nem késő, próbáljuk megmenteni elődjaink örökségét. Elkezdtek gyűjteni, megvásárolni azokat a jellegzetes magyarói darabokat, amelyek elkészítésével oly sokat fáradoztak ősaink.

Időközben sikerült megvenni egy század eleji régi parasztházat, amelyet nem kis munkával visszaállítottunk eredeti formájába: vakolat helyett tapasztás került a ház falára, beépített előszoba helyett tornác a ház tartozéka. Itt kaptak helyet a hagyományos népi kultúra jellegzetes darabjai. A berendezési tárgyak és kézimunkák a közösségből lettek összegyűjtve, gondosan figyeltünk arra, hogy minden darabnak ismerjük a készítőjét és a darab történetét.

Így került birtokunkba egy 200 éves Biblia, mely hosszú ideig el volt rejtve, továbbá a magyarói bíró széke, valamint a vetett ág varrottas párnái, melynek megvan a saját tragikus története.

A tiszta szobát a hagyományos berendezési szokások szerint rendeztük be. Helyet kap itt a varrottas párnákkal kirakott vetett ág, kanapé, sifon (két ajtós szekrény), asztal, kelengyész láda.

A konyhában van „felhúzza az asztaváta”, itt kapott helyet a kredenc, a csikókályha és a főzéshez szükséges eszközkészlet.

A hátsó szobában a kender, gyapjú megmunkálásához, halászáshoz, fakitermeléshez használt szerszámok vannak kiállítva, valamint a mindennapi tevékenységek alkalmával használt tárgyak (gólyaláb, köpülő, különböző díszekkel ellátott szenes vasalók, gyapjú fonására használt guzsalyok, méhkaptár, fateknők, kender megmunkálásához használt szerszámok (ehel, gereben, rontó, tiló stb.)

A katonaláda tipikus, kiemelkedő darabja e gyűjteménynek.

A tájház gyűjteményét gazdagítja falunk híres szülöttje, Palkó Attila, néprajzkutató hagyatéka is. Azt a tárgyi gyűjteményt, amely a Magyarói varrottasok és szöttesek című könyvének alapjául szolgált, a tájházban őrizzük. Ezt az értékes gyűjteményt Palkó Attila lányai adományozták a tájháznak, megőrzésre. Nemcsak a szülőföldhöz kapcsolódó munkái, hanem ezek a tárgyak is bizonyítékai Palkó Attila szülőföld iránti szeretetének és ragaszkodásának.

A tájház gyűjteményével elsődleges célunk megőrizni nagyapáink, nagyanyáink ránk maradt hagyatékát, féltve őrzött kincseit. Továbbá feltett szándékunk megmutatni fiataljainknak, hogy hogyan éltek elődjaink, mennyire egyszerű és mégis milyen leleményes volt a falusi ember, aki a közösség szoros részeként, nem pedig különállóként élte mindennapjait.

Kocsis Zoltán és Kocsis Brigitta

Magyarói tájház

5.6. Így kezdődött a folytatás... (a magyarói varrőkör)

2012 február hónapja fontos a Magyarói Református Egyházközség és a falu történetében, mert valami újnak a hónapja lehetett. Ekkor indult újabb útjára református nőszövetségünk szolgálata, mely pár éve szünetelt tevékenységében. A megfogalmazott terveink között az is szerepelt, hogy a messze földön is hírnevet szerzett gazdag hagyományát e településnek mi is mint nőszövetség, tudásunk, ismereteink alapján és akarásunk erejével előhozzuk a mélyből, ismét megéljük és használhatóvá tegyük. Több forrásanyag megtekintése, átolvasása, tanulmányozása adott erre lehetőséget, miközben kezünkbe fogtuk a már kivarrt ősi hagyományos magyarói és legújabb mintákkal díszített terítőket, falvédőket, párnákat, stb. Könyvek, folyóiratok és kézimunkák ösztönöztek arra, kezdjünk el ismét varrni, tanítsunk meg ifjabb nemzedékeket is erre, és vigyük ki környezetünkéből, mutassuk meg máshol és másoknak is azt a kincset, ami magyaróinak nevezhető, azt a sajátosságot, ami csak a miénk.

Így indultunk, egyszerű kedd délelőtti varrőkörös alkalmakkal, amely aztán kinőtte magát oda is, hogy otthonaikban is elővették asszonyaink a cérnát, a vásznat, a régi és újabb mintákat és varrtak. Először csak kisterítőket ajándékba lelkészeknek, vagy azon vendégeknek, akik meglátogatják gyülekezetünket, aztán a templompadokra készítettük el a varrottásokat, mivel az új padok már más méretek alapján készültek, aztán külföldi egyházi és polgári testvértelepülések (Dunaszentbenedek és Cigánd, Debrecen és Mezöberény) ajándékai között is találunk már magyarói varrottast, és mind a mai napig a keresztelőkendő és a konfirmáló batyu magyarói mintával és kék piros színű fonállal varrva kerül azokhoz, akik részére készül.

Összehoztak, formáltak, kiegészítettek ezen események, hisz a jó beszélgetések, a kedves emlékek felidézése, a hitvalló énekek és népdalok alkalmi, az irodalom szeretete, költők, írók verseinek, novelláinak, regényeinek olvasása, elmesélése, megbeszélése, a mesemondás és farsangi szokások felelevenítése, finom hagyományos sütemények elfogyasztása, tette gazdaggá,

mozgalmassá ezeket. Kicsi mosolyt, fényt, örömet, jókedvet és békességet varázsoltak ez alkalmak szíveinkbe, könnyítették a magány elviselését, növelték a közösség erejét. Hogy megérte-e ezért és ebben fáradozni, hogy van-e értelme? Nem tudnám megmondani, nem is akarom, nem is az én tisztem lenne, mert engem szüleim, nevelőim, tanárain, köztük Palkó Attila történelemtanárom, aki a Kolozsvári Református Kollégiumban tanított engem, és hivatásom előjárói, megtanítottak két igazságra. Először arra, hogy csak az lesz érték, csak az marad értékes, csak az menthető át a következő nemzedékek életébe, amivel ma foglalkozunk, amit ma felelevenítünk, amit ma leírunk, amire a jelenben tekintetünket fordítjuk, amit kezünkbe veszünk, amire fókuszálunk. Másodszor figyelmemet a nagy fejedelmünk Bethlen Gábor, nehézségben élve is jövőt építő gondolatára irányították: Nem mindig lehet megtenni, amit kell, de mindig meg kell tenni, amit lehet. És ehhez társult az a személyes bibliai üzenet, melyet hiszem, hogy a mindenható Isten helyezett szívemre:

...légy erős és bátor. Ne félj, és ne rettegj, mert veled van Istened, az ÚR, mindenütt, amerre csak jársz. //Józsué 1,9.

Magyaró hagyományaiban pedig találtunk olyan elfeledett értéket, aminek újabb értelmet lehetett adni és adtunk is. Minden jóban, szépben, múlt értékeiben való fáradozásnak előbb utóbb megjön a hozadéka. Az áldást nem mi adjuk, azt idővel tapasztaljuk meg, miként az elvetett magnak sem azonnal látjuk, tapasztaljuk az értékes hozadékát, hanem sok idő, harc és küzdelem, félelem és kétségbeesés, de erős bizalom után. Így Magyaró 794 éves múltjának és mostani jelenének munkáinkkal, odaadásunkkal, kézimunka kiállításainkkal, alkalmainkkal mi is része lehettünk és vagyunk.

Köszönet ezért mindenekelőtt elődjainknek, akik már jóval előttünk beléptek azon nagyok sorába, akik részletesen körüljárták mindazt, amit mi ma, e mostani időkben is bátran és büszkén, de leginkább nagy hálával a szívünkben felelevenítettünk, használunk és igyekszünk tovább adni.

Így kell köszönetet mondanunk Palkó Attila történésznek, tanárnak, aki magyarói gyökereit el nem feledve, hagyományát szeretve és ápolva, írásai-ban továbbadva valami megfogható maradandót alkotott gazdag múltunk-ról. Írásait, könyveit, kutatásait használtuk fel arra, hogy a 21. században,

amely a liberális eszme világát testesíti meg és a szekularizálás nyomait kívánja a mai kor nemzedékének életén hagyni, megmaradjunk kimozdíthatatlan kövekként vízuhatok közepette, miként Wass Albert is mondja, „mert csak a kő marad, a víz, az rohan...”

Hogy lesz-e folytatás és meddig? Erre sem tudom a választ, csak azt, hogy amíg ketten vagy hárman vagy többen megtudják csodálni a magyarói kézimunkát, amíg templomunk díszítőelemeiként ott vannak a varrottasok, amíg kinyitjuk a Palkó Attila történész vagy mások által leírt hagyományokat és történelmünket felelevenítő írásait, amíg magyaróiként tud dobbanni itthon és a nagyvilágban a szív, amíg nem a jelen kor mindeneket összemosó divatja, a gőg és a büszkeség uralja a gondolatokat, amíg nagymamák, anyák és leányok lesznek, addig lesz folytatás. Hiszem, hogy jön helyettem, helyettünk valaki más, aki elkezd újra a folytatást... Áldás legyen ma is és holnap is a kicsiny, de nagyot ajándékozó kezdeteken.

*Takács Malvin református lelkész,
Kelt, 2022 május, Magyarón*

Találkozó a magyarói varrókör tagjaival

Magyarói szőttesek vásárban

5.7. Magyarói népviselet

Magyarón minden konfirmálónak készítenek népviseletet. A hagyomány viszont, a férfi és a női viseletnél is, változott az évek folyamán. Régen a gyermekek 4-5 éves koruk után priccses nadrágot viseltek, amihez minden gyermek kapott bakancsot és zoknit, amit visszatűrtek. A módosabb legényeknek már volt csizmájuk, a férfiaknál pedig már mindenkinek. A priccses nadrág volt a hétköznapi viselet, anyagát szürke, sötétszürke, barna színekben maguk szőtték vagy pedig szőttették posztóból, a nyári kétnyüstös, a téli pedig négynyüstös volt. Viseltek már a kéklájbít, a hímzése viszont mindig változott, annak függvényében, hogy kinek mit bírt el a zsebe, kinek mire volt módja.

Gyerekek magyarói népviseletben

Akinek megszegni már nem volt módja, annak csak egyszerű kéklájbija volt, sújtással. A kék ujjas szintén megvolt, megvan most is, idősebb korban ez szürke volt, vitézkötéses. A kabátnak, ujjasnak hátul volt a pántja, ezt Magyarón kalánytartónak nevezték. A gallérján lehetett báránybőr is, vagy simán maradt, csak az anyag maga. A fehér harisnya kékkel díszítve ünnepi viselet volt. A kis magyar világban zöld díszítést kapott a harisnya, de ez csak rövid ideig tartott, utána visszatértek a kék díszítéshez. Jellegzetes a kék-zöld párosítás, zöld kalap, kék zeke, kék lájbi, ujjas. A kalap azért zöld, mert az emberek az erdőn dolgoztak, és a havasi embernek ilyen zöld a kalapja. A kék szín a Maros jelképe, a Maros partján található a település. A kék még az ibolyát is jelképezi, az ének szerint is tele van Magyaró ibolyával. A férfingek mandzsettáját és a nyakrészt halványárgával díszítették, krémszínű-sárgás volt a hímzés. A régi női viseletből már csak egy van a faluban, szinte kétszáz éves, a sajátom. Sötét színű, és ahogy korosodtak az asszonyok, úgy sötétedett a viselet is. Szoknya, kötény és egy selyemkötény. Amikor férjhez mentek a lányok, utána már selyem kötényt viseltek. Idősebb asszonyok varrottas kötényt nem viseltek. A női ing ki volt hímezve piros-kék dupla keresztzemes varrással, az ujjá sűrű ráncba szedve, darázs-fészkesen. Lájbi, alsószoknya egészítette ki, mint minden más viseletnél. Az asszonyoknak volt csizmájuk vagy magasszárú, pántos cipőjük is, spanglis, ahogy ők nevezték, ami ma karaktercipő. Aki módosabb volt, annak ezerráncú volt a csizmája, aki nem, annak sima, de keményszárú csizmája volt. Az új viselet annyiban változott, hogy a szoknya megvilágosodott, de továbbra is kék-, zöld és piros maradt. Az asszonyok kendőt hordtak, amilyen színű a kötényük volt, a fejükre is ugyanolyan színű kendőt kötöttek. A piroskockás szoknya maradt, a lájbi viszont újabban már gyöngyös. Az ing és a kötény piros-kékkel hímzett, az ing szintén, apró, dupla keresztzemes, piros-kék ez is. A piros-kék színkombináció általában is jellemző Magyaróra. Az asszonyok kendőt hordtak, amilyen színű volt a kötényük, a fejükre is ugyanolyan színű kendőt kötöttek. Régebb fersinget, egyberuhát viseltek, ma már két részből készítik a ruhát, a táncosok is ilyen ruhát viselnek.

Lovász Jámbor Imola Zsuzsánna

5.8. Magyarói táncrend

A táncrendeket általában zárják a szaporával, Magyarón viszont szaporával kezdik, ami náluk a forgatósnak felel meg. Magyaró lakossága több helyről verődött össze, többek között a Borsa völgyéből és Aranyosszékről is, ennek megfelelően a táncaik is változatosak. A magyarói tánc az külső-belső lábas, a páros táncok külső-belső lábasak, a páros forgás belső-lábas, úgy mondják Magyarón, hogy sifitelnek. Az átdobások, a pörgések, a sarkon pörgések viszont külső-lábasok, és a szaporában a fiúknak van egy jellegzetes lépésük, két rövid és egy hosszú, a tititá.

A táncrend így épült fel: szapora, csárdás, korcsos, cigánycsárdás. Most, hogy elkezdtek az emberek koreográfiában használni, az elejére csatolták a verbunkot. A verbunkról fontos tudni azt, hogy a szünetekben táncolták, és külön kérték a legények.

Jellegzetessége a szaporának, hogy lép-lép, tikitá, de van egy lent-fent lépés is benne, ami az egész táncnak megadja az ízt. A csárdásban a zene négy-negyedes, az átdobások viszont háromlépésűek, ezért egyeseknek nagyon furcsa, hogy nem a négyütemű dallamot kell kitölteni, hanem csak három-negyedet. A negyedik ütemet a dallamsor végén kitöltik pörgetéssel. Mivel az emberek „keveredtek”, Magyarón is, a szomszédos Fickón is lehet találni kalotaszegi motívumokat. Nemcsak kéz alá, hanem visszafelé is forgatnak, és teljesen elpördítenek. A magyaróiak általában egy irányba forgattak, tehát vagy csak jobbkézre, illetve balkézre, de mindig egy irányba. Volt, amikor a legények a szomszédos faluba udvaroltak, s a táncosok, táncok így keveredtek. A cigánycsárdásra és a korcsosra általában ugyanazt szokták táncolni, mint a csárdásra, közel lép viszont a tititá. Tehát ugyanolyan, mint a mezősegi átdobásban, ezt viszont nem mindig szokták fél-talpezni, hanem teletalpezzák. Mivel a cigánycsárdás egy újabb típusú táncrend része, újabb figurákat is táncolnak rá. Elengedik a lányt és verbunkfigurákat is beiktatnak.

A verbunk technikailag elég kemény, de a lábtekerőktől, a csipőhúzóktól a sifitelőkhöz, a csapásokig nagyon sok motívum megtalálható benne. Hasonlítanak bizonyos fokig egyes kalotaszegi és mezőségi motívumokra is.

A szapora táncról. A szapora név a tititákból jön. Ha megnézzük a többit, sem a korcsosban, sem a csárdásban nincs aprózó lépés, tehát szaporázták a lépést a páros táncban is. Két szaporázó után a fiúk pihentek egyet. A szaporát valamivel lassabban táncolják, mint a fordulókat. A cigányzenészek muzsikáltak máshol is, vagy máshonnan jöttek muzsikálni, mint például Bolond Jóska, aki járt a Nyárad mentére, járt a Maros-mentére, nálunk is sokszor muzsikált, vagy az öreg Elek bácsi. Voltak magyarói zenészek is, Stéfi például, de Joka, a cimbalmos volt a legjobb, ők hozták-vitték a dallamokat ide-oda. Így a korcsosra a Nyárad mentén táncolnak forgatóst, de táncolnak más dallamokra is. Jelenleg élnek még adatközlők, akik táncolnak, el is szoktak velünk járni bizonyos rendezvényekre. Kristóf Pista bácsi kedves feleségével, és Ördög Attila bácsi, kedves feleségével, nagyon szépen táncolnak. Sajnos, ők verbunkot már nem, de szaporát, csárdást, cigánycsárdást igen. Nagyon szépen énekelnek, nagyon sok nótát és népdalt ismernek.

A jelenlegi táncsoportoknak 2003-tól Dr. Lovász Jámбор Zoltán leánya és zenekara muzsikál.

Bugnár Zsolt

5.9. Dr. Lovász Jámбор Zoltán (1934 – 2022)

Szülőként, vezetőként, magyarói lakosként, szeretnénk köszönetet mondani néhai Dr. Lovász Jámбор Zoltán mentornak, azért a szeretetteljes erőfeszítéséért, hogy sok mindenkit a zene szeretetére juttatott. Értékes tudása, belátása sokat segített gyerekeinknek, közösségünknek. Köszönet a felbecsülhetetlen útmutatásért, áldozatvállalásért, kitartásáért. Ezért tehát a hála szívek szerte szétszóródik az Ön tiszteletére, Zoli bácsi!

Mindeneket megköszönve halkán kimondjuk “Isten vele”, emléke szívünkben örökké élni fog!

Kristóf József

Lovász Jámбор Zoltán és lánya, Lovász Jámбор Zsuzsa

5.10. Egy Felső-Maros menti család nemzedékeinek

hagyományos textilkultúrája

A kultúrának, mint emberi produktumnak, története van: keletkezik, növekszik, változik. A modernizáció következtében a hagyományos kultúra egyre inkább elveszti a kultúrában évszázadokon át betöltött központi pozícióját, miközben visszafordíthatatlanul egy újfajta hagyomány térnyerése válik láthatóvá.

Milyen feladatot ró ez a felismerés ránk?

A régi hagyományokhoz való emlékező kapcsolódásnak a szükségességét tulajdonképpen a felejtés tényére való ráébredés, a hagyományszakadás döbbenete mutatja meg igazán. Ott, ahol megrendül a folytonosság alapja, beindul a keretek megteremtésének új folyamata.

Mit jelent ez a kultúrára nézve?

Mennyire van értelme erről beszélni?

Ma, ha csakugyan valamiféle hagyománytörés tanúi és részesei vagyunk, akkor számolnunk kell a problémahelyzetek fölvetődésével is.

Mindez a hagyományokhoz való visszafordulás természetes igényén túl, aktív, értelmező odafordulásra készítet. A kultúra folytonosságát éppen a jelennek önnön hagyományaival történő ütköztető találkozása biztosítja.

Mivel a nagy egységet az apró részek szoros összefüggése, kapcsolatrendszere alkotja, egy-egy rész megváltoztatása az egész rendszerben változást idéz elő. A kultúra változásával bizonyos jelek elveszíthették korábbi jelentéstartalmukat, esetleg új jelentésekkel ruházódtak fel. Tehát a kultúra történetét felfoghatjuk úgy is, mint a jelek történetileg változó rendszerét.

Tanulmányom témája egy Felső-Maros menti család nemzedékeinek hagyományos textilkultúrája és ennek változásai.

Megvizsgálom azt a kontextust, környezetet, amelyben a textíliák, s ezek díszítményei létrejöhetnek. Behelyezem a fennmaradt textileket a generációk tárgyhasználati rendjébe, úgy, hogy figyelni próbálok azoknak az

elsődleges, gyakorlati és másodlagos kommunikációs funkcióira is. További vizsgálati szempontjaim: milyen viszonyban van a kiválasztott család gyakorlata faluja, illetve a régió általános gyakorlatával.

Vizsgálatom helyszíne a Felső-Maros menti Beresztelke. A vegyes etnikumú falu a Kolozsvár – Szászrégen útvonalon helyezkedik el, Szászrégentől hat kilométerre. A lakosság életmódját illetően a város közelségének a hatása figyelhető meg.

Hajdanán szolgálni, cselédkedni, mesterséget tanulni jártak Szászrégenbe.

A két világháborút követő időszak a nagy változások kora volt. Előtte a falu lakosságának nagy része, akárcsak a környező falvaké, földműveléssel, állattartással foglalkozott. A befektetés, a piac-orientáltság nem bírt nagy jelentőséggel. A kereskedelem kimerült annyiban, hogy vásárba jártak, esetleg zöldséget, tejet szállítottak a városi „uraknak”, valamint a városi boltból, a zsidótól és a házaló kereskedőktől szerezték be a szükségességeket. A kollektivizálás után teljes változás állt be: a földeket, állatokat elvették. Az iparosodás hatására a várossal intenzívebb lett a kapcsolat, a szászrégeni fafeldolgozó- és vasipari üzemek, varrodák, stb. kínáltak munkalehetőségeket. Sokan ingázó életmódra rendezkedtek be.

A változás dialektikáját, dinamikáját a textília, ezen belül a lakástextília, különböző alkalmakkor használatos anyagok, ezek elsődleges és másodlagos, kommunikációs funkciói megvizsgálása által próbálom jellemezni. Kísérletet teszek arra, hogy behelyezzem a fennmaradt textileket a generációk tárgyhasználati rendjébe. Egy négy generációs családot választottam ki ehhez. Szükségesnek találtam négy generáció hagyományos textilkultúráját megvizsgálni, azért, hogy a generációk közötti hasonlóságok és különbségek nyilvánvalóvá váljanak. Éppen ezért jelen tanulmány megírásakor, 2003-ban végzett gyűjtésemre is támaszkodtam, amikor a család legidősebb tagja, Rácz Klára (született: 1914-ben), a továbbiakban: R. K., még élt, és aktívan vette ki a részét a kézimunkázásban.

A kiválasztott család vagyoni helyzet szempontjából átlagosnak tekinthető, hiszen középgazdának számított. Reprezentatívnak is tekinthető, hiszen a legtöbb család hasonló módon élt. (Beresztelkén a családok nagy része középgazda volt, 5-7 hektár földdel rendelkeztek). A kiválasztott család és a falu általános textilkultúrája viszonyát vizsgálva, elmondható, hogy hasonló textilek szinte minden háznál találhatóak.

„Mennyi sokat kellett dógozzanak akkor az asszonyok. S aztán bölcsekedtek, hogy melyik mit varrt” – mesélte R. K., arra az időre utalva, amikor a falusi asszonyok maguk készítették el a mindennap szükséges, valamint a különleges alkalmakkor használatos ünnepi és rituális textíliát. Arra, hogy hogyan tanult meg varrni, szöni, milyen emlékei fűződnek ehhez, mikor szoktak kézimunkázni, így válaszolt: „Télen volt időnk varrni, fonni, szöni. Édesanyám nem ült csak úgy, nekem is mutatta, hogy kell. Éppen csak elvégezte a dógát, aztán ült is le. Erősen szépen tudott varrni. Csak jöttek, kiabáltak bé az udvaron, hogy engedje, hogy nézzék meg, hogy mit varr, adj a oda, hogy vegyék le tőle.” „Felállítottuk a szövőszéket, s aztán szőttünk, amit tudtunk, s amit kitaláltunk. És ami kellett a házhoz. Az asztavátát édesanyámtól örökölttem. Voltak a faluban, hogy még húsz nyüsteseket is szöttek, ők tudják, hogy hogy csinálták őket. A soknyüstösöket a nagygazdánék cifrázták. A finomból ruhát, szoknyát, inget csináltunk, s a nadrágot, ujjast négy nyüsttel szöttük, hogy legyen erős. Nem nagyon kötöttek akkoriban az asszonyok. A téli ruhákat, pokrócokat is szötték. Mindenki szőtt, varrt, igyekezett, hogy legyen mindene, de volt, aki nem értette úgy.”

R. K.-nak két lánya van, 1938-ban és 1943-ban születtek. Egyikőjük sok szép csipkét horgolt, a másik saját bevallása szerint: „Szöni nem erősen tudtam, nem értettem csak a szőnyegszövéshez. Csergéket szöttünk abban az időben. Sokat varrtunk szálöltéses, töltött és keresztzemes varrással.” Közben jelentős mennyiségben szaporodott a bolti textíliák száma.

Az unoka (1958-ban született) dédmamájától és nagymamájától tanult varrni, de gyerekkorában az iskolai kézimunka órákon odafigyeltek arra is, hogy a lányok megtanuljanak kézimunkázni. Telenként hímez, többnyire apróbb munkákat, olyanokat, amelyek használatba is kerülnek: falvédő, énekeskönyv-, Biblia borítók.

A dédunokák megtanultak ugyan hímezni a család nőtagjainak a vezetése alatt, készítettek könnyebb, kevesebb munkát igénylő varrottásokat, de mára ez a gyakorlat szinte teljesen megszűnt.

Megvizsgálva a család textíliáját, megállapítható, hogy inkább a lakástextília maradt fenn házi kivitelezésben. Néhány ruhanemű csak azért maradt meg, mert keveset volt használatban: két nyüstös alsó hosszú ing, alsó szoknya, kötény: kétnyüstös, keresztzemes hímzéssel, rózsamotívumokkal, M. K. monogrammal díszített. (Szokás volt az aprószentek napján tartott

tánc. Erre az alkalomra a kezesek, vagyis a mulatságot szervező legények, meghívták a szeretőjüket, hogy elkészítsék a karácsonyi kántálás jutalmául kapott kolbászt. A lányok ekkor kötötték fel a díszes kötényüket. Hasonló díszes kötényeket hordtak lakodalomkor a szakácsasszonyok.)

Legnagyobb arányban az asztalneműk szerepelnek a lakástextília között. A házilag készített alapanyagok a generációk során előre haladva, teljes mértékben kicserélődtek üzletire. A díszítés motívumai is újakkal egészültek ki, de ezt a tendenciát ellensúlyozza, hogy a mintakincs öröklődött egyik generációról a másikra. Jellemző a változás dinamikájára, hogy a geometrikus díszítés mellett egyre nagyobb a természetes hímzés aránya. A színezés egyre változatosabb lesz, gyakoribbá válik a tarka minta, a piros és fekete mellett megjelenik a zöld is.

Megfigyelhető a hímzés technikájában is a változás: míg a dédmama csak keresztzemes mintákat varrt, leánya töltött varrással, szurkáló technikával is hímezett, unokája pedig írásost, láncvarrásost, töltöttet, bújtatottat és keresztzemeset. A dédunokák pedig gobleneket is készítettek, faliszőnyegeket bogoztak.

A textilkészítés hagyományát túlélte a textilkelengye adás hagyománya, továbbá az is, hogy egyes textília funkcióbeli változáson ment át: több „betegasszony” (gyermekágyas) terítőt később asztalterítőként használtak.

R. K. elkészítette a saját temetésére a lelkész elé teendő asztalra való szőtes terítőt. Vízfolyásos minta díszíti, aminek az anyaga selyemszál. „Erősen nehéz volt selyemszállal dolgozni. Ez így szép. A vízfolyások selyemszállal vannak.” Felértékelt szerepe volt az üzleti selyemszálnak. Az, hogy drága, ünnepi, az, hogy nehéz volt vele dolgozni megkülönbözteti a többi kézimunkától. De ezt teszi a neki szánt funkció is, hiszen halotti abrosz. (A víz az élet, lélek és újjászületés jelképe, a megtisztulás eszköze is egyben.)

A nagyobb családi ünnepekre készített abroszoknak többnyire csak gyakorlati szerepük van. Viszont van négy abrosz, amelyek soha nem voltak ilyenként használva. Ezeket a „nyújtópadra”, ravatalra terítették családtagok elhalálozásakor. Két szélből készültek (mintájuk szerint nagycsipkés, leveles, nagytáblás, aszúros), és úgy rendezték el a ravatalon, hogy többet egymás mellé helyeztek, a célból, hogy a padot teljesen letakarják, és a szélük hosszan lelógjon. Megvizsgáltam a faluban néhány családnál a haláleset alkalmával használatos nyújtópadra valókat, valamint ezek használati

módját. Ezek, az eredetileg abrosznak készült, de speciális funkciót nyert szőttesek fehérek, szintén négy- vagy három nyüstösek, sinoras, koszorús, táblás mintájúak.

Mára már megszűnt ezeknek a daraboknak a használata, hiszen mindenki az egységes egyházi textíliát használja.

Tapasztalatom szerint ezeket a hagyományos textíliákat az idősebb korosztály gondosan összefogva, kisimítva őrzi az „elsőházban” lévő szekrényben, általában nincsenek használatba véve.

Sok a kisebb méretű kendő, terítő: természetes és geometrikus mintájúak, csipkés szélűek. Míg a beteg ismerősök felkeresésekor használt terítők szebb, finomabb anyagból készültek, díszítésük több munkát igényelt, addig az ebéd mezőre való kivitelére megtették a durvább anyagból készült egyszerűbb anyagok is.

R. K.: „Ünnepnap a fiúk kaptak zsebkendőt a szeretőjüktől. Lakodalomkor a vőfik a koszorús lányoktól kapták. De aztán volt, hogy csak úgy elvették. Annyit kínlódtál vele, s csak úgy elvették. A gyócs is nagyon drága volt.” Az ajándékváltás kifejezte az egymás iránti elkötelezettséget. De a zsebkendő eltulajdonítása gyakran csak legényi virtuskodásból történt. A zsebkendőadás szokása még élt az 1900-as évek végén, hiszen lakodalomkor a koszorúslányok szép fehér zsebkendőt vásároltak a vőfélyeknek, akiktől cserében csokrot kaptak.

Megfigyelhető, hogy habár a szokáscselekvés tovább él, hasonlóan a tárgyai is, a kettő közötti kapcsolat mégis megszakadt. A zsebkendők eredetileg jellegzetességeikkel, készítési módjukkal, motívumaikkal is részt vettek a szokáscselekvések rendszerében, és egy jól meghatározott célt szolgáltak. Később az egyszerűség kedvéért gyári készítésű zsebkendőket kezdtek el használni, viszont azok csupán az alapfunkció betöltésére voltak alkalmasok. Így a zsebkendők, jegykendők funkcióváltáson mentek át, míg végül teljesen eltűntek. A régi, házi készítésű darabok emléktárgyakként vannak megőrizve.

A vetettágy-terítők, ágyterítők, falvédők, lepedőszélek, szőtt törülközők, párnahéjak, díszpárnák sincsenek használatban, de gondosan őrzik az idősebbek őket. Viszont ugyanez a fiatalabb korosztályról már nem mondható el.

Megállapítható, hogy a textilkultúra jelentős változásokon ment keresztül a vizsgált négy nemzedéknél. De már az elsőnél sem beszélhetünk csak hagyományos régies stílusú textíliáról: már az ő életében is jelentkezik

egyfelől a rituális tárgyak funkcióvesztésének, másfelől a házi készítésű daraboknak a gyári eredetűekkel való felcserélésének folyamata. Feltételezhető, hogy már az első világháború után egymás mellett él a régi és az újabb gyakorlat. Egyre szűkült a házi készítésű darabok száma, egyre egyszerűsödött kivitelezésük, megkopott az elkészítésükhöz szükséges tudás és a használat háttérül szolgáló kulturális hagyomány.

Ma már csak díszként, de még inkább csak emlékként vannak jelen.

A minták helye a Felső-Maros vidéki hímzések sorában

A továbbiakban megpróbálom a gyűjtött anyagot belehelyezni egy tágabb tájegységbe. Mindezt viszonyításként teszem, hogy belehelyezhessem egy nagyobb kontextusba, és megvizsgáljam a hasonlóságokat, illetve az eltéréseket.

A Felső-Maros vidéki hagyomány áttekintését megkönnyíti a Palkó-Portik-Zsigmond: Felső-Maros vidéki varrottások (1985) című mintagyűjteménye, melynek három darabját Palkó Attila éppen az én adatközlőmtől, R. K.-tól gyűjtötte 1962-ben.

Szerkezeti felépítés, kidolgozás, forma, díszítőmotívum és színezés alapján két fő csoportot különítenek el a mintagyűjtemény szerzői: régi és újabb stílusú mintákat. A régi stílusú minták közt vannak mértaniak, stilizált növényi és alakos ábrázolásúak, az újabb stílusúak pedig természetes növényi- és állatábrázolások (Palkó-Portik-Zsigmond 1985:12-13).

A vizsgált család textíliáját és e mintagyűjteményt összehasonlítva, megvizsgálom, hogy az általam gyűjtött anyag milyen viszonyban van Beresztelke és vidéke hímzéseivel, és a minták, technikájuk, motívumaik, szerkezeti felépítésük alapján hogyan illeszkednek bele a Felső-Maros vidéki textilkultúrába.

Átfedések találhatóak, hiszen R. K. tulajdonában lévő textília mintáiból is közöltek néhányat a gyűjteményben, a 200., 224., 276. mintákat. A 124., 265. minták megtalálhatóak R. K. textíliái között is, de ezeket a hozzá viszakérült mintagyűjteményből szerzett információk alapján varrta meg.

A 200. ábra egy kakastaréjos párnavégből lett terítőt mutat be. Hasonló szerkezete, motívuma van a holtmarosi és marosvásárhelyi közölt mintáknak is.

A mintagyűjteményben a 224-es ábra (párna) mintáját szulánkos névvel nevezték meg 1962-ben. E mintát 2003-ban *harangozóvirágos*nak nevezte adatközlőm.

A kétféle elnevezést a két gyűjtés között eltelt idő befolyásolhatta. Szerepet játszhatott benne az adatközlő emlékezetének a meggyengülése is, továbbá a motívum mindkét virágra emlékeztető formája. Ez a hímzés-minta egy hosszabb folyamat több állomását is jelenti: hagyományos stílusú, ritmikusan ismétlődő geometrikus virágtövek alkotta középintáját mintakeretező csík zárja körbe. Erre naturális kivitelezésű, újabb keletű indázó, leveles, virágos motívum tevődik rá. A virágtövekhez viszonyítva túl nagy méretű. Míg a régies minták esetében a motívum egész felülete be van töltve, ennek csak a körvonalait hímezték ki. Az alkotó értékítéletét a méretarányok megváltoztatása mellett a névadás is tükrözi: a minta egésze az újabb, értékesebbnek ítélt csupán kiegészítő motívumról kapja a nevét.

A Palkó-Portik-Zsigmond féle mintagyűjteményben a 276-os ábra *címeres szervétát* tartalmaz. A centrális, kettős szimmetriatengelyre szerkesztett minta négy negyed egység által körformát alkot. A kecske alakok, az országalma, illetve stilizált keresztmotívumok egyaránt a magas tradícióból származó hatást tükrözik. (A kúria, a parókia, a más vidékről származó tanító családja kisugárzási központok voltak a falu népe számára. Különbféle hatásokat közvetítettek a falu fele.) A mintát R. K. a falubeli tanítónétól kapta. Ezt a kosár letakaró kendőt R. K. büszkén használta és sokra tartotta a „bárói” mintája miatt.

A 124-es ábra mintájának megnevezése: németszegfűs madárral, párnavég Vajdaszentiványról. E minta megtalálható R. K. textíliái között is (ő is vajdaszent-iványi származású), ugyanilyen kivitelezésben, hasonló rendeltetésű háziszöttes anyagon, R. K. kelengyjének a része volt.

A 265-ös ábrán közölt szarvasos derékaljvég mintát Fickóról közlik. Ugyancsak jelen van e család varrottasai között. A díszítmény a régi típusú alakosok közé tartozik: a virágtő két oldalán elhelyezett szarvas motívumok, ágain pedig repülő madarak alkotják a középintá szerkezetét.

A Palkó-Portik-Zsigmond mintagyűjteményében más, Beresztelkéről származó minták is találhatóak: eses párnavég, *seprűs* párnavég, pávás derékaljvég, *gránátalmás* derékaljvég, amelyhez megjegyzésként fűzik: „reneszánsz-kori minta, a Felső –Maros mentén egyike a legkedveltebb mintáknak.”

Következtetések

A tárgyak keletkezéstörténetében a funkció játszik központi szerepet: ezzel összefüggésben tervezik meg alakját, anyagát, szerkezetét, díszítményét. Ez az összefüggés sokáig nyilvánvaló maradt a házi készítésű tárgyak megítélésénél, viszont elhomályosodott a fogyasztói társadalom gyári portékái esetében. A házi textíliák használati köre az újabb generációk kezében egyre inkább szorult, vagy el is tűnt. Megfigyelhető a polgári ízlés átvétele részben az esztétikai értékrend megváltozása miatt, miszerint az új s még újabb, a drága tekinthető szépnek, trendinek.

De részben az is közrejátszik, hogy fokozatosan a generációk során teljesen megváltozott az életmód. Ugyanakkor a közösségi ízlés meggyengülésével a különböző csoportok más rétegek kulturális mintáit is követhetik: összezavarodnak az

esztétikai értékek, elmosódik a határvonal a városi, népieskedő giccs és a műtárgy, valamint a népies és népi között.

Mára már jórészt csak a fennmaradt textíliáról beszélhetünk, vagyis egy hosszú folyamat, gyakorlat megszűnéséről, amelynek az emlékei is halványodóban vannak. Használatuk helyét át kell vegye az őrzésük gesztusa. Általuk emlékezünk az elődökre, a készítőre, illetve az egykori használókra.

A fennmaradt textileknek módosulnak az eredeti funkciói: az esztétikai, az emlékeztető, az identitáshordozó szerepük kerül előtérbe. Az emlékezés az értékek tudatosítását követően egyszersmind a tárgyak újraalkotásának formáját is öltheti. A népművészet vitrinbe, kiállítás polcára, falára való, és másra alig használható.

Pedig eredetileg nem készültek önmagukért való dísz tárgyak, habár természetesen a szép iránti igény kielégítését is szolgálták.

Talán mégis általuk megsejthetünk valamit a textilhasználat hajdani titkából, a régi emberek világszemléletéből, a természettel való szoros kapcsolatából, amit a modern ember nem mondhat magáénak, hiszen ezeket veszítette el a materiális tendenciák kiélése, élményritmusának felgyorsulása közben.

Felhasznált irodalom:

Palkó – Portik – Zsigmond: 1985 Felső-Maros vidéki varrottások, Bukarest

Damó Sarolta magyar szakos tanár

5.11. A párválasztás kritériumrendszere Magyarón

Részlet Bartha Ibolya azonos című tanulmányából

Bevezető

A PÁRVÁLASZTÁS ÉS ESKÜVŐ MAGYARÓN (1999) című tanulmányban bemutatom Magyaró lakodalmi szokásvilágát és a házasságkötések kritériumrendszerét 98 év levéltári adatai alapján. A vizsgált időszak: 1900–1998 (1958 házasságkötés).

A PÁRVÁLASZTÁS KRITÉRIUMRENDSZERE MAGYARÓN részlet a már említett nagyobb tanulmányból. Alapul használtam Palkó Attila és Zsigmond József Magyaróról írt műveit, valamint Balázs Lajos *Az én első tisztességes napom. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson* (1994) című könyvét.

Igyekeztem néprajzszakismereteim szerény lehetőségeim szerint magyar szakmunkák tanulmányozásával kiegészíteni, munkaterveket készítettem, kérdőíveket szerkesztettem. Elsődleges értesüléseimet, megsejtéseimet kérdőíves felméréssel, adatközlőkkel folytatott beszélgetésekkel egészítettem ki.

A dolgozat gerincét viszont az a levéltári anyag képezi, amelyet a Magyarói Helyi Tanács polgári anyakönyveiből, valamint a Református Egyház anyakönyvének nyilvántartásaiból jegyzeteltem ki. Az adatgyűjtés és felmérés csak a Magyarón nyilvántartott egyházi és polgári anyakönyvi adatokra terjedhetett ki, az elszármazottak, a falun kívül nyilvántartottak adataival nem rendelkezünk.

Magyaró hagyományos, változó vagy teljesen átalakult népi kultúrája számos izgalmas, megválaszolásra váró kérdést vet fel. Így született meg egy ilyen, konkrét adatokra támaszkodó vizsgálat ötlete, amely a magyarói emberek szociális, gazdasági, művelődési életében, világ – és értékszempontjében végbemenő változásokat tükrözi. Vizsgálódásom során azokra a szempontokra figyeltem, amelyek az élettárs keresésében fontos szerepet játszanak. Ezek a gazdasági – és osztályviszonyok, a vallási, nemzetiségi, lokális, fizikai, biológiai, morális, esztétikai tényezők.

A levéltári kutatások kiderítették, hogy a falu hagyományai, szigorú értékrendje, íratlan törvényei elevenen élnek és hatnak egészen az 1950 – 1960-as évekig. A kutatások tanúsága szerint a két világháború közötti időszak a faluközösség életének befelé fordulását jelenti. A külső kapcsolatok, a nagyméretű munkaerő-vándorlás ellenére a falu közvéleménye valósággal elutasítja a közösségtől idegen elemeket.

Lényeges változást ebben a hagyományos értékrendben csak az 1960-as évek hoznak. A falu hagyományvilága bomlásnak indult a polgárosodó, városra kerülő ember egyre inkább lemond a ceremóniális külsőségekről, párválasztási, lakodalmi szokásait igyekszik a városi kultúra értékrendjéhez igazítani.

Mindezek ellenére a házasságkötés, a lakodalom ma is a falu közvéleményét, életét megmozgató esemény, ma is betölti alapvető célját. A falu közössége tudomásul veszi a fiatalok életének sorsfordulóját, a már házas fiatalok gyorsan integrálódnak a falu kialakult szokásrendjébe.

Úgy érezzük, hogy a párválasztásban érvényesülő értékrend változott, tükröződnek benne a falu új gazdasági, társadalmi viszonyai, de a változások nem általánosíthatók minden szempontra és nem gyökeresek.

A közgondolkodás megfigyelése, a kérdőívre kapott válaszok, valamint a házasságkötési adatok elemzése alapján megállapítható, hogy itt az élettárs keresésében továbbra is elsőrendű tényezők a gazdaságiak, és ezen alapuló osztály- és csoportviszonyok, melyek a múltban erősebben érvényesültek, de még most is hatnak. A hangsúlyozottabb társadalmi differenciálódás újból érezteti hatását kritériumrendszerében. Ugyanakkor az adatközlők válaszaiból kitűnik, hogy a szerelemnek növekszik a meghatározó szerepe.

1. Gazdasági-társadalmi tényező

A párválasztás a múltban a parasztcsaládokban is a jövőbeli család gazdasági érdekeit vette figyelembe, és ebben érzelmi okok, a fiatalok vonzalma nem játszott döntő szerepet.

Magyaró községét illetően a párválasztásban jelentős szerepet játszottak: a vagyoni állapot, valamint a származás. A kettő nagyjából egybeesett. Ez azt jelenti, hogy lehetőleg azonos vagy hasonló állapotúak keltek egybe. Eszerint a szegény földműves csak vagyontalan földműves lányát vehette feleségül, a kisbirtokos társa csak kisbirtokos család lánya, a nagygazda felesége pedig nagygazda lánya lehetett.

A múltban a falusi család zárt gazdasági-termelői közössége a megélhetésen túl egy célt követett: a közös vagyon megtartását és gyarapítását. A házasság legfőbb szempontja a vagyon volt, természetesen hát, hogy a fiatalokat gyakran nem a kölcsönös vonzalom készítette közös életre, hanem a szülők és a rokonok rábeszélése. Több idős adatközlő elmondta, hogy Magyarón gyakori volt az összefarrasztás, összebaranálás, amely Bari nén', „Farrasztó Bari” segítségével történt.

Bari nén' a 40-es években már idős asszony volt. Hozzá fordultak azok a legények vagy leányok (esetleg a szülők), akik gazdagok voltak, de viselkedésük, hibájuk ellenszenvessé tette őket, vagy egyszerűen gyávák voltak és nem mertek az illető lány vagy fiú közelébe kerülni. Bari nén' elment a lányos házhoz, és rábeszélte a lány szüleit a házasságra. Dicsérte a fiú családját, ismertette vagyoni helyzetüket, hogy kedvet kapjon a lány a házasságra. Bari nén' volt a „tutar”, a közbenjáró.

Az idősebbek szerint nem számít az, ha a fiatalok között nincs szerelmi érzés, mert idővel megszokják egymást, az élet nehézségei és a gyermekek összetartják majd a házasságot. Azonban van ellenvélemény is, az egyik idős adatközlőnk szerint „az ő házában mindig ősz volt”, mert olyan gazdag legényhez kényszerítették, akit ő nem szeretett. Bevallja, hogy a szegény, de jóképű legényt nem tudta elfeledtetni sem a család, sem a születendő gyermekek. Az ő véleménye szerint nem volt helyes, hogy régebben a szülők ráerőltették gyermeküket a kedvük ellenére való házasságra.

Kevés volt a szerelemből fakadó házasság, azonban gyakori volt a szöktetés. Ha a szülők ellenezték a fiatalok házasságát, a fiú megegyezett a lánnyal egy időpontban, és elvitte hazulról. Voltak tragikus esetek is, amikor mindketten

öngyilkosok lettek, mert tudták, hogy a szüleik semmiképp sem egyeznének bele a házasságukba. A szülői kényszert, a szerelem semmibevételét illusztrálja az 1957-ben történt megrendítő eset, a 20 éves Nagy Sándor és a 17 éves Zsigmond Juliska öngyilkossága.

Érdemesnek tartjuk közölni a nem mindennapi sírfeliratot:

*Két ifjú virágszál itt piheni
álmát
Elválasztott a sors, összefűzött
a sír. A kegyetlen élettel meg
nem küzdhetvén, szerelmes szívünk
itt örök nyugalmat talált. Szüleink
bánata, örök gyásza kísér. Ezért az
Úristen kegyelmét óhajtjuk.
Bűnünket fel ne rója senki.*

*Nagy Sándor
sz. 1937, mh.1957
Zsigmond Juliska
sz. 1940, mh.1957
Ezen sötét sírnak örökös lakója.
Béke poraikra.*

Párválasztás a jelenben

A mai férfiak majdnem mind, de jórészt a nők is szakmát tanulnak, és városra járnak. Ez olyan függetlenséget jelent, amely megengedi nekik, hogy az öregek vélekedését a párválasztást illetően illedelmesen meghallgassák, ami azonban nem akadályozza őket abban, hogy azzal házasságot kössenek, akit szeretnek. A fiatalok többnyire a családi házon kívül, munkahelyükön ismerkednek meg egymással, és saját keresetük lévén, anyagilag nem függenek a szülőktől, és így sokkal inkább érvényesül az alapvető emberi jog, hogy ki-ki maga válassza meg jövőbeli élettársát.

Az 50-es évek végétől a „gazdag leány” fogalom más tartalmat kapott: a föld

és az igavonó állat helyett a hozomány, valamint a mesterség ismerete jelszó lett a fokmérő a férjhezmenetelkor. A hozomány kérdése a századfordulón is fontos volt. Egy 22 éves, férjhezmenetel előtt álló adatközlőnk felsorolja a hozomány szükséges darabjait: „két rend bútor, írásos, kalocsai, pantlász kézimunkák, ágynemű, paplan, fehérnemű, edények, modern háztartási gépek. A legfontosabb: több, szebb, modernebb legyen, mint más lánynak.”

A fiatalok kölcsönös vonzalma a századfordulón is dacolni kényszerült néha a szülők akaratával. Az egyik női adatközlőnk alig 44 éves. Az ő házasságában még érvényesült az, hogy ki milyen családból származik. Mivel ő itthon maradt, így esélyei nem voltak egyenlők azokéval, akik már nemcsak szakmát, de ezzel együtt függetlenséget, és persze már egy nyitottabb szemléletet is nyertek. Érthető, hogy ő ezt az esélyt nem használhatta ki.

Az 1990 utáni társadalmi változások hangsúlyozottabb társadalmi differenciálódáshoz vezettek. Látjuk, hogy milyen új görcsös kísérletei születnek a magántulajdon-szerzésnek az új körülmények között. A beszélgetésekből kiderült, hogy értékét veszítette mindaz, ami nem a mindennapi gyakorlati életet szolgálja. Egyetlen reális törekvés a tárgyak gyűjtése, a jólét, s ami ebben nyilvánul meg. Ahogy régebb a föld mennyisége jelentette a gazdagság fokát, úgy ma a cél: a minél jövedelmezőbb állás megszerzése, a társadalmi ranglétrán minél magasabbra jutni. A mai házasságkötésnél éppúgy meghatározóak ezek a tényezők, mint régebb a föld vagy a sok állat. Figyelemre méltó a „gazdag legény” fogalmának alakulása. Gazdag legénynek valaha a sok földdel, esetleg mesterséggel rendelkező legényt tartották, akinek nem volt testvére, vagy kevesen voltak, hogy a vagyon ne oszljon többfele. Napjainkban gazdag legény számba az megy, akinek sok pénze, jó mestersége van. Valamennyi megkérdezett leány pénzes szakmában dolgozó legény udvarlását fogadja szívesebben. Figyelmes adatközlőnk találó összehasonlítást végez: „Ma is van biza érdekházasság, annyi különbséggel a régiektől, hogy nemcsak a szülők, hanem a fiú vagy a leány is gazdagságra, „titulára” vágyik. Pl. szóba áll a leány a fiúval, me van pénze, háza, autója, nem számít, hogy szép-e, rendes-e.” Adatainkból az is kitűnik, hogy ha nem is törekednek szellemi értékek megszerzésére a magyarói fiatalok, a főiskolai vagy egyetemi végzettség mégis vonzást jelent a lányok számára. Ha a fiú egyetemet végzett, mérnök, orvos, tanár, elnézőek, a vagyonos lány szívesen fogadja férjének. Érdekes megállapításokat tehetünk, ha megfigyeljük a magyarói

fiatalok végzettségi szintjét 1989-ig: egyetemi, főiskolai végzettséget szerzett 100 fiatal; szaklíceumot, líceumot végzett 200 fiatal. A legtöbben 1965-75 között végeztek különböző iskolákat, még a 80-as évek elején is törekedtek magasabb fokú végzettségre, utána visszaesést figyelhetünk meg. Ennek több oka is volt: egyrészt beszűkültek az iskoláztatás lehetőségei, kevés volt a munkahely, csökkent az egyetemen levő helyek száma, másrészt a magyaróiak elanyagiasodtak. Nem látták értelmét az iskoláztatásnak, mikor sokkal jobban jövedelmező munkahelyhez jutottak. Pénzre pedig szükségük volt, mert az öltözet, a vagyoni helyzet fitogtatása olyan méreteket öltött, hogy a szegényebb családnak már-már elviselhetetlen terhet jelentettek. A fiatalok egy része nyolc (illetve tíz) osztályt végzett, s a munkahelyén sajátította el a szakismereteit. A családok homogenizálódásához nagymértékben hozzájárult a házastársak azonos végzettségi szintje. A mai fiatal családok házastársai érettségizett vagy szaklíceumot, szakiskolát végzett fiatalok. Az utóbbi 8-10 évben fiúk, lányok egyaránt tovább tanulnak, csak a gyenge képességű fiatalok maradnak otthon.

2. Az erkölcsi, biológiai és esztétikai tényezők

A gazdaságinak mindig alárendeltjei voltak, és jórészt ma is így maradtak. Elismert értéket elsősorban a vagyon vagy az egyénnek az új gazdasági-társadalmi körülmények adta helyzete szempontjából képviselnek. Így például fontos a leány egészségi állapota, munkabírása, bizonyos munkákban való jártassága. A múltban ismernie kellett a kézimunka minden csínját-bínját, hiszen a magyarói lány saját maga készítette el a kelengyéjéhez tartozó varrottásokat, amelyet már 12-13 éves korban elkezdtek, és főleg a farsangi napokban varrtak. Egészségi állapota is fontos tényező volt. Meghatározó volt a pirosposzsgás arc. Úgy tűnt, az ilyen leányok „makkegészségesek”. Amelyik leány szép, egészséges kinézésű volt, a következőképpen jellemezték: „Szép vagy, mint egy besztercei szogáló”. Ez a megjegyzés igazolja, hogy besztercei szolgálónak lenni bizonyos előnyt, rangot jelentett a múltban.

Az asszony munkabírása fontos volt a múltban, mert a napi munkarendje rendkívül zsúfolt volt. Mivel a férj a havason volt, az asszonyra szakadt minden gond, a hajnali kelés, az állatok ellátása, tisztán tartása, a gyermekek etetése, nevelése, iskolába indítása, főzés, mezei munka, kézimunkálás.

Ismernie kellett mindent „a kendertilólástól a szappanfőzésig, az istállótar-
karítástól a kenyérsütésig”. Manapság az a fontos, hogy legyen jó munkahe-
lye, jó fizetése, értse jól a mesterségét.

A legényszempontú értékrend más elemei: a leány becsülete, magavise-
lete. Régebb megvetették és elítélték, akinek rossz híre volt, ezért nehe-
zen tudott férjhez menni. Az ilyen leány legtöbbször más falusi legényt
vagy egy gyáva, félénk fiút igyekeznek „megfogni magának”. Nyilván voltak
túlzások is. Például egyik adatközlőnk így emlékszik vissza: „Aki nem az
anyjával, vagy a nagymamájával ment ki a táncból, az nem volt becsületes”.
A mai fiatalok sokkal nyíltabbak, elnézőbbek ezen a téren. Természetesnek
tartják a házasság előtti szexualitást. Hogy mit tartanak a mai fiatalok tisz-
tességtelen viselkedésnek, erről nehéz véleményt alkotni. A leány szépsége,
okossága szintén fontos tényező. A leány szépségét illetően megoszlanak
a vélemények, de tény, hogy nem volt és ma sem főszempont a párválasz-
tásban. Az is igaz -erősítik meg az adatközlők- hogy akinek szép felesége
van, az nagyon büszke arra. A jó férj fogalmának a meghatározásában a
morális, magatartásbeli, esztétikai szempontok többnyire összefüggenek a
férfi gazdasági-társadalmi helyzetével, illetve azt erősítik meg. Fontosnak
tartják, hogy okos, értelmes legyen a leány, mert így jobban tudnak gyara-
podni gazdaságilag, ne pazarolja el a pénzét, vagyonát. Az íratlan paraszti
erkölcsi kódex a részegséget nagy bűnnek, törvényszegésnek tartja, mint
amely a legnagyobb szerencsétlenségbe sodorja az embert. Aki részeges, az
megbízhatatlan, dologkerülő, az elveszett a falu számára. Manapság elné-
zőbbek az iszákossággal szemben. Nyilván attól függ, hogy milyen mértékű,
de ismerünk olyan eseteket, amikor megbocsátották, mert más tényezők
mellett eltörpült ez a szenvedély.

A férfi szépségét illetően is megoszlanak a vélemények. Bár többen az
adatközlők közül büszkék a férj szépségére, a másik rész ellenvéleménye
az, hogy nem fontos, mert a szép férfi „beképzelt, fennhéjázó, másnak is
tetszik, nem becsüli a feleségét”. Valamennyi adatközlő elutasítja a gyáva,
félénk legényt, a vénlegénnyel való házasságot. Összefoglalásként elmond-
hatjuk, hogy a 60-as évek közepétől az esztétikai megítélés, a kimondottan
érzelmi alapon történő vonzódás kezd érvényre jutni, a szerelemnek növeks-
zik a meghatározó szerepe.

Bibliográfia:

- Palkó Attila: 1995 Magyaró. Bukarest
- Varga E. Árpád: 1998 Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Csíkszereda.
- Vetési László: 1978 Mobilitás a bürkösiek párválasztásában.
Változó valóság. Bukarest
- Vetési László: 1982 Szász-magyar etnikai folyamatok Bürkösön.
Korunk Évkönyv, Kolozsvár
- Zsigmond József: 1998 In: Palkó Attila-Zsigmond József:
Magyaró hét köznapi. Marosvásárhely

Bartha Ibolya nyugalmazott magyartanár

5.12. Egy betiltott találkozó margójára

1984 szeptember 1-én foglaltam el a Magyarói Általános Iskola történelem katedráját. Magyarón nemcsak egy akkor még népes iskola, hanem a hagyományairól, erőteljes közösségi életéről nevezetes falu fogadott.

Hírnevét emelte az a tervszerű kutató munka ami a falu történelmi, néprajzi, nyelvészeti, zenei és népművészeti értékeit tárta fel és szakkiadványokban közzé is tette őket. Mindez jórészt a falu szülöttének, Palkó Attila történelemtanár szervező és kutató tevékenységének köszönhető.

Palkó Attila neve nem volt ismeretlen számomra. Ha személyesen még nem is ismertük egymást, de kolozsvári éveim alatt sokat hallottam munkásságáról, leginkább a Bács-torokban és a Léta várnál szervezett régészeti diáktáborokról.

Tanári hivatásomnak tartottam nemcsak a tananyag átadását, hanem a tanulók honismereti nevelését is. Célkitűzéseimet a szakórákon kívül, a történelmi szakkör és a honismereti expedíciók, témás kirándulások, táborozások révén igyekeztem megvalósítani. Nemsokára meghívtam, hogy a tanulók és egy népesebb közösség előtt előadást tartson a falu múltjáról, értékeiről.

Természetesen már tudomásom volt Palkó Attila kutató munkájáról és arról is, hogy a kézirat jelentős része Magyarón talált menedékre, biztos rejtékhelyre.

Közismert, hogy a Ceaușescu korszak utolsó éveit nem kedveztek a falu-kutató munkának és a kutatás eredményei közlésének.

Az RKP (Román Kommunista Párt) homogenizációs politikája a magyar nemzetiségi öntudat elsorvasztását célozta. A községi pártszervezet pedig szigorúan ellenőrizte a nyilvános előadásokat. Minden iskolai és iskolán kívüli rendezvényre engedélyt kellett kérni, amit a községi pártbizottság titkára kellett, hogy jóvá hagyjon.

Ilyen mostoha körülmények között készültünk a régen várt találkozóra, miután megkaptam Palkó Attila tanár úr válaszát, hogy eleget tesz meghívásunknak. A levél tartalma híven tükrözi az adott kihívásokhoz való kényszerű alkalmazkodást.

Idézem a levél tartalmát:

„Kedves Kún Kolléga!

Nagyon szépen köszönöm a meghívást. Kérésednek szívesen eleget teszek. Elnézésedet kérem a hosszú hallgatásért, de közbejött akadályok miatt nem tudtam pontos választ adni.

Június 19-ig foglalt vagyok, de 20-tól már mehetek. Nem tudom, nem túl késő-e? Akkor se baj, ha szeptember második felére halasztódna.

Amennyiben a találkozó Számotokra megfelel, akkor légyiszíves és értesíts telefonon (számunk 951.89114), hogy megállapodhassunk a pontos dátumban.

Nem tájékoztattál arról, hogy kiknek: egy osztálynak, egy körnek (tartanánk), vagy pedig a szülőkkel való találkozást is jelentené ez?

A témát illetőleg úgy gondoltam, hogy:

1. érdekes helynevek értelmezése, pl. Lóri, Korhány, Kánás, Méhpaták, Püpcüske, Poklosbérc, Liváda, Kuszura, Ginszka, Buhar stb.

2. A magyar és román lakosság közös harca a földesúrak erőszakos földfoglalása ellen a XVIII. század végén és a XIX. Század 30-as éveiben.

3. A nemesek és egyes hivatali szervek visszaélései a XVIII. század folyamán. Ez utóbbi nagyon izgalmas, de egyben a jövőre rávilágító téma is.

4. A jobbágyfelszabadítás megünneplése Magyarón 1848 júniusában.

Én ezekre gondoltam, az előadás maga, kötelen formában, nem tartana többet egy óránál.

Ezután válaszolnék a feltett kérdésekre. Jó lenne, ha ezeket előre fogalmazná meg és megnéznéd, hogy egyáltalán feltehető-e? Szeretném, ha meghívnád Boilát (a községi pártbizottság titkára – sz.m.) vagy másvalakit, hogy mint hivatalos családi szem- és fültanúja legyen az ott elhangzottaknak. Ezeket szerettem volna előre bocsátani, hogy ne ütközsem nehézségekbe.

Mégegyszer köszönöm a meghívást

meleg üdvözléssel öreg kollegád: Palkó Attila

Kvár, 1986 június 5-én”.

A levél szóhasználatára rávilágít a kor sajátos körülményeire, kihívásaira.

A felsorolt témakörök meg kellett hogy feleljenek a korszak osztályharcos ideológiájának, ilyen fogalmazásban az előadást engedélyezhetőnek vélte.

Hogy utólag se legyenek kellemetlenségeink, a kérdéseket is ajánlatosnak tartotta előre megfogalmazni és ellenőrizni. A legfontosabb kérése pedig az volt, hogy hivatalos személy is legyen a rendezvény szem- és fültanúja.

Míndezeket a szempontokat figyelembe véve kérvényeztem a rendezvény megtartását. Előbb nem is kaptam elutasító választ. Bizakodva a sikerben, nekiláttunk a szervezés és a vendéglátás munkájának – ami akkoriban nem is volt éppen a legkönnyebb dolog...

Mikor már minden kezdett kialakulni, váratlanul magához hivatott a községi párttitkár és közölte: a felsőbb szervek nem engedélyezik az előadást. Magyarán szólva, a falu tudós szülöttével való találkozást egyszerűen betiltották.

Találkozásunkra már csak az 1989-es változások után kerülhetett sor.

Az 1990. márciusi, marosvásárhelyi események keltette etnikai feszültség idején, a református templomban tartott előadást a falu történelmi múltjáról. Utolsó magyarói előadására pedig 1996 szeptember 8-án, a Református Egyház „Nimród” Gyülekezeti Házának felszentelése alkalmával került sor.

2000-ben a Magyarói Helyi Tanács díszpolgári címet adományozott Palkó Attila és Zsigmond József szerzőpárosnak. Az oklevelek nyilvános átadására, amelyre végülis nem került sor, készült, de kéziratban maradt a következő laudációm:

„Magyaró, 2000. március 12.

*Tisztelt Ünneplő Közönség!
Kedves Meghívottjaink!*

Engedjék meg, hogy a magyarói RMDSZ szervezet nevében szeretettel köszöntsem a Március 15-ét ünneplő egybegyűlteket, a kedves meghívottakat!

A mai ünnepség azonban rendhagyó, mivel nem a megszokott forgatókönyv és tartalom szerint zajlik. A márciusi hősökre, a szabadságharc kiemelkedő alakjaira emlékezünk, hősi példájuk előtt tisztelgünk, de ugyanakkor tiszteletünket és megbecsülésünket fejezzük ki Magyaró azon szülöttjei előtt, akiknek a mai ünnepi megemlékezés alkalmával nyújtjuk át a községünk díszpolgárainak járó okleveleket.

Ezen alkalommal kiváló tisztelettel köszöntöm a község minden lakója nevében Palkó Attila és Zsigmond József urat, akik életpályájuk, tudományos munkásságuk, a szülőfaluhoz való mélyeséges ragaszkodásuk révén méltán kiérdemelték ezt a címet.

Mielőtt a polgármester úr átadná ünnepeltjeinknek a díszoklevelet, kérem, engedjék meg, hogy röviden méltassam életútjukat, tudományos munkásságukat.

Nevezetesen Magyaró község három kötetes történelmi-, néprajzi monográfiájának szerzőit ünnepeljük.

Palkó Attila történész 1922. október 9-én született Magyarón. Elemi és középiskolai évek után Kolozsváron, a Bolyai Tudományegyetemen folytatja tanulmányait, ahol 1949-ben tanári oklevet szerez. Egyetemi tanulmányait később a moszkvai Állami Egyetemen egészíti ki.

1949 – 1958 között a Bolyai Tudományegyetem adjunktusa.

1958 – től 1985-ig középiskolai tanár, ugyanakkor 1959 – 1985 között az egykori kolozsvári piarista gimnázium, az akkori 11-es számú középiskola (a mai Báthory István líceum) igazgató-helyettese.

1990-től, már nyugdíjasként néhány évig az újraindult Református Kollégium óraadó tanára.

Oktatási pályája, nemzedékeket formáló pedagógiai tevékenysége révén, Palkó Attila ma is Kolozsvár tisztelt és megbecsült, népszerű tanára. A Bácsi-toroki és magyarlétai régészeti táboraiban való részvételi lehetőség megtiszteltetés volt minden egykori fiatalnak.

Fáradhatatlan iskolaszervező, oktató munkája mellett igazi szenvedélye a történelmi kutatás, a szülőföld múltjának megismerése és feltárása.

Már diákévei kezdetén figyelme Magyaró múltja felé fordult. 1946-ban pályázatot nyert a népi állattartással foglalkozó munkájával, amely a magyarói pásztorkodásnak és a vele kapcsolatos munkálatoknak állít emléket.

Kezdeti érdeklődését a tereszzerű kutatómunka váltja fel. A levéltári bűvárkodás mellett a helyszíni adatgyűjtés jelenti nemcsak Magyarónak, hanem az egész Felső – Marosmente tájegységének történelmi, néprajzi megismerését és leírását.

A kutatómunkába bekapcsolódik Zsigmond József is, a későbbi szerzőtárs. Kutatásuk felöleli nemcsak a történelmi múltat, hanem a néphagyományokat, a népi mesterségektől kezdve a népköltészetten, népszokásokon keresztül egészen a sajátos magyarói varrottasokig, a zenei és a táncművészetéig.

Faragó József néprajzkutató, Jagamas János zenekutató, Szentimrei Judit néprajztudós, Portik Irén néprajzos, majd Gálffy Mózes nyelvészprofesszor tárja fel szakszerűen Magyaró népi örökségét, hagyományait, nyelvi sajátosságait.

Így nem véletlen, hogy a későbbi szerzőpáros és a már említett néprajzi és zene-tudósok, nyelvészek révén olyan közismert munkák jelennek meg, mint a „Magyaró énekes népzeneje” – 1984, „Kurcsi Mínya havasi mesemondó” – 1968, „Felső- Maros vidéki varrottasok” – 1985, majd Gálffy Mózes három tanulmánya Magyaró nyelv-járási sajátosságairól (1979 – 1980).

Regénybe illő viszontagságok után jelent meg 1995 – ben Palkó Attila legfontosabb munkája: „Magyaró, egy felső – marosmenti falu évszázadai” címmel.

Több évtizedes kutatómunka eredménye ez a könyv. A szerző fáradtságot nem ismerve végezte kutatásait a magyarói Ref. Egyház levéltárától kezdve, a kolozsvári levéltárakon át egészen a budapesti Országos Levéltárig.

A falu történetét szervesen beépítette a történelmi-földrajzi tájegységbe.

A szakszerűen megírt, adatokban rendkívül gazdag falumonográfia így nélkülözhetetlen eszköze mindazoknak, akik a Felső – Marosmente tájegységéről érdeklődnek.

Palkó Attila ugyanakkor szakavatott gyűjtője a néphagyományoknak. Az 1996- és 1998 – ban megjelent kötetek szerzőtársaként pedig néprajztudósként jeleskedik.

Munkássága, illetve munkásságuk révén ma kevés erdélyi falu büszkélkedhetik ilyen, teljességre törekvő monográfiával.

Magyaró hagyományörző faluként ismeretes, közelebbi és távolabbi tájakon is.

A falu mai Hagyományörző Csoportjának a működése nem lenne elképzelhető Palkó Attila és szerzőtársa munkássága nélkül.”

Kun László ny. tanár

Magyarói díszpolgári oklevele

Búcsúzól

TARTALOMJEGYZÉK

1. ELŐSZÓ (<i>Nagy Emese Mária, született Palkó</i>)	9
2. PALKÓ ATTILA ÉLETÚTJA ÉS MŰVEI	
<i>Karácsony Sándor</i>	
2.1. Palkó Attila: tanár, régész, néprajzkutató (1922-2012).....	11
2.2. Palkó Attila – Publikációs lista.....	16
<i>Sipos Gábor</i>	
2.3. Palkó Attila: Magyaró Egy felső-marosmenti falu évszázadai – Kriterion Könyvkiadó. Bukarest 1995. Könyvrecenzió	18
<i>Palkó Attila</i>	
2.4. A civilizáció hajnala a Kolozsvár melletti Bácsai-torokban a Kr. e. VI. évezredben	22
3. A BÁTHORY LÍCEUMBAN TÖLTÖTT ÉVEIRŐL	
<i>Molnár Enikő született Palkó</i>	
3.1. Ennyi év elteltével is.....	28
<i>Gábor Csilla</i>	
3.2. A tényszerű és az emlékezetes múlt	30
<i>Gaal György</i>	
3.3. Az iskola diákfolyóirata.....	33

<i>Gaal György, Vincze Zoltán</i>	
3.4. Egy kéziratban maradt iskolai évkönyv a 70-es évek elejéről.....	36
<i>Vincze Zoltán</i>	
3.5. Sorok egy megíratlan naplóból (1985. szeptember 1. – 1898. december 23.)	42
<i>Lázár Irén</i>	
3.6. Nemcsak a derű óráit számolom.....	50
<i>Farkas Zoltán</i>	
3.7. Hogy is kezdődött?.....	54
<i>Papp Katalin</i>	
3.8. Ami csak később tudatosodik bennünk... ..	56
<i>Jaskó (Ördög) Judit</i>	
3.9. Létai emlék.....	60
<i>Baka Tibor</i>	
3.10. Amikor egyben a múlt, jelen s jövő	63
<i>Kántor István</i>	
3.11. Léta – 2003 márciusi távlatból	68
3.12. Régészeti táborozások	
Mikó Ervin kérdez, Palkó Attila válaszol (részlet)	70
<i>Káptalan Erna</i>	
3.13. Emlékezés Palkó Attilára	72

4. AZ ÚJJÁSZÜLETETT KOLOZSVÁRI REFORMÁTUS KOLLÉGIUMBAN

<i>Dr. Székely Árpád</i>	
4.1. Palkó Attila tanár úr, mindenki Attila bácsija.....	74
<i>Bogya Katalin</i>	
4.2. Akire büszkék vagyunk.....	77
<i>Dr. Tóth Szilárd</i>	
4.3. Palkó Attila, a Kolozsvári Református Kollégium történelemtanára.....	80

5. TOVÁBBÉLŐ NÉPHAGYOMÁNYOK MAGYARÓN

<i>Nagy Székely Ildikó</i>	
5.1. Névadás Maros-Magyarón: Palkó Attila Általános Iskola.....	83
<i>Pál Erzsébet</i>	
5.2. Beszámoló a Palkó Attila Általános Iskola centenáriumi tevékenységéről	87
<i>Benkő Melinda</i>	
5.3. Proiecte de succes din școala noastră.....	94
<i>Vajda Szabolcs-István</i>	
5.4. Sorozás és berukkolás Magyarón.....	97
<i>Kocsis Zoltán és Kocsis Brigitta</i>	
5.5. Magyarói tájház.....	115

<i>Takács Malvin</i>	
5.6. Így kezdődött a folytatás... (a magyarói varrókör).....	118
<i>Lovász Jámbor Imola Zsuzsánna</i>	
5.7. Magyarói népviselet.....	122
<i>Bugnár Zsolt</i>	
5.8. Magyarói táncrend.....	125
<i>Kristóf József</i>	
5.9. Dr. Lovász Jámbor Zoltán (1934 –2022)	127
<i>Damó Sarolta</i>	
5.10. Egy Felső-Marosmenti család nemzedékeinek hagyományos textilkultúrája.....	128
<i>Bartha Ibolya</i>	
5.11. A párválasztás kritériumrendszere Magyarón.....	138
<i>Kun László</i>	
5.12. Egy betiltott találkozó margójára.....	146

